

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Bayram ERİM

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ DEYİMLERİN KÜRTÇE MEÂL VE
TEFSİRLERDE ÇEVİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUŞ-2026

T.C.
MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Bayram ERİM

**KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ DEYİMLERİN KÜRTÇE MEÂL VE
TEFSİRLERDE ÇEVİRİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mehmet SALMAZZEM
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Abdulkerim BİNGÖL
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Şaban ARĞUN

MUŞ-2026

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR DİZİNİ.....	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DEYİM KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE DEYİM

1.1. DEYİM KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE DEYİMSSEL İFADELER	9
1.1.1. Türkçede Deyim	10
1.1.2. Arapçada Deyim.....	11
1.1.2.1. Mesel	12
1.1.2.2. Ta'bîr	13
1.1.2.3. Te'âbîru'l-Istîlâhiyye.....	14
1.1.3. Kürtçede Deyim.....	14
1.1.4. Deyimlerin Genel Özellikleri	16
1.2. KUR'AN'DA DEYİMSSEL İFADELER.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'AN-I KERİM'DEKİ BAZI DEYİMLERİN KÜRTÇE ÇEVİRİSİ

2.1. KUR'AN-I KERİM'DEKİ BAZI DEYİMLERİN KÜRTÇE ÇEVİRİSİ	21
2.1.1. مَا لَكَ يَوْمَ الدِّينِ (FATİHA, 1/4)	22
2.1.2. خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ (BAKARA, 2/7)	25
2.1.3. وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ (BAKARA, 2/42)	27
2.1.4. وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ (BAKARA, 2/61, ÂL-İ İMRÂN, 3/112).....	29
2.1.5. مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ (BAKARA, 2/112).....	33
2.1.6. كُنْ فَيَكُونُ (BAKARA, 2/117, ÂL-İ İMRÂN, 3/47, 59, EN'ÂM, 6/73, NEML, 16/40, MERYEM, 19/35, YÂSÎN, 36/82, MÜ'MİN, 40/68).....	35
2.1.7. صِغَةَ اللَّهِ (BAKARA, 2/138)	40
2.1.8. حَيْثُ تَقِفُوهُمْ (BAKARA, 2/191, NİSÂ, 4/91)	42
2.1.9. وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ (ÂL-İ İMRÂN, 3/103).....	44
2.1.10. أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ (MAİDE, 5/11).....	46

2.1.11. اَعْمَلُوا عَلَى مَكَانَتِكُمْ (EN'AM, 6/135; HÛD, 11/93, 121; ZÜMER, 39/39).....	48
2.1.12. اخْلَدْ إِلَى الْأَرْضِ (A'RÂF, 7/176).....	51
2.1.13. اتَّقَلُّتُمْ إِلَى الْأَرْضِ (TEVBE, 9/38).....	53
2.1.14. سَبْعِينَ مَرَّةً (TEVBE, 9/80).....	56
2.1.15. قَدَمَ صَدَقٍ (YUNUS, 10/2).....	57
2.1.16. كَأَنْ لَمْ تَعَنْ بِالْأَمْسِ (YUNUS, 10/24)	59
2.1.17. وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرِيًّا (HÛD, 11/92).....	62
2.1.18. لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ (YÛSUF, 12/92).....	65
2.1.19. وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ (HÎCR, 15/88; ÎSRÂ, 17/24; ŞU'ARÂ, 26/215)	68
2.1.20. حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (HÎCR, 15/99; MÜDDESSİR, 74/47)	72
2.1.21. فَتَزَلْ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا (NAHL, 16/94)	75
2.1.22. كُلُّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ (ÎSRÂ, 17/84)	77
2.1.23. رَجُمًا بِالْعَيْبِ (KEHF, 18/22)	80
2.1.24. وَأَجِيطْ بِثَمَرِهِ (KEHF, 18/42)	82
2.1.25. إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي (MERYEM, 19/4).....	85
2.1.26. وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا (MERYEM, 19/4)	87
2.1.27. خُذِ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ (MERYEM, 19/12).....	90
2.1.28. فَاقِمِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ (RÛM, 30/30).....	92
2.1.29. يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (MÜZZEMMİL, 73/17).....	94
2.1.30. وَالتَّقَتِ السَّاقُ السَّاقُ بِالسَّاقِ (KIYÂME, 75/29)	96
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	103

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KUR’AN-I KERİM’DEKİ DEYİMLERİN KÜRTÇE MEÂL VE TEFSİRLERDE
ÇEVİRİSİ

Bayram ERİM

Danışman: Prof. Dr. Mehmet SALMAZZEM

2026, 116 sayfa

Kur’an-ı Kerim’de yer alan deyimssel ifadeler, mesajın etkili ve anlamlı bir şekilde aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu ifadeler, farklı dillere aktarım sürecinde ciddi çeviri problemlerini beraberinde getirmektedir. Özellikle Arapça bilmeyen toplumlar için hazırlanan meâl ve tefsirlerde, deyimlerin doğru anlaşılması ve hedef dile uygun bir şekilde aktarılması, metnin anlam bütünlüğünün korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Kur’an-ı Kerim’deki bazı deyimlerin Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirilerini incelemektedir. Deyimssel ifadelerin Kürtçe çevirileri, klasik tefsirlerdeki anlam çerçeveleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Çeviriler; mecazın korunması, bağlamın dikkate alınması ve hedef dilde uygun deyimssel karşılıkların kullanılması açısından değerlendirilmiştir. Çalışma, ele alınan deyim örnekleri üzerinden Kur’an-ı Kerim’in Kürtçe çevirilerindeki mevcut durumu analiz etmeyi ve deyim çevirilerine ilişkin metodolojik bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Bu yönüyle çalışma, gelecekte hazırlanacak meâl ve tefsir çalışmalarına katkı sağlaması hedeflemektedir.

İnceleme sonucunda, yapılan çevirilerde farklı yöntemlerin benimsendiği görülmektedir. Bazı çevirilerde lafzî aktarımın tercih edilmesi anlam daralmasına yol açarken, bazı örneklerde hedef dilin imkânlarından yararlanılarak daha isabetli çözümler üretildiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çeviri, Deyim, Deyimssel İfade, Kur’an, Kürtçe Meâller, Qur’ana Pîroz.

ABSTRACT
MASTER’S THESIS
THE TRANSLATION OF IDIOMS IN THE QUR’AN KURDISH
TRANSLATION AND TAFSIRS

Bayram ERİM

Advisor: Prof. Dr. Mehmet SALMAZZEM

2026, Page: 116

Idiomatic expressions found in the Holy Qur’an play an important role in conveying the message in an effective and meaningful way. However, these expressions also bring about significant translation challenges in the process of rendering them into different languages. Especially in translations (meâl) and exegeses (tafsir) prepared for communities that do not know Arabic, correctly understanding idioms and transferring them appropriately into the target language is of great importance for preserving the semantic integrity of the text.

This study examines the translations of certain Qur’anic idiomatic expressions in Qur’an translations and commentaries prepared in the Kurmanji dialect of Kurdish. The Kurdish translations of idiomatic expressions have been analyzed in line with the interpretive frameworks found in classical tafsir literature. The translations are evaluated in terms of preserving metaphor, considering context, and using appropriate idiomatic equivalents in the target language. This study aims to analyze the current state of Qur’anic translations into Kurdish based on selected idiomatic examples and to provide a methodological perspective on the translation of idioms. In this respect, it also seeks to contribute to future translation and tafsir studies.

The analysis reveals that different approaches were adopted in the translations. While the preference for literal translation in some cases led to a narrowing of meaning, it is evident that in other instances, more appropriate solutions were achieved by making use of the possibilities offered by the target language.

Key Words: Idiom, Idiomatic Expression, Kurdish Translations, Translation, Qur’an, Qur’ana Pîroz.

ÖN SÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Hamd, alemlerin Rabbi olan Allah'a; salat ve selam Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'e, Âline ve Ashabına Olsun.

Kur'an-ı Kerim, insanların dünya ve ahiret hayatını tanzim eden, evrensel mesajlar taşıyan ilâhî bir hitaptır. Yüce Allah, insanlardan bu hitabın taşıdığı ilkeler doğrultusunda yaşamalarını emretmiştir. Bu sebeple Müslümanlar, asırlar boyunca Kur'an'ı anlamak için çaba sarf etmişlerdir. Bu çabalar neticesinde, Kur'an'ın anlaşılması için yüzlerce meâl, tefsir ve muhtelif eserler ortaya konulmuştur.

Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması için yapılan en önemli çalışmalardan biri de Kur'an çevirileridir. Kur'an çevirileri, anadili Arapça olmayan ve Arapça bilmeyenler için bir zorunluluk arz etmektedir. Nitekim günümüzde Kur'an çevirileri olmadığında müslümanların büyük bir kısmı Kur'an'ı anlamada mahrum kalacaktır. Dolayısıyla Kur'an'ın ister sözlü ister yazılı olarak çevirisinin yapılması, Arapça bilmeyenler için gerekli bir durumdur. Bu bağlamda çeviri yapılırken Kur'an'ın manasını taşıyan ve muhatabın anlam dünyasında karşılık bulabilecek ifadelerin tercih edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Çeviriler yapılırken dikkat edilmesi gereken en önemli hususlardan biri, Kur'an'da çokça yer alan mecazî ve deyimisel ifadelerdir. Bu ifadeler, Kur'an'da verilen mesajların anlaşılmasında mühim bir yer tutmaktadır. Kur'an, nazil olduğu dil itibari ile Arapların kullandığı deyimlerle anlatımını çekici ve güçlü kılarak muhatabın anlam dünyasına hitap etmiştir. Kur'an'da kullanılan bu deyimlerin Arap kültüründen kodlar yansıttığı bir gerçektir. Zira deyimler, konuşulan dilin sosyal, kültürel ve ekonomik unsurlar olmak üzere toplumun sahip olduğu tüm kodlarını kendinde barındırmaktadır. Bu nedenle, bu tür ifadelerin çevirisinde lafzî (kelimesi kelimesine) çeviri ile anlam merkezli (eşdeğerlik/deyimisel) çeviri yaklaşımları arasındaki tercih, anlam akarımı açısından belirleyici bir rol oynamaktadır.

Kur'an'da yer alan mecazî ve deyimisel ifadelerin çevirilerinde verilen mesajın anlaşılması için mümkün oldukça lafzî tercümelerinden kaçınılmalıdır. Yapılan çevirinin muhatabın zihninde anlam bulabilmesi için kaynak dildeki manayı doğru yansıtan ve hedef dilde anlaşılır olan ifadelerin tercih edilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmamızın amacı, Kur'an-ı Kerim'deki bazı deyimlerin Kürtçe Meâl ve Tefsirlerdeki evirilerinin kritiğini yapmak ve gelecekte hazırlanacak meâl çalışmalarına katkı sunmaktır. Ayrıca Kürtçe yazılan meâl ve tefsirlerin gün yüzüne çıkarılması ve bu tür eserlerin akademik alanda araştırmacıların dikkatine sunulması hedeflenmektedir. Son dönemlerde Türkiye'de artan Kürtçe meâl çalışmalarının, doğru ve anlaşılır bir Kürtçe ile Kur'an evirilerinin ortaya konulmasına katkı sağlaması da çalışmanın temel amaçlarından biridir.

Bu vesileyle, çalışmama bilgi, tecrübe ve akademik desteğini esirgemeyerek yönlendirici ve olumlu eleştirileriyle katkıda bulunan danışman hocam Sayın Prof. Dr. Mehmet SALMAZZEM'e; ayrıca eğitim hayatım boyunca destek ve dualarını hiçbir zaman esirgemeyen muhterem anne ve babama en derin saygılarımla şükranlarımı sunarım.

Muş-2026

Bayram ERİM

KISALTMALAR DİZİNİ

as.	: Aleyhisselam
b.	: İbn, Bin (oğlu/oğul)
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
dib	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sav.	: Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
tdv	: Türkiye Diyanet Vakfı
ty.	: Tarih Yok
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Devamı
yy.	: Yayın Yeri Yok

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Dil, insanların birbirlerini anlamak ve duygu ile düşüncelerini ifade etmek için kullandıkları, insanlık tarihi kadar kadim bir iletişim aracıdır. Aynı dili konuşan bireyler, birbirlerini anlamada neredeyse hiçbir güçlük yaşamazken; farklı dilleri konuşan bireyler arasında anlaşma süreci oldukça zorlaşmakta hatta kimi zaman imkânsız hâle gelebilmektedir. Bu nedenle, farklı bir dilde yazılmış metinlerin anlaşılabilmesi veya farklı dilleri konuşan bireylerin birbirlerini anlayabilmesi için çeviri yapılması elzem bir ihtiyaçtır.

Her dilin kendine özgü yapısal ve kültürel özellikleri bulunmakla birlikte, büyük olasılıkla tüm dillerde, gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz grupları, yani “deyim” olarak tabir ettiğimiz mecazî ifadeler mevcuttur. Bu tür ifadelerin bir dilden başka bir dile çevrilmesi veya anlamını karşılayacak uygun mecazî ifadeyle aktarılması oldukça güçtür. Söz konusu bu zorluk, özellikle ilâhî bir metinde yer alan mecazî ifadelerin çevirisinde daha da belirgin hâle gelmektedir.

Kur'an-ı Kerim, Allah tarafından inzal olunan ve insanların dünya ile ahiret hayatını tanzim eden ilâhî bir rehberdir. Bu ilâhî rehber, Hz. Peygamber'den günümüze kadar İslam âlimleri tarafından anlaşılmaya ve anlatılmaya çalışılmıştır. Her yönüyle mu'ciz olan bu ilâhî rehberin anlaşılması amacıyla İslam âlimlerince sayısız meâl, tefsir ve çeşitli eserler kaleme alınmıştır.

İslam dininin farklı ülkelerde, kıtalarda ve ırklar arasında yayılmasıyla Kur'an'ın farklı dillerde anlaşılması ve çevrilmesi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Bu bağlamda, âlimler, içinde yaşadıkları toplumu irşat etmek amacıyla Kur'an'ın dili olan Arapçanın yanı sıra o toplumun kullandığı dillerde de eserler ortaya koymuşlardır. Nitekim Müslüman Kürt âlim ve bilginleri de bu alanda, kendi dillerinde yüzlerce eser telif etmişlerdir. Kürtlerin Kur'an'ı daha iyi anlayabilmelerini amaçlayan bu eserlerin en önemlileri meâl ve tefsir çalışmalarıdır.

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı deyimlerin Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirileri incelenecektir. Son yıllarda Türkiye'de Kürtçe meâl ve tefsir sayılarının artması ve gelecekte hazırlanacak Kur'an'ın

Kürtçe çevirilerinde bu eserlere mutlaka başvurulacağı düşüncesi bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Müslümanlar, Kur'an-ı Kerim'in nazil olduğu günden itibaren onu anlamak için çeşitli çabalar sarf etmişlerdir. Bu çabaların başında tefsir kitapları gelirken, yapılan meâller de Kur'an'ın anlaşılması açısından önemli bir yere sahiptir. Anadili Arapça olmayan veya Arapçaya yeterli düzeyde hâkim olmayan kişiler için Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi zaruret arz etmektedir. Nitekim bugün dünya dillerinin büyük bir kısmında Kur'an meâllerinin hazırlanmış olduğu bilinmektedir.

Kur'an meâlinin hazırlandığı dillerden biri de Kürtçedir. Kürtçe yapılan meâl çalışmaları araştırıldığında, karşımıza kaleme alınmış onlarca tefsir ve meâl eseri çıkmaktadır. Ancak akademik literatürde bu eserlerle ilgili yapılan çalışmalar oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Bu nedenle Kürtçe yazılmış eserlerin incelenmesi ve gün yüzüne çıkarılarak akademik literatüre kazandırılması önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Tefsir alanında referans olarak kabul edilen eserler ışığında Kur'an'da yer alan bazı deyimlerin Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in gönderiliş maksadının anlaşılmasına katkı sunmak amacıyla hazırlanan bu meâl ve tefsirlerde, Kur'an'daki bazı deyimlerin Kürtçe çevirilerinin incelenmesi ayrıca önem taşımaktadır. Kuşkusuz, Kur'an-ı Kerim'in mu'ciz bir kitap olması sebebiyle anlam kaybı olmadan birebir tercüme edilmesi mümkün değildir. Bununla birlikte, Kur'an'ın daha iyi anlaşılmasına hizmet eden meâllerde anlam kaybını en aza indirebilmek için toplum tarafından benimsenmiş, sade ve anlaşılır deyimlerin tercih edilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kendine özgü anlamlar taşıyan deyimlerin kaynak dilden hedef dile lafzî olarak aktarılması çoğu zaman anlam kaybına veya eksik ve anlamsız ifadelerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle çeviride, deyimsel anlamı koruyacak şekilde hedef dildeki uygun karşılıkların tercih edilmesi metnin asıl amacının doğru biçimde anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu durum, çalışmanın yapılmasını gerekli kılan temel etkenlerden birini oluşturmaktadır.

Bu perspektifle hazırlanan çalışmamızın temel amacı, Kur'an-ı Kerim'de geçen bazı deyimleri Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle Türkiye'de yayımlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirilerin kritiğini yapmak ve gelecekte hazırlanacak meâl çalışmalarına mezkûr konuda katkı sunmaktır. Bu da çalışmamızın önemini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Kapsam ve Yöntemi

Çalışmada öncelikle Arapça, Türkçe ve Kürtçede “deyim” kavramının incelenmiş ve deyimlerin temel özellikleri ele alınmıştır. Daha sonra çalışmanın asıl konusu olan, Kur'an-ı Kerim'de yer alan otuz deyim, Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle kaleme alınmış on iki meâl ve üç tefsir örneği üzerinden çeviri kritiği yapılmıştır. Konunun gereksiz ayrıntılara boğulmaması amacıyla “deyim” kavramına ilişkin açıklamalar olabildiğince kısa tutulmuş ve detaylardan kaçınılmıştır.

Bu çalışmanın temelini, Kur'an-ı Kerim'de yer alan otuz deyim Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirilerinin incelenmesi oluşturmaktadır. Ele alınan deyimlerin çevirileri değerlendirilirken, tefsir literatüründe referans olarak kabul edilen bazı kaynaklardan yararlanılmış ve bu tefsirler ışığında deyimlerin çevirileri kritize edilmiştir. İncelemeye konu edilen meâl ve tefsirlerden yapılan alıntılar, matbu nüshalarda yer aldığı şekliyle ve müdahale edilmeden aktarılmasına özen gösterilmiştir. Bu nedenle söz konusu metinlerde görülebilecek yazım veya gramer hatalarına değinilmemiş, yalnızca deyimsel ifadelerin çevirileri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, deyimsel ifadelerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla bazı durumlarda Türkçe çevirilere de yer verilmiştir. Bu çevirilerde öncelikli olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli esas alınmıştır.

Çalışmaya alınan her deyim, aşağıda belirtilen beş aşamalı inceleme yöntemi doğrultusunda ele alınmıştır.

- 1. Arapça Metin:** Bu kısımda, Kur'an'da geçen deyim, Arapça metnindeki ilgili bölüm olduğu şekliyle alınmıştır.
- 2. Meâller:** Burada Kur'an'daki deyimlerin meâl ve tefsirlerdeki karşılıklarına yer verilmiştir. Meâl ve tefsirlerden yapılan alıntılar, yazım ve dil bilgisi açısından herhangi bir müdahalede bulunulmadan olduğu gibi aktarılmıştır. Arap alfabesiyle yazılmış olan *Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî* ve *Tefsîra Beyânû'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî* adlı iki tefsirde yer alan ilgili ifadelerin çevirileri

Latinize ederek çalışmaya dâhil edilmiştir. Alıntılarını yalnızca deyimini karşılığı olan kısımlarla sınırlandırmaya özen gösterilmiştir. Ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda, deyimini daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla ilgili çeviri bölümlerine de yer verilmiştir.

3. **Klasik Tefsirlerde Yer Alan Yorumlar:** Bu bölümde ilgili deyimini klasik tefsir kaynaklarında nasıl anlaşıldığı ve hangi bağlamda yorumlandığı ele alınmıştır. Böylece deyme ilişkin anlam çerçevesi klasik tefsir geleneği içerisinde bütüncül bir şekilde ortaya konmaya çalışılmıştır.
4. **Değerlendirme:** Bu kısımda yapılan çeviriler klasik tefsirler ışığında değerlendirilmiştir. Ayrıca Kürtçenin dil imkânları da dikkate alınarak metnin ifade gücü ve anlam karşılıkları incelenmiştir. Böylece çevirinin hem klasik tefsir geleneğine uyumu hem de hedef dildeki karşılığı bütüncül bir yaklaşımla ele alınmaya çalışılmıştır.
5. **Öneri:** Yapılan Kürtçe çevirilerin kritiği yapıldıktan sonra bu kısımda alternatif çeviri önerileri sunulmuştur. Öneriler sunulurken şu hususlar dikkate alınmıştır: Deyimsel ifadenin ayet içerisindeki anlamı, ilgili ayetin genel anlam örgüsü içindeki yeri, klasik tefsirlerde deyimle ilgili yorumlar, Kürtçe deyim sözlüklerindeki karşılıklar ve halk dilinde deyimsel anlamı karşılayabilecek kullanım imkânları dikkate alınmıştır.

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi metodu benimsenmiştir. Çalışmanın temelini oluşturan Kur'an-ı Kerim'deki bazı deyimlerinin Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirileri incelerken, Kurtubî'nin *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin Limâ Tezammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-Furkân*, Taberî'nin *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Suyûtî'nin *ed-Dürrü'l-Mensûr fî-Tefsîr bil-Me'sûr*, Zemahşerî'nin *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyzavî'nin *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, İbn Kesîr'in *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm* gibi klasik tefsir kaynakları ile el-İsfahânî'nin *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân ve İbn Manzûr'un Lisanü'l-Arab* gibi eserlere müracaat edilmiştir. Bunların dışında konuyla ilgili ulaşılan diğer kaynaklardan da istifade edilmiştir.

Deyimlerin tespitinde Abdulcelil Bilgin'in *Kur'an'daki Deyimler ve Zemhaşeri'nin Keşşaf'ı*, Süleyman Koçak'ın *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an Deyimleri Sözlüğü*¹, Mesut Işık'ın *Kur'an-ı Kerim'de İnsanı Ele Alan Deyimlerin Anlambilim Açısından İncelenmesi* ve Muhammed Özcan'ın *Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Kur'an-ı Kerim'deki Deyimler İlgili Yapılan Bazı Çalışmalar

Kur'an-ı Kerim'de yer alan deyimler farklı açılardan ele alınmış ve çeşitli yöntemlerle analiz edilmiştir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar şu şekilde sıralanabilir.

- et-Ta'biru'l-Istilâhî, Dirâsetun fî Te'sîli'l-Mustalah ve Mevhumihu ve Mecâlatihi'd-Delâliyye ve Enmâtihi't-Terkîbiyye

Kerîm Zekî Husâmuddîn tarafından kaleme alınan ve 1985 yılında Mısır'da yayımlanan bu eserde deyimlerin tarihçesi, anlamı ve temel özellikleri incelenmektedir.²

- et-Ta'biratu'l-Istilâhiyye fî'l-Kur'âni'l-Kerîm

Bu çalışma, deyim kavramının tarihî gelişimini ele alarak Kur'an'daki deyimleri yapısal ve anlamsal açıdan incelemektedir. Deyimler, çeşitli başlıklar altında toplanmış ve anlam özelliklerine göre tasnif edilerek açıklanmıştır. Ayrıca çalışmada, Mısır lehçesindeki karşılıklarına da değinilmiştir.³

- Kur'an-ı Kerim'deki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı

Zemahşeri'nin Keşşaf'ı adlı eserinde, deyim olarak kabul edilen ifadeler incelenmiştir. Çalışmada, ilgili deyimlerin geçtiği bölümün çevirisi sunulduktan sonra kısa değerlendirmeler yapılmıştır. Ardından on altı meâlden deyimlerin çevirileri verilmiş ve çevirilerle ilgili kısa değerlendirmeler yapıldıktan sonra çeviriye dair öneriler sunulmuştur.⁴

- Kur'an-ı Kerim'deki Deyimler, Kırgızca Karşılıkları ve Arapça Eğitiminde Kullanımı

¹ Süleyman Koçak, *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an Deyimleri Sözlüğü* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2013).

² Kerîm Zekî Husâmuddîn, *et-Ta'biru'l-Istilâhî, Dirâsetun fî Te'sîli'l-Mustalah ve Mevhumihu ve Mecâlatihi'd-Delâliyye ve Enmâtihi't-Terkîbiyye* (Kahire: Mektebetu'l-Enceli'l-Mısriyye, 1985).

³ 'Azze Hüseyin Gurâb, *et-Ta'biratu'l-Istilâhiyye fî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Dimyât: Mektebe Nânsî, 1997).

⁴ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2016.

Çalışmada, deyimimin yer aldığı ayetin Arapça metni ve Türkçe meâli sunulmuştur. Daha sonra Kırgızca hazırlanmış üç meâlde ilgili deyimimin çevirisi verilmiş ve bu çeviriler üzerine kısa değerlendirmeler yapılmıştır.⁵

➤ Kur'an-ı Kerim'de İnsanı Ele Alan Deyimlerin Anlambilim Açısından İncelenmesi

Çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de insanı konu alan deyimler anlambilim açısından incelenmiştir. Bu deyimler duygu, düşünce, eylem ve bedensel özellikler gibi çeşitli yönlerle göre sınıflandırılmıştır. Ayrıca deyimlerin bağlam ve mecazî yönlerinin çevirilerde ve yorumlarda doğru anlaşılmasının önemi üzerinde durulmuştur.⁶

➤ Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü

Bu çalışmada, Kur'an'daki deyimlerin doğru anlaşılmasının ayetlerin gerçek anlamını kavramak için zorunlu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca deyimlerin göz ardı edilmesinin meâllerde ciddi anlam kaymalarına yol açtığı vurgulanmıştır.⁷

➤ Kur'an-ı Kerim'de Deyimler

Bu çalışmada Kur'an-ı Kerim'de yer alan deyimler söz sanatları açısından değerlendirilmiştir. Aynı zamanda bu deyimlerin, Kur'an'ın anlatım gücü ve etkisi üzerindeki rolü vurgulanmıştır.⁸

➤ Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de yer alan yirmi deyimimin on farklı meâldeki çevirileri yapısal ve anlamsal açıdan mukayeseli bir yöntemle incelenmiştir. Ayrıca, kullanılan çeviri stratejileri de ele alınmıştır.⁹

➤ Elmalılı Meâl ve Tefsirinde Kur'an Deyimlerinin Çevirisi

⁵ İnaletulla Azimov, *Kur'an'daki deyimler, Kırgızca karşılıkları ve Arapça öğretiminde kullanımı.*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi SBE., 2012.

⁶ Mesut Işık, Kur'an-ı Kerim'de insanı ele alan deyimlerin anlam bilim açısından incelenmesi; (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi SBE., 2018.

⁷ Abdulcelil Bilgin, *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü* (Pınar Yayınları, 2004).

⁸ Süleyman Koçak, Kur'an'da deyimler, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE., 2004.

⁹ Muhammed Özcan, Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi SBE., 2013.

Bu çalışmada, Kur'an'daki deyimisel ifadelerin Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın tefsirinde Türkçeye çevirileri incelenmiştir. Bu kapsamda çeviride kullanılan atasözleri, deyimler ve mecazî anlatımlar tespit edilmiştir. Ayrıca, Kur'an'da deyim niteliği taşımayan bazı ifadelerin Türkçeye deyimisel yapılarla aktarımı da değerlendirilmiştir.¹⁰

➤ Arapçada Deyimler ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı

Bu çalışmada, deyim kavramı ve bu kavramla ilişkili edebî sanatlar incelenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan deyimler ile modern Arapçada kullanılan deyimleşmiş Kur'anî ifadeler ele alınmıştır. Deyimlerin Türkçe karşılıkları Diyanet İşleri Başkanlığı ve Elmalılı Hamdi Yazır meâllerinden aktarılarak bu ifadeler hakkında kısa değerlendirmelerde bulunulmuştur.¹¹

➤ Bazı İngilizce Kur'an Meâllerinde Deyim Çevirisi Açısından Değerlendirilmesi

Çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de yer alan kırk sekiz deyim yedi farklı İngilizce meâlde yer alan çevirileri incelenmiş ve deyimlerin mecazî anlamlarının hedef dile doğru aktarılmasının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca, çevirilerin doğruluğu ve anlaşılabilirliği açısından tefsir ve sözlüklerden yararlanılarak deyimlerin nasıl çevrilmesi gerektiği değerlendirilmiştir.¹²

➤ Kur'an'ı Anlamada Deyimsel İfadelerin Rolü ve Önemi

Kur'an'daki deyimisel ifadelerin anlamın doğru anlaşılmasında merkezi bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu ifadelerin bağlamından kopararak literal biçimde yorumlanmasının ise ciddi anlam kaymalarına yol açtığı belirtilmektedir. Ayrıca, deyimlerin tarihsel, kültürel ve dilsel arka planı dikkate alınmadan yapılan çeviri ve tefsirlerin Kur'an'ın mesajını eksik veya yanlış aktarma riski taşıdığı ifade edilmektedir.¹³

➤ Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi

¹⁰ Mehmet Yıldırım, Elmalılı Meâl ve Tefsirinde Kur'an Deyimlerinin Çevirisi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi SBE., 2014.

¹¹ Murat Yiğit, Arapçada Deyimler ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE., 2015.

¹² Selim Kum, Bazı İngilizce Kur'an Meâllerinin Deyim Çevirisi Açısından Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi, SBE., 2016.

¹³ Düccane Cündioğlu, "Kur'an'ı Anlamada Deyimsel İfadelerin Rolü ve Önemi", *Kur'an Sempozyumu (Fecr Yayınları)*, (1996), 51-77.

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim'deki deyimlerin semantik açıdan incelenmesi ele alınmaktadır. Bu inceleme, deyimlerin hem anlam hem de mecaz boyutlarının analiz edilmesini ve ifadeyi güçlendirme işlevlerinin ortaya konulmasını amaçlamaktadır. Ayrıca, deyimlerin bağlam ve kültürel arka planları dikkate alınarak Kur'an'ın anlaşılmasındaki önemi vurgulanmaktadır.¹⁴

➤ Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme

Bu makalede, Kur'an-ı Kerim'de yer alan on dört deyimden sekiz farklı Kürtçe meâldeki çevirileri ele alınmış ve bu deyimlerin çözümlemeleri yapılmıştır.¹⁵

Bu çalışmanın, yukarıda zikredilen çalışmalardan farkı, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı deyimlerin Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirilerinin incelenmesidir. Çalışmada, yapılan çeviriler kritize edilmekte ve çeviri hatalarına dikkat çekilmektedir. Böylece, ileride yapılacak Kürtçe meâl ve tefsir çalışmalarına deyim çevirileri açısından bir perspektif kazandırılması amaçlanmaktadır.

¹⁴ Erdinç Doğru, Emrullah İşler “Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi”, *Eskiye* 27 (25 Kasım 2013), 79-102.

¹⁵ Mehmet Salmazem ve Abdulkemal Bingöl, “Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme”, *Şarkiyat* Cilt 9, Sayı 1, 2017, s.251-272.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEYİM KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE DEYİM

1.1. DEYİM KAVRAMI VE KUR'AN-I KERİM'DE DEYİMSEL İFADELER

Dil, insanın anlam üretme ve bu anlamı aktarma sürecinin en temel aracı olarak tarih boyunca bireysel ve toplumsal varoluşun merkezinde yer almıştır. İnsan topluluklarının düşünce biçimleri, algı dünyaları ve kültürel birikimleri büyük ölçüde dilin sunduğu imkânlar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda dil, yalnız bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek çok katmanlı bir anlam alanı oluşturan dinamik bir yapı niteliğini taşımaktadır.¹⁶ Bu yapının içerisinde yer alan kalıplaşmış anlatım biçimleri, dilin derin yapısına nüfuz eden ve çoğu zaman doğrudan ifade edilemeyen anlam ilişkilerini dolaylı biçimde aktaran unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle dil, özellikle anlamın farklı bağlamlarda yeniden üretilmesini gerektiren durumlarda daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır.

Dilsel yapıların bu çok katmanlı niteliği, farklı diller arasında iletişim kurulmasını gerekli kılan durumlarda daha belirgin hale gelmektedir. Nitekim tarihsel süreç içerisinde toplumlar arası etkileşim ve iletişim ihtiyacı çeviri faaliyetlerini zorunlu kılmıştır. Çeviri, yalnız dilsel bir aktarım değil, aynı zamanda anlamın, bağlamın ve kültürel unsurların yeniden üretildiği çok boyutlu bir faaliyettir. Bu noktada, özellikle deyimsel ve mecazî ifadeler, çeviri sürecinin en problemli alanlarından birini oluşturmaktadır. Çünkü bu tür ifadeler, kaynak dile özgü kültürel kodları taşıyan ve çoğu zaman hedef dilde doğrudan karşılığı bulunmayan yapılardır. Bu durum, kaynak metindeki anlamın hedef dile aktarımını güçleştirmektedir.¹⁷

Kur'an-ı Kerim söz konusu olduğunda bu güçlükler daha da belirginleşmektedir. Zira Kur'an metni, yalnız içerdiği mesaj bakımından değil, aynı zamanda kendine özgü üslubu, nazım yapısı ve çok katmanlı anlam örgüsüyle dikkat çeken bir metindir.¹⁸ Bu çerçevede Kur'an'da yer alan deyimsel ve mecazî ifadeler, metnin anlam dünyasının önemli taşıyıcı unsurları arasında yer almaktadır. Söz konusu ifadelerin göz ardı edilmesi,

¹⁶ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim I* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1979), s. 11-13.

¹⁷ J. C. Catford, *A Linguistic Theory of Translation* (Oxford: Oxford University Press, 1965).

¹⁸ İzutsu Toshihiko, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar (İstanbul: Pınar Yayınları, 2017), s. 43-65.

metnin anlam alanında daralmaya ya da yanlış anlaşılmalara yol açabilmektedir. Bununla birlikte, bu ifadelerin hedef dilde doğrudan karşılıklarının bulunmaması, çeviri sürecinde anlamı en yakın biçimde yansıtabilecek ifadelerin tercih edilmesi gerekmektedir.

Çeviri sürecinde, kaynak metindeki anlamın hedef dile doğru ve anlaşılır biçimde aktarılabilmesi için çeşitli çeviri kuramları geliştirilmiştir. Bu kuramlar içerisinde özellikle anlam merkezli yaklaşımlar, çeviride anlamın hedef dile aktarılmasında önemli katkılar sunmaktadır. Nitekim Eugene Nida, çeviri sürecinde biçimsel eşdeğerlikten ziyade anlamın korunmasını (anlamsal eşdeğerlik) esas alarak iletinin hedef dilde anlaşılabilir ve işlevsel bir biçimde yeniden üretilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, özellikle kutsal metinlerin çevirisinde yüzeysel dil aktarımının ötesine geçilmesini ve anlamın bağlamsal bütünlüğü koruyacak şekilde aktarılmasını gerekli kılmaktadır.¹⁹

Kur'an metninin aktarımında nazım ile mana arasındaki ayrılmaz ilişki göz önünde bulundurulduğunda, çeviri faaliyetinin yalnız kelime düzeyinde bir aktarımın isabetli olmadığı açıktır. Bu nedenle, metinde yer alan deyimler ve mecazî yapıların doğru anlaşılması ve hedef dile anlam merkezli bir yaklaşımla aktarılması, metnin anlam bütünlüğünün korunmasında belirleyici bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla çeviri, yalnız sözcüklerin aktarımı değil, aynı zamanda metnin anlam örgüsünün hedef dilde yeniden inşasını gerektiren bir süreç olarak değerlendirilebilir.

1.1.1. Türkçede Deyim

Türkçede deyim kavramı incelendiğinde, bu kavramın çerçevesinin kesin olarak belirlenmediği ve farklı araştırmacılar tarafından çeşitli tanımların yapıldığı görülmektedir.²⁰ Deyim, genel olarak “bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce”²¹, “genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkileyici yapan, toplum tarafınca ortak olarak benimsenen kalıplaşmış sözler”²² ve “belli bir kavramı, belli bir duyguyu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan

¹⁹ Eugene A. Nida, *Toward a Science of Translating* (Leiden: E. J. Brill, 1964).

²⁰ Ahmet Turan Sinan, *Türkçenin Deyim Varlığı* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2015), s. 18-20.

²¹ Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 52.

²² Mehmet Hengirmen, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, Engin Yayınevi, Ankara, 2007, s. 7.

anlamında kullanılmasıyla oluşan söz”²³ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan anlaşıldığı üzere, deyim kavramı genel olarak en az iki kelimeden oluşan ve kendi gerçek anlamlarının dışında anlam veya anlamlar ifade eden kalıplaşmış sözler, söz toplulukları ve söz öbekleri şeklinde tanımlanmaktadır. Bununla birlikte, nadiren bazı sözcüklerin yan anlamıyla kullanıldığında tek kelimeden oluşan deyimlere rastlandığı da ifade edilmektedir.

Divanü Lûgati't-Türk'ün de aralarında bulunduğu eski Türkçe metinlerde “deyim” kavramına ya da doğrudan deyme karşılık gelebilecek bir kavrama rastlanmamaktadır. Bunun yerine “sav/saw” kavramı; atalar sözü, darb-ı mesel, kıssa, hikâye, mektup, risale, söz, haber ve salık gibi farklı anlam alanlarını karşılayacak şekilde açıklanmıştır.²⁴ Eski Türkçedeki “sav” kavramına karşılık Osmanlı döneminde “darb-ı mesel” terimi kullanılmıştır. Darb-ı mesel hem atasözlerini hem de deyimleri karşılayan bir kavram hâline gelmiştir.²⁵ Deyim için sav, mesel, darb-ı mesel ve tabir kavramları kullanılmış olmakla birlikte, deyimleri atasözlerinden ayırmaya yönelik müstakil bir kavram geliştirilmemiştir. Deyim kavramı ise Osmanlı döneminden sonra özellikle Türkiye Türkçesinde bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştır.²⁶

1.1.2. Arapçada Deyim

Deyim kavramına karşılık Arapçada ta'bir, ıstılâh, ıstilah-ı lügaviyye, ibaretu'l-ıstılâhiyye, terkib²⁷ ya da teabiru'l-ıstılâhiyye, mustalah ve mesel gibi kavramlar kullanılmaktadır.²⁸ Ancak bu kavramların hiçbirisi yalnızca “deyim” anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Deyim, söz konusu terimlerin temel anlamlarıyla doğrudan örtüşmemekte, daha çok tali anlam alanlarında yer almaktadır.²⁹ Bu bağlamda, deyim kavramına karşılık olarak öne çıkan ve yaygın bir şekilde kullanılan mesel, ta'bir ve teabiru'l-ıstılâhiyye kavramları kısaca ele alınacaktır.

²³ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982), s. 37.

²⁴ Kâşgarlı Mahmut, *Divanü Lûgati't-Türk*, Cilt 3, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s. 154.

²⁵ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1* (Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), s. 393.

²⁶ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, s. 13.

²⁷ Serdar Mutçalı, *Türkçe Arapça Sözlük*, Dağarcık Yayınlar, İstanbul, 2004, s. 255.

²⁸ Osman Düzgün, *Türkçe-Arapça / Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2020, s. 78.

²⁹ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 48.

1.1.2.1. Mesel

Çoğulu emsâl (امثال) olan mesel (مثل), benzerlik, darb-ı mesel, atasözü, özdeyiş, örnek, ibret, ders ve örnek alınan gibi anlamları ifade etmektedir.³⁰ Halil Uysal, Arapça-Türkçe sözlüğünün “mesel” maddesinde “halk deyimi” anlamında (مثل شعبي) kavramını kullanmıştır.³¹

Rağıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân eserinde “mesel” kavramını “benzer olan iki şeyden birinin diğeri için kullanılması” şeklinde tanımlamaktadır. İsfahânî, bu kavramın iki farklı anlamda kullanıldığını belirtmektedir. Birinci kullanım, “benzer, denk, aynı cinsten olan şey” anlamına gelmektedir. Şibh-şibh (شبه وشبه) ve nakd-nakd (نقض ونقض) örneklerinde olduğu gibi, iki varlık arasındaki doğrudan benzerlik ilişkisini ifade etmektedir. Bazı âlimler ise mesel kelimesinin, bir şeyin özelliklerini ifade etmek amacıyla da kullanıldığını belirtmişlerdir. Bu bağlamda, “Allah’a karşı gelmekten sakınanlara vadedilen cennetin misali ...” (Ra’d 13/35) ayeti örnek olarak zikredilmektedir. İkinci kullanım ise bir şeyin herhangi bir manada diğere benzemesidir. İsfahânî’ye göre mesel, benzerlik ifade eden kelimeler arasında en kapsamlı olanıdır. Zira en-nidd (النِّدَى) özde, eş-şibh (الشَّيْبَة) nitelikte, el-müsâvî (المساوي) nicelikte, eş-şekl (الشَّكْل) ise değer ve yüzeydeki benzerliği ifade ederken; el-mesel (المثل) bu anlamların tamamını kapsayan daha genel bir kavramdır. Dolayısıyla mesel; öz, nitelik, nicelik, değer ve yüzey (şekil) bakımından benzerliğin tamamını ifade eden bir terimdir.³²

Özetle mesel kavramı, sonradan vuku bulan bir hadisenin daha önce gerçekleşmiş bir hadiseye benzetilmesi amacıyla söylenmiş; halk arasında yaygınlık ve kabul kazanmış hikmetli, veciz sözleri ifade eden bir kavramdır.³³

³⁰ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 47.; Serdar Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 1995), s. 819; Halil Uysal, *El-Halil Es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Neva Yayınları, 2014), s. 814.

³¹ Uysal, *El-Halil Es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 814.

³² Ebu'l-Kasım Hüseyin bin Muhammed Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kalem, Dimeşk, 1412, s. 759.

³³ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 49.

Kur'an'da da mesel (مثل) kelimesi; hal, durum³⁴, benzetme³⁵, misal³⁶, gibi³⁷, özellik³⁸, benzer³⁹, örnek vermek/getirmek⁴⁰, örnek, temsil/misal⁴¹, temsil getirmek⁴² vb. çeşitli anlamlarda kullanılmış olup, farklı bağlamlarda birçok ayette geçmektedir.

1.1.2.2. Ta'bîr

Çoğulu ta'abîr (تعابير) ve ta'abîrat (تعبيرات) olan ta'bîr (تعبير) kelimesi; ifade, söz, anlatım, tabir (rüya), yorum, deyim ve deyiş gibi anlamlara gelmektedir.⁴³ 'Abr (عبر) kelimesi bir hâlden başka bir hâle geçmek anlamını taşıırken, aynı kökten türeyen 'ubur (عبر) kelimesi ise yüzerek, gemiyle, devenin üstünden veya köprü'nün üzerinden sudan geçmeyi ifade etmektedir. 'İbaretun (عبارة), konuşanın dilinden çıkıp dinleyenin kulağına ulaşan söz anlamında kullanılmaktadır. Buna karşılık 'İbretun (عبرة) ve İ'tibaren (اعتبار) ise, görünenin bilgisinden hareketle görünmeyene ulaşmayı ifade etmektedir.⁴⁴

Kur'an'da geçen 'abr (عبر) kelimesi, kök anlamı itibariyle ibret, ders, tenbih (uyarma) ve ihtar (hatırlatma) anlamlarında kullanılmaktadır.⁴⁵ Yusuf Suresi'nin 43. ayetinde kral, "Ben rüyamda yedi semiz ineği, yedi zayıf ineğin yediğini; ayrıca yedi yeşil başak ve yedi de kuru başak görüyorum. Ey ileri gelenler! Eğer rüya yorumluyorsanız, rüyamı bana yorumlayın" demiştir. Bu ayette geçen ta'bîr (تعبير) kelimesi rüya yorumlamak anlamında kullanılmıştır. Rüya tabir eden kişi, rüyaların zahirî görünümünden hareketle onun derin anlamına ulaşmaya çalışmaktadır.⁴⁶

Arapçada "deyim" kavramının çerçevesini tam olarak belirleyen müstakil ve muayyen ifadelerin kullanılmadığı görülmektedir. Bu durumun, deyim ile atasözü arasında kavramsal düzeyde kesin ve net bir ayrım yapılmamasından kaynaklandığı söylenebilir. Deyim, müstakil bir olgu olarak değil, daha çok atasözleriyle birlikte

³⁴ Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/17.

³⁵ Kur'an-ı Kerim, İsrâ 17/48.

³⁶ Kur'an-ı Kerim, Rum 30/21; Ankebût 29/41.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, En'âm 6/38; Fussilet 41/6.

³⁸ Kur'an-ı Kerim, Ra'd 13/35.

³⁹ Kur'an-ı Kerim, İsrâ 17/88; Fussilet 41/13.

⁴⁰ Kur'an-ı Kerim, Yâsân 36/78; Tahrîm 66/11.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim, Haşr 59/21; Furkan 25/33.

⁴² Kur'an-ı Kerim, Bakara 2/26.

⁴³ Mutçalı, *Arapça- Türkçe Sözlük*, s. 546.; Uysal, *El-Halil Es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 318.

⁴⁴ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 543.

⁴⁵ Kur'an-ı Kerim, Âli İmrân 3/13; Yusuf 12/111; Nahl 16/66; Mü'minûn 23/21; Nûr 24/44; Nâzi'ât 79/26.

⁴⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 543.

değerlendirilmiştir. Bu nedenle atasözü için kullanılan kavramların deyim için de kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴⁷

1.1.2.3. Te'âbîru'l-İstîlâhiyye

Son yıllarda Arap dili literatüründe “deyim” kavramının karşılığı olarak “te'âbîru'l-istîlâhiyye” (التعابير الاصطلاحية) terkinin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁸ Bu terkip hem deyim hem de terimsel ifadeler için kullanılmaktadır. “te'âbîru'l-istîlâhiyye”, “ta'bîr” kelimesinin çoğulu olan “ta'âbîr” ile “istîlâh” kelimesinin ism-i mensubu olan “istîlâhiyye” sözcüklerinden oluşmaktadır. “Ta'bîr” kelimesi; ifade, söz, anlatım, yorum, deyim ve deyiş gibi anlamları kapsayan geniş bir kullanım alanına sahiptir. “İstîlâh” kelimesi ise belli bir uzlaşya dayanan, özellikle bir ilim veya sanat alanında özel anlam yüklenmiş terimleri ifade etmektedir. Bu bağlamda “istîlâh”, sözlük anlamını aşarak ilmi ve teknik bir anlam kazanan ve kendine özgü bir kavramsal çerçevede kullanılan kelime veya terimleri tanımlamaktadır. Arap dilinde bu kavram için mustalah (çoğulu: mustalahât) terimi de kullanılmaktadır.⁴⁹

1.1.3. Kürtçede Deyim

Kürtçe sözlüklere bakıldığında biwêj, îdyom, gotin, gotina navdar, navlêk ve tebîr kavramlarının genellikle deyim, deyiş, yorum, tabir ve rüya tabiri gibi ifadelerle açıklandığı görülmektedir.⁵⁰ Bazı Kürtçe sözlüklerde “biwêj” kelimesinden türetilen “biwêje” kavramı Arapçadaki “şibhi cümle” olarak tanımlanmaktadır.⁵¹ Ayrıca “biwêj” kavramına şair ve edip anlamları da verilmiştir.⁵² Kürtçede deyimler sözlüğü alanında

⁴⁷ Mehmet Salmazem ve Abdulkerim Bingöl, “Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme”, *Şarkiyat*, Cilt 9, Sayı 1, 2017, s.251-272.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz.; Husâmuddîn, *et-Ta'bîru'l-İstîlâhî, Dirâsetun fî Te'sîli'l-Mustalah ve Mevhumihu ve Mecâlatihi'd-Delâliyye ve Enmâtihi't-Terkîbiyye*; Gurâb, *et-Ta'bîratu'l-İstîlâhiyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*; Ahmed Ebû Sa'd, *Mu'cemu't-Terâkîb ve'l-İbârâtî'l-İstîlâhiyyeti'l-Arabîyye el-Kadîmetu minhâ wa'l-Müvellid* (Beyrut, Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987); Muhammed Muhammed Davud, *Mu'cemu't-Ta'bîri'l-İstîlâhî fî'l-Arabîyyeti'l-Mu'âsıra* (Kahire: Dar Ğarîb, 2003); Muhyiddin Tefîk İbrahim, *Mu'cem et-Te'bîrât el-İstîlâhiyye fî Kelâm el-Arab* (Abu Dabi: Dairetu'es-Sekâfe ve's-Seyaha, 2021).

⁴⁹ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 45-46.; Halim Öznurhan, “İstilah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Cilt EK-1, s. 575-576.

⁵⁰ Zana Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2022, s. 343, s. 1075, 2246.; Umîd Demîrhan, *Ferhenga Destî Kurdî bi Kurdî*, Sewad Akademî, Ağrı, 2007, s. 48.; D. İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, Deng Yayınları, İstanbul, 1992, s. 554.

⁵¹ Sêfidîn Ehmed Ebdo, *El-Kamusu'l-Munir / Ferhenga Ronak Kurdî -Erebî Bi Zarava Kurmancî* (Şam/Suriye: Daru'z-Zeman, 2007), s. 105; Ali Seydo - Ali Gewranî, *Ferhenga Kurdî Nûjen Kurdî-Erebî* (Amman/Ürdün: Marka eş-Şimaliyye, ty), s. 82.

⁵² Ebdo, *Ferhenga Ronak*, s. 105.; Musa Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yeni Matbaa, İstanbul, 1967, s. 25.

yapılan bazı çalışmalarda ise atasözü, deyim, masal, mesel, hikâye, söz, bilmece ve fıkra da “biwêj” olarak ifade edilmektedir.⁵³ Bununla birlikte Kürtçe deyim kavramı üzerine yapılan bilimsel araştırmalar ve kapsamlı çalışmalar yeterli düzeyde olmadığı anlaşılmaktadır.

Kürtçe gramerinde deyim fiiller önemli bir yer tutmaktadır. Bu fiiller, yalın ve birleşik fiillerden farklı olarak kalıplaşmış yapılar olup deyimisel nitelik taşımaktadır. Kürtçede “li hev hatin” (anlaşmak, uyuşmak) ve “tê derêxistin” (keşfetmek, bulmak, tahmin etmek) gibi kalıplar deyim fiil olarak kullanılmaktadır.⁵⁴ Bunun yanı sıra Kürtçede hem atasözü hem de deyim olarak kullanılan bazı ifade ve kalıplar da mevcuttur. Bu duruma “ziman e, ne kaş e, ne kendal e” (dilin kemiği yoktur)⁵⁵ ifadesi örnek olarak verilebilir.

Kürtçe, tarihsel gelişim süreci içerisinde hem sözlü hem de yazılı edebiyat aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Özellikle sözlü kültür geleneği, dilin korunması, yaşatılması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Toplumsal hafızada yer edinen duygu, düşünce ve deneyimler, mecazî ve sembolik anlatım biçimleriyle ifade edilmiştir. Bu bağlamda masal, hikâye, türkü, mâni, atasözü, deyim, dua ve beddua gibi sözlü edebiyat ürünleri, Kürtçenin ifade gücü ve anlatım zenginliğinin oluşmasına katkı sağlamıştır.⁵⁶

Deyimlerin kendine özgü anlam, biçim ve nitelikleri bulunmaktadır. Deyimler çoğunlukla kelimelerin ilk anda anlaşılabilir temel anlamlarının dışında, mecazî bir anlamda kullanılmaktadır. Bir dilin farklı anlatım imkânları, deyimler aracılığıyla etkili biçimde ortaya konmakta ve bu yapılar dil içerisinde kalıcı bir yer edinmektedir. Bu sayede daha kapsamlı ve derin anlamlar, deyimler yoluyla çeşitli cümle ve söz öbekleri içinde etkili biçimde ifade edilmektedir.⁵⁷

⁵³ Musa Kaya, *Biwêjên Kurdî*, Ar Yayınları, İstanbul, 2021, s. 12.

⁵⁴ Celadet Ali Bedirxan- Roger Lescot, *Kürtçe gramer: Kurmancî lehçesi*, Avesta, İstanbul, 2009, s. 119.; Mûrad Ciwan, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi Kurmancî Lehçesi* (Bälinge, Sweden: Jîna Nû Yayınları, 1992), s. 150.; Mustafa Borak, *Ferhenga Biwejan*, Enstituya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2014, s. 608.

⁵⁵ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 13.

⁵⁶ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 12.

⁵⁷ Dilawer Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, Lîs Yayınları, Diyarbakır, 2016, s. 13.

1.1.4. Deyimlerin Genel Özellikleri

Deyimler ve atasözleri kendilerine özgü anlamlar taşıyan kalıplaşmış söz veya söz öbekleridir.⁵⁸

Deyimlerin özelliklerini şu şekilde sıralanabilir:

- Deyimler atasözleri gibi şekil bakımında kalıplaşmış ifadelerdir.
- Deyimler kısa ve öz anlamlar içerir.
- En az iki kelimedenden oluşan söz öbeği veya cümle biçimindedir.
- Deyimler özel bir kalıpla çekici bir anlatıma sahiptir.
- Bazı deyimlerde en az bir kelime mecazî anlam taşır.
- Deyimlerdeki kelimelerin kelime türleri ve yerleri değiştirilemez; bu özellikleri atasözleriyle benzerlik gösterir.
- Deyimler yargı bildirmez; bu özellikleriyle atasözlerinden ayrılır.
- Deyimlerin çoğu gerçek anlamın dışında özel anlamalar ifade eder.
- Bir kısım deyimler olay veya hikayeler sonucunda ortaya çıkmıştır.
- Kimi deyimler bazı benzetmelerden türetilmiştir.
- Bazı deyimler ikilemelerden oluşur (ev bark, çoluk çocuk, aşağı yukarı, karma karışık vb.).
- Çekim eki alabilen ve çekimlenebilen İsim-fiil durumundaki kalıplaşmış sözler deyim olarak kabul edilir (eli açık, gözü pek, göz koymak vb.).
- Bir kişi için söylenmiş, genel kural niteliği taşımayan dua ve beddualar da deyim olarak kabul edilir (canı sağ olsun, Allah'ından bulsun vb.). Ancak genel kural niteliğini taşıyan dua ve beddualar ise atasözü olarak kabul edilir (Allah dört gözden ayırmasın, Allah sağ eli sol ele muhtaç etmesin vb.).⁵⁹

⁵⁸ Türkçe Atasözleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1* İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 15-37, Kürtçe atasözleri hakkında detaylı bilgi için ise bkz. Mustafa Borak, *Ferhenga Biwejan*, Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, İstanbul, 2014, s. 13-16.

⁵⁹ Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, s. 38-54.; M. Ertuğrul Saraçbaşı- İbrahim Minnetoğlu, *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul, 2002, s. 7-8.; Borak,

Kürtçede deyimlerin yukarıda belirtilen özelliklerin yanı sıra farklı özellikleri de mevcuttur. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Bazı deyimler kısa hikâye niteliğinde uzun ifadeler içerir veya bir olayın hikayesini anlatır.
- Bazı deyimler soru formunda olup kendinde durum veya düşünce barındırır.
- Amacın anlaşılması için bazı deyimler şiirsel ve kafiyeli bir biçimde ifade edilir.
- Bazı benzetmeler deyim işlevini görür.
- Bazı deyimler atasözleri gibi nasihat niteliği taşır.
- Bazı deyimler belirli bölgelerde kullanım özelliği gösterir.⁶⁰

1.2. KUR'AN'DA DEYİMSSEL İFADELER

Kur'an-ı Kerim, İslam düşünce geleneğinde ilâhî vahyin ana kaynağı olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte güçlü retorik yapısı ve estetik örgüsüyle dikkat çeken Kur'an, Arap dilinin en üst düzeyde kullanıldığı bir edebî şaheser niteliği taşımaktadır.⁶¹ Kur'an metninin anlaşılmasında dilsel unsurların, özellikle deyimssel ve mecazî ifadelerin rolü son derece önemlidir. Bu tür ifadeler, anlamın derinleşmesine katkı sağlamakta ve soyut kavramların somut imgeler aracılığıyla zihinde canlandırılmasına imkân tanımaktadır. Bu bağlamda, Kur'an'ın doğru anlaşılması, söz konusu ifadelerin dilbilimsel ve bağlamsal açıdan isabetli bir şekilde yorumlanmasına bağlıdır.

Deyimler, bir dilin kültürel birikimini ve düşünce yapısını yansıtan kalıplaşmış söz öbekleridir. Bu ifadeler çoğu zaman kelimelerin sözlük anlamlarının ötesine geçerek mecazî bir anlam kazanır. Arap dili, özellikle klasik dönemde mecaz, kinaye ve teşbih gibi anlatım teknikleri bakımından son derece gelişmiş bir yapı sergilemektedir.⁶² Kur'an-ı Kerim de bu dilsel imkânlardan yoğun biçimde yararlanmıştır. Bu bağlamda Kur'an'daki deyimssel ifadeler yalnız dilsel bir olgu değil, aynı zamanda kültürel unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Ferhenga Biwejan, s. 16-22.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 15-18. eserlerinden derlenmiştir.

⁶⁰ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 16-22.

⁶¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), s. 165.

⁶² Hussein Abdul-Raof, *Arabic Rhetoric A Pragmatic analysis* (Abingdon: Routledge, 2006), s. 197-238.

Kur'an'daki deyimisel ifadeler, Arap dili ve belâgatı ile tefsir usûlû araştırmacılarının dikkatini çeken önemli konular arasında yer almaktadır. Klasik müfessirler bu tür ifadelerin açıklanmasında önemli katkılar sunmuşlardır. Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz* ve *Esrârü'l-Belâga* adlı eserlerinde Kur'an'ın belâgat yapısını teorik düzeyde ele alarak i'câz olgusunun dilsel temellerini ortaya koymuştur.⁶³ Zemahşerî, *el-Keşşâf* adlı tefsirinde mecaz ve belâgat unsurlarını ayrıntılı biçimde inceleyerek deyimisel ve mecazî ifadelerin anlamlarını açıklamıştır.⁶⁴ Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* adlı tefsirinde söz konusu ifadeleri daha çok felsefî ve kelâmî bir perspektifle değerlendirmiştir.⁶⁵ Taberî ise *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* adlı eserinde rivayet merkezli bir yaklaşım benimseyerek deyimisel ifadeleri sahâbe ve tâbiîn rivayetleri çerçevesinde ele almıştır.⁶⁶

Modern dönemde Mustafa Sâdık er-Râfî, *İ'câzü'l-Kur'an ve'l-belâgatü'n-nebeviyye* adlı eserinde Kur'an'ın edebî i'câzını klasik belâgat geleneği çerçevesinde ele almış ve modern eleştirilere cevaplar içeren bir yaklaşımla geliştirmiştir.⁶⁷ Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* adlı eserinde tefsir tarihindeki yorum yöntemlerinin gelişimini ortaya koymaktadır.⁶⁸ Angelika Neuwirth ise *Der Koran als Text der Spätantike* adlı çalışmada Kur'an'ı Geç Antik Dönem bağlamında tarihsel-filolojik ve edebî açıdan bütüncül bir analiz çerçevesinde incelemiştir.⁶⁹

Kur'an'-ı Kerim'deki deyimisel ifadeler çoğunluğu mecazî⁷⁰ anlatım içermektedir. Örneğin "يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ" (Allah'ın eli bağlıdır)⁷¹ ifadesinde geçen "el" (يد) kelimesi, lafzî anlamda bir uzvu değil, burada cimrilik ve cömertlik kavramlarını ifade etmektedir. Bu ifade, Yahudilerin Allah'ın cimri olduğu yönündeki iddialarına bir cevap niteliğindedir.

⁶³ Ebu Bekr Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz fî ilmi'l-meânî* (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1992); Ebu Bekr Abdulkâhir el-Cürcânî, *Esrârü'l-Belâga* (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, ty.).

⁶⁴ Muhammed b. ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl* (Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Arabî, 1987).

⁶⁵ Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekr er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Daru'l-İhya, 1420).

⁶⁶ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an* (Kahire: Daru'l-Hicr, 2001).

⁶⁷ Mustafa Sâdık b. Abdurrezzak er-Râfî, *İ'câzü'l-kur'an ve'l-belâgatü'n-nebeviyye* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005).

⁶⁸ Muhammed es-Seyyid Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ty.).

⁶⁹ Angelika Neuwirth, *Der Koran als Text der Spätantike Ein europaischer zugang* (Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2010).

⁷⁰ Mecaz; bir kelimenin gerçek (lafzî) anlamı dışında farklı bir anlamda kullanılmasıdır. Bkz.: İsmail Durmuş, "Mecaz", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), Cilt 28, s. 217-220.

⁷¹ Kur'an-ı Kerim, Mâide 5/64.

Burada deyimsel bir yapı söz konusudur ve ifadenin doğru anlaşılması, lafzî anlamdan ziyade bağlamın ve mecazî anlamın dikkate alınmasına bağlıdır.⁷² Benzer şekilde “حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ” (Allah, onların kalplerini mühürlemiştir)⁷³ ifadesi de Kur’an’daki önemli deyimsel kullanımlardan biridir. Bu ifade, fiziksel bir mühürleme eylemine işaret etmemekte, aksine sembolik bir anlam taşımaktadır. Söz konusu anlam, hakikati kavrama ve idrak etme yetisinin ortadan kalkmasını temsil etmektedir.⁷⁴

Kur’an’daki deyimsel ifadelerin önemli bir kısmı da kinaye⁷⁵ türündedir. Örneğin “وَيَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ” (o gün zalim kimse ellerini ısırpı ...)⁷⁶ ifadesi, literal olarak kişinin yaptığı fiziksel bir eylemi ifade etmekle birlikte, aynı zamanda kişinin işlediği fiiller sebebiyle duyduğu derin pişmanlık, öfke ve üzüntüyü kinayeli bir anlatımla ortaya koymaktadır.⁷⁷ Bu bağlamda söz konusu ibare, bireyin imanî ve amelî yükümlülüklerini ihmal etmesinin doğuracağı telafisi güç sonuçları imgesel bir anlatımla ifade etmektedir.

Kur’an’da önemli bir yer tutan bazı ifadeler, teşbih⁷⁸ sanatının etkileyici kullanımını açıkça ortaya koymaktadır. “كَانَتْهُمْ حُشْبٌ مُسَدَّدَةٌ” (onlar sanki bir yere dayanmış kütükler gibidir)⁷⁹ ifadesi, münafıkların durumunu tasvir etmek için kullanılan dikkat çekici bir teşbih örneğidir.⁸⁰ Bu tür teşbihler, soyut durumları somut imgeler aracılığıyla okuyucunun zihninde daha etkili bir anlam inşasına imkân sağlamaktadır.

Kur’an’daki deyimsel ifadelerin önemli özelliklerinden biri, bağlama göre anlam kazanmasıdır. Aynı lafız farklı bağlamlarda farklı anlamlar taşıyabilmektedir. Örneğin “nûr” ve “zulümât” kavramları bazı ayetlerde fiziksel anlamda ışık ve karanlığı ifade ederken, çoğu ayette hidayet ve dalalet gibi soyut ve metafizik anlam alanlarını temsil

⁷² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 654-655.

⁷³ Kur’an-ı Kerim, Bakara 2/7. Ayrıca Bkz.: En’âm 6/46; Şûrâ 42/24; Câsiye 45/23.

⁷⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 47-50.; Nasruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü’l-Tenzîl ve Esrârü’t-Te’vîl* (Beyrut: Daru’l-İhya, 1418), Cilt 1, s. 42.

⁷⁵ Kinaye; bir sözün hem gerçek hem mecaz anlamı çağrıştıracak şekilde kullanılmasıdır. Bkz.: İsmail Durmuş, “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), Cilt 26, s. 34-36.

⁷⁶ Kur’an-ı Kerim, Furkan 25/27.

⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 276.; el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, Cilt 4, s. 122.; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 24, s. 454.

⁷⁸ Teşbih; iki veya daha fazla varlık arasında ortak bir vasıf bakımında benzerlik kurarak birini diğerine benzetmek anlamına gelmektedir. Bkz.: İsmail Durmuş, “Teşbih”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2021), Cilt 40, s. 553-556.; Yusuf Şevki Yavuz, “Teşbih”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), Cilt 40, s. 558-560.

⁷⁹ Kur’an-ı Kerim, Münâfikûn 63/4.

⁸⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 4, s. 540.; Muhammed Muhammed b. Muhammed Tahir b. Âşûr et-Tunusi İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Daru’l-Tunusiye’lil-Neşri, 1984), Cilt 28, s. 239-240.

etmektedir.⁸¹ Bu durum, Kur'an çevirilerinde bağlamın (siyak-sibak) ne kadar önemli belirleyici rolünü açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kur'an çevirilerinde deyimsel ifadelerin aktarımı, çeviri sürecinin önemli problemlerinden birini oluşturmaktadır. Zira deyimlerin çoğu zaman hedef dilde birebir karşılığı bulunmamaktadır. Bu nedenle meâl yazarları, bu tür ifadeleri genellikle ya lafzî çeviri yolunu tercih etmekte ya da açıklayıcı bir yöntemle aktarmaya çalışmaktadır. Ancak her iki yöntemde de belirli ölçüde anlam kaybının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Nitekim Kur'an hem lafız hem de mana bakımından muciz bir kitaptır. Bu sebeple, farklı dillere tercüme edilmesi sırasında kendine özgü anlamsal özelliklerinin tam olarak korunması mümkün olmamaktadır. Bu durum, eksiksiz bir çeviriyi güçleştirmektedir. Bununla birlikte, Kur'an'ın evrensel bir hidayet rehberi olarak gönderilen mesajının insanlara ulaştırılması ve mana ile maksadının anlaşılması büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda, insanların Kur'an'ı kendi ana dillerinde okuyup anlayabilmeleri için tercüme edilmesi zaruri bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.⁸²

Kur'an'daki deyimsel ve mecazî anlatımlar, metnin anlatım zenginliğini, edebî gücünü ve estetik boyutunu ortaya koyan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu tür ifadeler soyut anlamları somut imgeler aracılığıyla görünür kılarak okuyucunun zihninde güçlü çağrışımlar oluşturmakta ve mesajın etkisini derinleştirmektedir. Kur'an'ın doğru anlaşılabilmesi için bu ifadelerin bağlam, tarihsel arka plan ve belâgat ilkeleri çerçevesinde, dilbilimsel ve tefsirî yöntemlerle ele alınması gerekmektedir. Bu yaklaşım hem metnin derinliğini ortaya koyacak hem de yanlış yorumların önüne geçecektir. Nitekim “النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ” (Düğümlere üfleyenler)⁸³ ifadesi, dönemin kültürel pratiğine, özellikle de Arap toplumunda yaygın olan büyü uygulamalarına işaret etmektedir.⁸⁴ Bu tür deyimsel ifadelerin tarihsel ve kültürel bağlamdan bağımsız yorumlanması, anlamın daralmasına yol açabilmektedir.

⁸¹ Nûr ve zulûmât kavramlarının fiziksel ışık ve karanlık anlamındaki kullanımları için bkz.: En'âm 6/1; Fâtır 35/20; Yûnus 10/5. Hidayet ve dalalet anlamındaki kullanımlar için ise bkz.: Bakara 2/157; Mâide 5/16; İbrahim 14/1; Ahzâb 33/43; Hadîd 57/9; Talâk 65/11.

⁸² Zülfikar Durmuş, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri* (İstanbul: Rağabet Yayınları, 2007), s. 54. vd.

⁸³ Kur'an-ı Kerim, Felâk 113/4.

⁸⁴ et-Taberi, *Câmi 'u'l-beyân*, Cilt 24, s. 749-750.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 30, s. 628.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ BAZI DEYİMLERİN KÜRTÇE ÇEVİRİSİ

2.1. KUR'ÂN-I KERİM'DEKİ BAZI DEYİMLERİN KÜRTÇE ÇEVİRİSİ

Kur'an-ı Kerim'in farklı dillere tercümesi, yalnızca kelimelerin birebir karşılıklarını bulma süreci değil; aynı zamanda ilâhî mesajın anlam bütünlüğünü, üslubunu ve bağlamsal derinliğini hedef dile aktarmayı amaçlayan çok yönlü bir faaliyettir. Bu süreçte özellikle deyimisel ve mecazî ifadelerin çevirisi, Kur'an tercümelerinin en hassas ve dikkat gerektiren alanlarından birini oluşturmaktadır. Her dilde olduğu gibi Arapçada da atasözü ve deyim niteliği taşıyan ifadeler, derin kültürel anlamlar ve güçlü duygusal çağrışımlar içermektedir. Ancak bu tür ifadelerin bir dilden başka bir dile aktarılırken, kaynak dildeki duygu, düşünce, heyecan ve anlatım gücü çoğu zaman tam olarak yansıtılamamaktadır. Bu durum ise anlam kaybına veya metnin hedef dilde anlaşılmasını zorlaştıran bir yapıya dönüşmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle çeviri sürecinde kaynak dildeki mana ve mesajın hedef dile doğru ve etkili biçimde aktarılması esastır. Söz konusu aktarım, özenli ve isabetli bir çeviriyle mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Kur'an çevirilerinde mütercimlerin hem dilsel yeterliliğe sahip olmaları hem de klasik tefsir geleneğine hâkim güçlü bir ilmî donanımına sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Kur'an tercümesinde esas olan, lafzî sadakat ile anlam merkezli yaklaşım arasında dengeli bir yöntem izlemek ve klasik kaynaklardan yararlanarak ifadelerin bağlamsal karşılıklarını doğru biçimde aktarmaktır. Aksi takdirde deyimisel ifadelerin yalnız lafzî olarak çevrilmesi anlamın daralmasına veya yanlış yorumlanmasına yol açabilmektedir. Bu bölümde, Kur'an-ı Kerim'de yer alan bazı deyimlerin Kürtçe meâl ve tefsirlerde nasıl çevrildiği, otuz farklı örnek üzerinden ele alınarak incelenmiştir. Böylece söz konusu çeviri tercihleri ve anlam aktarımları değerlendirilmiş, deyimisel ifadelerin hedef dile aktarımına yönelik bir yaklaşım geliştirilmiştir.

Bu bölümde kısmi meâl niteliğindeki Kamiran Alî Bedirxan'ın *Tefsîra Quranê*⁸⁵, Türkiye'de Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle hazırlanan ilk tam meâl özelliğine sahip

⁸⁵ Kamiran Alî Bedirxan, *Tefsîra Quranê* (İstanbul: Avesta, 2020).

Abdullah Varlı'nın *Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali / Quran a Pîroz û Arşa Wêye Bilind*⁸⁶, Mele Muhammed Garsî Farqînî'nin, *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*⁸⁷, bölgesel bir ağızla hazırlanan Mela Muhemmed Hakkarî'nin *Ronahîya Qur'ana Pîroz*⁸⁸, Mele Huseyn Êsî, Mele Sa'îd Girdarî ve Mela Muhemmed Bêrkevanî'nin komisyon olarak hazırladıkları *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*⁸⁹, Abdulkerim Bingöl ve Muhammed H. Feyzi'nin *Qur'ana Pîroz Kurdî - Tirkî Meala Wê Ya Îcmalî*⁹⁰, Fikrî Amedî'nin *Qur'ana Kerîm û Meala Wê Ya Kurdî*⁹¹, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan *Qur'ana Pîroz û Meala Wê Ya Kurdî*⁹², Abdullah Baykal'ın *Sîwana Qur'anê/Meala Qur'ana Pîroz*⁹³, Dr. Fadil Bedîrxanoglu'nun *Qur'ana Pîroz û Wateya Wê Bi Zimanê Kurdî*⁹⁴, Orhan Eren'in *Meala Tewhîd a Qur'ana Mecîd*⁹⁵ ve Hecî Mahmûd'un *Tefsîra Mehmûd / Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*⁹⁶ meâlleri; ayrıca Mela Muhemmedê Şoşikî'nin Latin alfabesi ile yazdığı altı ciltlik *Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban*⁹⁷ ile Arap alfabesi ile kaleme alınan Muhammed Şirin Keskin'in iki ciltlik *Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî*⁹⁸, ve Mele Mehdi Licevî'nin beş ciltlik *Beyânu 'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî*⁹⁹ adlı tefsirlerde yapılan deyim çevirileri analiz edilmiştir.

2.1.1. مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ (Fatiha, 1/4)

Kamran Alî Bedirxan : Xwediyê roja piştawiyê ye.

Abdullah Varlı : (Ewa) serok ê roya xelat û celatane.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Xudanê roja xelat û celatê.

⁸⁶ Abdullah Varlı, *Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali Quran a Pîroz û Arşa Wêye Bilind* (İstanbul: Cihan Ofset, 1994).

⁸⁷ Mele Muhammed Garsî Farqînî, *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz* (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2003).

⁸⁸ Mela Muhemmed Hakkarî, *Ronahîya Qur'ana Pîroz* (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2007).

⁸⁹ Mele Huseyn Êsî vd., *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî* (İstanbul: Weşanên Bang (Nida Yayıncılık), 2008).

⁹⁰ Abdulkerim Bingöl - Muhammed H. Feyzi, *Qur'ana Pîroz Kurdî - Tirkî Meala Wê Ya Îcmalî* (İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2009).

⁹¹ Fikrî Amedî, *Qur'ana Kerîm û Meala Wê Ya Kurdî* (Ankara: Ensar Neşriyat, 2014).

⁹² Hüseyin Gündüz (Êsî) - Mehmet Seyhan, *Qur'ana Pîroz û Meala Wê Ya Kurdî* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

⁹³ Abdullah Baykal, *Sîwana Qur'anê Meala Qur'ana Pîroz* (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2017).

⁹⁴ Dr. Fadil Bedîrxanoglu, *Qur'ana Pîroz û Wateya Wê Bi Zimanê Kurdî* (İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri, 2025).

⁹⁵ Orhan Eren, *Meala Tewhîd a Qur'ana Mecîd* (İstanbul: Tevhid Basım Yayım, 2023).

⁹⁶ Hecî Mahmûd, *Tefsîra Mehmûd Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî* (İstanbul: Berdan Matbaacılık, ty).

⁹⁷ Mela Muhemmedê Şoşikî, *Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban* (İstanbul: Nubihar Yayınları, 2011).

⁹⁸ Muhammed Şirin Keskin, *Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî* (yy: yy, 1994).

⁹⁹ Mele Mehdi Licevî, *Beyânu 'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî* (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2015).

Muhammed Hakkarî	: Her ew e xudanê roja xelatkirin û cizadanê (ku roja qiyametê ye)
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: (Ew) Xwediye roja hesabdîtin û cazadanê (xelat û celatê) ye.
Abulkerim Bingöl	: (Ew Xwedaye) Xwediye roja hesabdîtinê (xelat û celatê) ye.
Fikri Bozkurt (Amedî)	: Xwediye roja axîretê (xelat û cezayê) ye.
Diyanet İşleri Başkanlığı	: Ew ê ku xwediye roja hesabdîtin û cazadanê ye.
Abdullah Baykal	: Xwediye roja dîn e.
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Xwedîye roja hesapdîtin û ceza kirinê ye.
Orhan Eren	: Xwediye roja dîn (axîret) e.
Hecî Mahmûd	: Ew ê ku (Xwedaye roja hesabdîtin û cazadanê ye) ji wî pê ve kes nîn e
Mehmet Şirin Keskin	: Qadiye roja qiyametê ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: Xwediye roja dîn e.
Mehdi Licevî	: ... Xwedaye ku, xwedî roya ceza û mukafata roya qiyametê ye.

Rağîb el-İsfahânî (ö. 502/1108) “Melik” (مَلِكٌ) kavramının emretme ve yasaklama yetkisine sahip olan kimse anlamına geldiğini belirtmekte ve bunu “Bugün mülk (hükümlanlık) kimindir? Tek olan, her şeyi kudret ve hâkimiyeti altında tutan Allah’ındır.”¹⁰⁰ ayetiyle temellendirmektedir. Bu çerçevede İsfahânî, din (âhiret) gününün gerçek hükümdarının Allah olduğunu ifade etmektedir.¹⁰¹

Taberî (ö. 310/923) ise mâlikî yevmi’-d-dîn (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) ayetinin farklı kıraatlere bağlı olarak çeşitli anlamlara gelebileceğini belirtmekte ve bu bağlamda “Melikî” (مَلِكِ),

¹⁰⁰ Kur’an-ı Kerim, Mü’min 40/16.

¹⁰¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur’ân*, s. 774.

“Mâliki” (مَالِك) ve “Mâlike” (مَالِكَة) şeklindeki üç farklı okunuşunun anlam farklılıklarını ele almaktadır.

1. “Meliki yevmi’dîn” (مَلِك يَوْم الدِّين) Allah, bütün yaratılmışların hesaba çekeceği ve ceza ile mükâfatın verileceği kıyamet gününün hükümdarı ve mutlak sahibidir.

2. “Mâliki yevmi’dîn” (مَالِك يَوْم الدِّين) Kıyamet gününde hüküm verme yetkisine sahip olan yalnızca Allah’tır.

3. “Mâlike yevmi’dîn” (مَالِكَة يَوْم الدِّين) şeklindeki okuyuşta “kâf” (ك) harfî mensûb olarak okunmaktadır. Bu kıraatte nida veya dua kastedilmekte olup, söz konusu ifade “Ey kıyamet gününün sahibi” anlamına gelmektedir. Ancak kıraat âlimleri, bu okuyuşun caiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.

Ayetin üç farklı kıraati arasında en uygun olanı, “Meliki yevmi’dîn” (مَلِك يَوْم الدِّين) şeklindeki birinci kıraattir. Zira “hükümran ve mülk sahibi olmak” ifadesi, aynı zamanda karar ve hüküm verme yetkisini de kapsadığından, bu okuyuşun anlam bakımından tercihe daha şayan olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, ayette geçen “yevmi’d-dîn” (يَوْم الدِّين) ifadesi; kıyamet günü, ceza ve mükâfatın verildiği gün, hesap günü ve din günü gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰²

Kürtçede “roja xêr û gunehan”, “roja xêr û şeran”, “roja heq û hesaban”¹⁰³ ve “roya xelat û celatê”¹⁰⁴ gibi deyimlerin, ceza ve mükâfat günü, hesap günü ve kıyamet günü anlamlarında kullanıldığı görülmektedir.

Bu çerçevede yapılan meâller incelendiğinde, Varlı ve Farqînî ayetteki ibarenin deyim anlamını karşılayabilecek nitelikte isabetli çeviriler yaptıkları anlaşılmaktadır. Êsî ve Bingöl ise çevirilerinde açıklama mahiyetinde deymi parantez içinde vererek ayetteki deyimsel anlamı göz ardı etmediklerini ortaya koymuşlardır. Öte yandan, Hakkârî, Keskin ve Licevî’nin yazı ve konuşma dilinde kalıplaşmış ve kıyamet günü anlamına gelen “roja qiyametê”¹⁰⁵ ifadesiyle ibareye deyimsel bir anlam kazandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Bedîrxan, Amedî, DİB, Bedîrxanoğlu, Eren ve Hecî Mahmûd’un ise mana

¹⁰² et-Taberi, *Câmi ‘u l-beyân*, Cilt. 1, s. 149-157.

¹⁰³ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 495.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 786-787.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 804.

¹⁰⁴ Ebdo, *Ferhenga Ronak*, s. 692.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2465.

¹⁰⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1985.

odaklı çeviri yaptıkları anlaşılmaktadır. Buna karşılık Baykal ve Şoşikî'nin lafzî çeviri ile sınırlı kaldıkları görülmektedir.

Öneri:

... roja/roya xelat û celatê (Varlı, Farqînî, Êsî ve Bingöl)

... roja qiyametê (Hakkari, Keskin ve Licevî)

... roja heq û hesaban

2.1.2. خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ (Bakara, 2/7)

Kamran Alî Bedirxan : Xwedê dil û guhên wan mor kiriye ...

Abdullah Varlı : Yezdan li ser dile wan û bîhîstina wan duruf kiriye.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Xuda li ser dilên wan û li ser gohên wan mohr
kiriye ...

Muhammed Hakkari : Xudê Teala dil û guhêt wa yêt muhir kirîn ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Ellah Teala dil û guhên wan mohr kiriye ...

Abulkerim Bingöl : Xweda, dilê wan û guhê wan mor kiriye.

Fikri Bozkurt (Amedî) : Xwedê, dil û guhên wan mohr kiriye ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : Xwedê dil û guhên wan mor kiriye ...

Abdullah Baykal : Ellah, dil û guhên wan mohr kirine ...

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Xwudê li ser dilê wan û li ser gohên wan mohr
kiriye ...

Orhan Eren : Allah, qelbên wan û guhên wan mohr kiriye ...

Hecî Mahmûd : (Xweda dilê wan) mor kiriye. Êdî rêya xêrê nabînin
(û guhên wan mor kiriye) ji wan re menfîet tune bi
kirina xêran...

Mehmet Şirin Keskin : Xwudê Teala xetimandîye qelbê wan hidî fehm û
zanîna xêrê nakin ...

Mehmet Edebalî (Şoşikî) : Xwedê Teala mohr li ser qelbên wan û li ser guhên wan daye ...

Mehdi Licevî : Xweda hem ser dilên wan înkarmendan hem ser guhên wan mohr kiriye ...

Îlâhî gerçeklerden habersiz ve gafil bir hayat sürenler, insana bahsedilen en önemli nimetlerden olan kalp ve kulak organlarından yoksun sayılmaktadır. Zira bu organlar, amaçları dışında kullanıldığında kişiye fayda sağlamamaktadır.¹⁰⁶ “حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ” (Allah onların kalplerini mühürledi) ibaresi, onların kalplerinin üzerine sağlam bir mühür vurulduğunu ve böylece kalplerine hiçbir hayrın girmediğini ifade etmektedir.¹⁰⁷ Deyimde geçen “hateme” (حَتَمَ) sözcüğü; mühürlemek, damgalamak, kapamak, kapatmak, etkilenmez hâle getirmek, tesir edilmez kılmak, menetmek ve sona erdirmek gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰⁸

Kürtçede “mor/mohr kirin” deyimini, temel olarak “mühürlemek, kapatmak, kapatılmış olan, kilitlemek” anlamlarına geldiği gibi bağlama göre “onaylamak, doğrulamak, kabul etmek”¹⁰⁹ anlamlarında da kullanılmaktadır. Ancak bu ibare, ayetin bütünlüğü ile siyak ve sibakı dikkate alınarak değerlendirildiğinde, çevirilerde tercih edilen “mor/mohr kirin” deyiminin burada “mühürlemek, kapatmak, etkilenmez ve tesir edilmez hâle getirmek” anlamlarının vurgulandığı açıkça görülmektedir. Bu kullanım, ayetin örgüsünde kişinin kalbinin duyarsızlaşmasını ve bunun sonucunda ilâhî bir müdahale neticesinde etkilenmez bir hâle geldiğini ifade etmektedir.

Yukarıdaki açıklamalar bağlamında meâller incelendiğinde, “mor/mohr kirin” ifadesinin kullanıldığı çevirilerde ibareye deyimsel anlam verildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Varlı’nın yaptığı çeviride kullandığı “duruf kirin” ifadesi “kapatmak, saklamak, gizlemek, mühürlemek, sindirmek, damgalamak” gibi anlamlara gelmektedir.¹¹⁰ Söz

¹⁰⁶ Bilgin, *Kur’an’daki Deyimler ve Zemahşeri’nin Keşşaf’ı*, s. 219-220.

¹⁰⁷ Celaleddin Muhammed b. Ahmat b. Muhammed el-Mahallî - Celaleddin Abdurrahman b. Ebubekir es-Suyûtî, *Tefsîrû'l-Celâleyn* (Dimeşk: Daru ibn Kesir, 2011), s. 3.

¹⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur’ân*, s. 275.; Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, s. 215.; Uysal, *El-Halil Es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*, s. 447.

¹⁰⁹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1533.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 677., Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 681.

¹¹⁰ Ebdo, *Ferhenga Ronak*, s. 237.

konusu çeviride kullanılan deyimsel ifade genel anlamda isabetlidir. Ancak “duruf kirin” denildiğinde akla ilk olarak “mühürlemekten” ziyade “kapatmak” anlamı gelmektedir. Bu nedenle çevirinin daha açık ve anlaşılır olması için “duruf kirin” yerine “mor/mohr kirin” ifadesinin kullanılması ya da parantez içi açıklamalara yer verilmesi daha isabetli olacaktır.

Keskin’in yaptığı çeviri, deyimsel anlamdan uzak ancak manayı kendinde barındıran literal bir çeviri olmuştur. Diğer çevirilerde ise deyimsel anlamın büyük ölçüde korunduğu görülmektedir.

Öneri:

Xwedê dil û guhên wan mor kirîye... (Bedirxan, Êsî, Bingöl, Amedî, DİB, Baykal)

Xwedê dil û guhên wan duruf (mor/mohr) kirîye ...

2.1.3. وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ (Bakara, 2/42)

Kamran Alî Bedirxan : Rastî û xwariyê têkilî hev nekin ...

Abdullah Varlı : Maf û pûçîyê tev hev ne kin.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Ê hûn rastî û nerastiyê li nav hev nexin ...

Muhammed Hakkarî : Hûn heqîyê din nav batilî hilneken ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Heq û batilî tevlî hev nekin ...

Abulkerim Bingöl : ... heq û batil tevlihev mekin ...

Fikri Bozkurt (Amedî) : Heq û batil tevlihev nekin.

Diyanet İşleri Başkanlığı : Heqîyê bi batilî kiras mekin ...

Abdullah Baykal : ... heq û batilê li nav hev nexin ...

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Heqîyê bi batilî kiras nekin ...

Orhan Eren : Heq û batil tevlihev nekin ...

Hecî Mahmûd : Heq û batil tevlihev nekin!

Mehmet Şirin Keskin : Nenivîsên di Tewratêde tişta têda tunebit dawê kû
ya hatî nazilkirin tev li ya nivîsê nebit ...

Mehmet Edebalî (Şoşikî) : Heqiyê bi batilî libas nekin ...

Mehdi Licevî : ... Rastî û nerastî li nav hev nexînin ...

“El-lebs” (اللبس) karıştırmak anlamına gelmektedir. Aşikâr olan bir şeyin anlaşılmas bir şeyle veya hakkın bâtıl ile karıştırılması durumunda bu ifade kullanılır.¹¹¹ Bu ayet, Yahudilik ve Hristiyanlığa ait inançların İslam inancıyla karıştırılmaması gerektiğine dair bir uyarı içermektedir. Bununla birlikte, doğru ile yanlışın ve hak ile bâtılın birbirine karıştırılmaması gerektiği hususunda da açık bir uyarı niteliği taşımaktadır.¹¹² Ayette geçen “hak” ve “bâtıl” kavramları birbirinin zıddı olarak kullanılmıştır.¹¹³

Farqînî ve Licevî tarafından yapılan çevirilerde kullanılan “rast” kavramı “doğru, dürüst, düz, düzgün, akla uygun, hakikat, gerçek, reel olan, kusursuz olan ve doğru istikamet” gibi anlamları karşıladığı görülmektedir.¹¹⁴ Buna karşılık “nerast” kavramı ise “doğru olmayan, asılsız, yalan, düzgün olmayan” anlamlarında kullanılmaktadır.¹¹⁵ Ancak “nerast” kavramı “rast” kavramının zıt anlamlısı değil, yalnızca olumsuz hâlidir. “Rast” kelimesinin zıt anlamlısı “xelet” olup “yanlış, yanlış, yanıltı” anlamlarını taşımaktadır.¹¹⁶ Ayette zıt kavramlar kullanılmış olmasına karşın, yapılan çevirilerde olumsuz hâlin tercih edilmesi dikkat çekmektedir. Bu durum, yapılan çevirilerin deyimsel bir anlam yansıtmadığını göstermektedir.

Bedîrxan’ın yaptığı çeviride ise “rast” kavramının karşıtı olarak “eğri, eğik, yamuk, çarpık”¹¹⁷ anlamlarına gelen “xwar/xwari” ifadesi kullanılmıştır. “Xwar/xwari” kavramı “rast” ifadesinin zıddı gibi görünse de ayette kullanılan “bâtıl” kavramının anlamını tam olarak karşılayamamaktadır. Bu durum, çevirinin deyimsel anlamı yansıtmadığını ortaya koymaktadır.

¹¹¹ Ebu Abdullah muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî l-Kur’ân ve l-Mübeyyin Limâ Tezammenehû mine’s-Sünneti ve Âyi l-furkân* (Kahire: Daru’l-Kitap, 1964), Cilt 1, s. 340.

¹¹² Ebü’l-Fidâ’ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî İbn Kesîr, *Tefsîrû l-Kur’ânî l-‘azîm* (yy: Daru Teyibet, 1999), Cilt 1, s. 245.

¹¹³ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbî l-Kur’ân*, s. 129.

¹¹⁴ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1922.; Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 116.; Yusuf Ziyaeddin Paşa (çev. Mehmet Emin Bozarslan), *Kürtçe-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Çira Yayınları, 1978), s. 286.

¹¹⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1582; Mustafa Gazi, *Ferheng Kurdî - Tirkî* (Diyarbakır: Enstituya Kurdî ya Amedê, 2006), s. 89.

¹¹⁶ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2466.; Ziyaeddin Paşa (çev. Mehmet Emin Bozarslan), *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 141.

¹¹⁷ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2527.; Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 115.; Ziyaeddin Paşa (çev. Mehmet Emin Bozarslan), *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 154.

Varlı'nın yaptığı çeviride “maf” ve “pûç” sözcükleri birbirinin zıddı olmamakla birlikte biri diğerinin olumsuz hâli de değildir. “Maf” adaletin ve hukukun gerektirdiği değerleri ifade etmektedir.¹¹⁸ “Pûç/pûçî” ise kof, içi boş, çürük ve güçsüz anlamlarını taşımaktadır.¹¹⁹ Yapılan çeviride zıt anlamlılık göz ardı edildiğinden, deyimisel anlam yeterince yansıtılmamıştır.

Arapçadan Kürtçeye geçen “heq” ifadesi “doğru, gerçek, doğruluk” anlamlarında kullanılmaktadır.¹²⁰ Buna karşılık “bâtıl” ifadesi ise “yalan, yanlış, doğrudan uzak” anlamlarını taşımaktadır.¹²¹ Kürtçede de “heq” kavramı, “bâtıl” kavramının zıt anlamlısı olarak kullanılmaktadır.

Yapılan çeviriler bu çerçevede incelendiğinde, Hakkarî, Êsî, Bingöl, Amedî, DÎB, Baykal, Bedîrxanoğlu, Eren, Hecî Mahmûd ve Şoşikî tarafından gerçekleştirilen çevirilerin deyimisel anlamı yansıttığı görülmektedir. Bu yönüyle söz konusu çevirilerin isabetli bir çeviri niteliği taşıdığı söylenebilir.

Öneri:

Heq û batil tevî hev nekin/nexin. (Êsî, Bingöl, Amedî, Baykal, Eren, H. Mahmûd)
Rastî û xeletî tev li hev nekin/nexin ...

2.1.4. **وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ (Bakara, 2/61, Âl-i İmrân, 3/112)**

Kamran Alî Bedirxan : ... jarî û belengazî bi ser wan de hat.

Abdullah Varlı : ... Ê li ser wan evsenetî û belengazî hatîye
vegirtinê ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Bêrûmetî û xizanetî li ser wan hat lêdan ...

Muhammed Hakkarî : Xudê Teala rezîlî û riswayî bi ser wa da îna xwarê.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Mora belengazî û riswatiyê li wan hate xistin ...

Abulkerim Bingöl : Mora perîşanî û xizaniyê li wan hat xistinê.

Fikri Bozkurt (Amedî) : ... zillet û xizaniyê li wan ket ...

¹¹⁸ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1432.

¹¹⁹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1800.

¹²⁰ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 948.; İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 190.

¹²¹ İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 505.

Diyanet İşleri Başkanlığı	: Mora belengazî û riswatiyê li wan hate xistin ...
Abdullah Baykal	: Belengazî û xizanî bi ser wan de hatiye ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Mohra riswatî û belengaziyê li wan hate xistin ...
Orhan Eren	: ... mohra zillet û xîzanîyê li wan ket ...
Hecî Mahmûd	: ... mora zilet û miskîniyê li wan hat xistin ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... girha li ser wan zelîlbûn û feqîrbûn
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: Zillet û perîşanî li ser wan hatiye xistin ...
Mehdi Licevî	: ... xizanî û perîşanî bi wan de hat ...

Bu ayet, Hz. Musa ile kavmi olan Yahudiler arasında yaşanan bir durumu açıklamaktadır. Kurtubî (ö .671/1273) “Zillet” kavramını alçaklık ve küçüklük, “meskenet” kavramını ise fakirlik ve boyun eğme anlamlarına geldiğini ifade etmektedir. Bununla birlikte aşağılık, fakirlik ve yoksulluk Yahudileri kuşattığını ve adeta bu vasıfları bir damga gibi üzerlerinde taşıdıklarını belirtmektedir.¹²² Neseî (ö. 710/1310) ise Yahudilerin bu durumunu ya gerçekten fakirlik ve yoksulluk içinde bulunmalarına ya da cizye vergisini ödeme korkusuyla kendilerini fakir ve yoksul göstermelerine bağlamaktadır. Bu sebeple, kendilerine “zillet ve meskenet” damga vurulmuş olabileceğini ifade etmektedir.¹²³

Ayetteki ibarenin yukarıda verilen çevirileri incelendiğinde, farklı kavramlar kullanılarak çeşitli biçimlerde anlam aktarımlarının yapıldığı görülmektedir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu çevirilerin ayrıntılı olarak incelenmesi faydalı olacaktır.

Bedîrxan’ın çeviride kullandığı “hejarî” ya da “jarî” kavramı “zayıflık, fakirlik, yoksulluk, zavallılık¹²⁴ anlamına gelirken, “belengazî” kavramı ise “zavallılık, acizlik, yoksulluk, perişanlık” anlamlarına gelmektedir. Söz konusu bu iki kavramın konuşma dilinde “hejar/jar û belengaz” şeklinde kalıplaşarak birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, deyimsele anlamın çeviride korunmasına özen gösterildiğini ortaya koymaktadır.

¹²² el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, Cilt 1, s. 430.

¹²³ Ebü’l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Muhammed en-Neseî, *Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl* (Beyrut: Daru’l-Kalem, 1998), Cilt 1, s. 94.

¹²⁴ Farqînî, *Ferhengê Kurdî - Tirkî*, s. 927.; 1092.; İzolî, *Ferhengê Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 2015.

Varlı'nın çevirisinde kullanılan “evsenetî” ifadesi “açgözlülük, tamahkârlık, budalalık, aptallık”¹²⁵ anlamlarını taşımaktadır. “Belengazî” kavramı ise bir önceki paragrafta da belirtildiği üzere zavallılık, acizlik, yoksulluk ve perişanlık anlamlarına gelmektedir. Bu bağlamda “evsenetî û belengazî” şeklinde yapılan çevirinin, deyimisel anlamı yansıtmaktan ziyade lafzî bir çeviri olduğu anlaşılmaktadır.

Amedî, Eren, Hacî Mahmûd ve Şoşikî'nin “zillet û xizanî/miskînî/perîşanî” çevirileri incelendiğinde, ibarede yer alan “zillet” kelimesinin korunduğu, “meskenet” ifadesinin ise sırasıyla “xizani” (yoksulluk, fakirlik)¹²⁶, “miskînî” (tembellik, uyuşukluk, zayıf huylu olma)¹²⁷ ve “perîşanî” (zavallılık, fakirlik, sefalet, acınacak durumda olma)¹²⁸ kavramlarıyla karşılandığı görülmektedir. Ancak yapılan bu çeviriler, deyimisel anlamı yansıtmaktan ziyade lafzî bir çeviri niteliği taşımaktadır. Bu durum, çevirmenlerin kaynak metindeki deyimisel yapıyı doğrudan aktarmak yerine kelime düzeyinde bir aktarımı tercih ettiklerini göstermektedir.

Bingöl'ün “perîşanî û xizaniyê”, Licevî'nin ise “xizanî û perîşanî” şeklindeki çevirilerine bakıldığında, “perîşanî” ve “xizanî” kavramlarının yukarıda belirtilen anlam alanları dikkate alındığında, bu çevirilerin de lafzî bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır.

Êsî, DİB, Baykal ve Bedîrxanoğlu'un “belengazî û riswatiyê/xizanî” ya da “riswatî û belengazi” şeklinde yaptıkları çeviriler incelendiğinde, daha önce belirtildiği üzere “belengazî” kavramının zavallılık, acizlik, yoksulluk ve perişanlık; “xizanî” kavramının ise yoksulluk ve fakirlik anlamlarını taşıdığı görülmektedir. “Riswâ/riswatî” kavramı ise perişanlık, rezil ve utanç verici¹²⁹ anlamlarına gelmektedir. Yapılan bu çeviriler, kavramların anlam alanlarını doğru bir şekilde aktarmış olsa da deyimisel anlamın korunmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle çevirilerin daha çok lafzî bir nitelik taşıdığı açıktır.

¹²⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 737.

¹²⁶ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2511.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 450.; Gazi, *Ferheng Kurdî - Tirkî*, s. 152.; Demîrhan, *Ferhenga Destî Kurdî bi Kurdî*, s. 455.; Kamêran Silêman Botî, *Ferhenga Kamêran Kurdî - Kurdî* (Duhok: Spîrêz, 2006), s. 737.

¹²⁷ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1513.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 279.

¹²⁸ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1689.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 314.

¹²⁹ Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 120.; Demîrhan, *Ferhenga Destî Kurdî bi Kurdî*, s. 142.; Botî, *Ferhenga Kamêran*, s. 586.

Farqînî'nin “Bêrûmetî û xizanetî” şeklinde yaptığı çeviride kullandığı “Bêrûmet/Bêrûmetî” kavramı “onursuz, haysiyetsiz”¹³⁰ anlamına gelmektedir. “xizanetî” kavramı ise yukarıda belirtildiği gibi yoksulluk ve düşkünlük anlamına sahiptir. Ancak bu çeviride de deyimsel bir karşılık oluşturulmamış ve anlam aktarımı kelime düzeyinde kalmıştır. Dolayısıyla Farqînî'nin çevirisi ibarenin deyimsel bütünlüğünü korumaktan ziyade lafzî bir yaklaşım yansıtmaktadır.

Hakkarî'nin yaptığı çeviride kullandığı “rezîl/rezîlî” kavramı “rezillik, alçaklık, aşağılık ve düşkünlük”¹³¹ anlamlarını taşımaktadır. Daha önce belirtildiği üzere “riswa/riswati” kavramı ise perişanlık, rezil olma ve utanç verici durum anlamlarına gelmektedir. Kürtçede “utanılacak bir duruma düşürmek”, “iki paralık etmek” veya “maskaraya çevirmek” anlamlarını karşılayan “rezîl û ruswa kirin”; “ele güne rezil olmak” veya “utanç verici duruma düşmek” anlamlarını karşılayan “rezîl û ruswa bûn” deyimleri kullanılmaktadır.¹³² Ayrıca benzer anlamları ifade eden “rezîl û kepaze bûn”¹³³ deymi de söz konusudur. Bu çerçevede Hakkarî'nin yaptığı çeviride hem kelimelerin birebir anlamları korunmuş hem de söz konusu ibareyi karşılayabilecek Kürtçedeki deyimsel karşılığı verme gayreti görülmektedir. Bu yönüyle çeviri hem lafzî hem de deyimsel unsurları birlikte dikkate alan bir çeviri olarak değerlendirilebilir.

İbarede geçen “ضَرَبَتْ عَلَيْهِمُ” ifadesi, Kürtçede kullanılan ve yukarıdaki birçok çeviride de yansıtılmaya çalışılan “bi serî de hat”¹³⁴ deymiyle karşılanabilir. Bu deyim “başına geldi”, “musallat oldu” ve “başından geçti” anlamlarında kullanılan olumsuz bir durumu ifade etmektedir. Böylece ibarenin çevirisine ilişkin şu önerilerde bulunulabilir.

Öneri:

... jar û belengazî bi ser wan de hat. (Bedirxan)

... mora rezîl û riswayî li wan hat xistin.

... ew/wan rezîl û riswa bûn/kir.

¹³⁰ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 231.

¹³¹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1959.; Demîrhan, *Ferhenga Destî Kurdî bi Kurdî*, s. 339.

¹³² Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 490.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 776.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 794.

¹³³ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 794.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1959.

¹³⁴ Dilawer Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin* (Diyarbakır: Lîs Yayınları, 2016), s. 117.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 132.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 140.

2.1.5. مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ (Bakara, 2/112)

- Kamran Alî Bedirxan : Heçî ko bi dilpakî rûyê xwe dane Xwedê ...
- Abdullah Varlı : ... lê kê xwe hispartibe Yezdan ...
- Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... kî ji dil berê xwe bide Xuda ...
- Muhammed Hakkarî : ... kesê ku ji dilekê safî berê xwe bidete Xudê
Teala ...
- Hüseyin Gündüz (Êsî) : Kî ku berê xwe bide Xwedê (jê re berdest bibe) ...
- Abulkerim Bingöl : Kî bi qencîkarî xwe teslîmê Xweda bike ...
- Fikri Bozkurt (Amedî) : ... ji dil xwe teslîmî Xwedê bike ...
- Diyanet İşleri Başkanlığı : Kî berê xwe bide Xwedê ...
- Abdullah Baykal : ... kî berê xwe bide Ellah ...
- Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Kî bi duristî berê xwe bide Xwedê ...
- Orhan Eren : ... kî wek muhsîn ji Allah re bibe muslîm ...
- Hecî Mahmûd : (kî ku berê xwe bide Xwedê Teala) yanî îteata
fermanên wî bike û berê rûyê xwe bidiyê ...
- Mehmet Şirin Keskin : ... çi kesê emelkî xalis bikit ji Xweda re ...
- Mehmet Edebalî (Şoşikî) : ... kesê ku wechê xwe ji Xwedê Teala re teslîm
bike ...
- Mehdi Licevî : ... çi kesê xwe spartîye Xwedayê xwe ...

“Eslame” (أَسْلَمَ) fiili, Arapçada “teslim olmak” ve “itaat etmek” anlamlarına geldiği gibi “amelleri yalnızca Allah’a has kılmak” anlamına da gelmektedir.¹³⁵ “Vech” (وَجْه) kelimesinin ise asıl ve ilk akla gelen anlamı “yüz”dür. İnsan bedeninde en dikkat çekici ve en değerli bölge olarak kabul edilen yüz, duyu organlarının bir arada bulunduğu alandır. Ayrıca vech/yüz kavramı bir şeyin ilk göze çarpan yönünü ya da bir varlığın ön yüzünü, özünü ve en belirgin yönünü ifade etmek için de kullanılmaktadır. Arap dilinde

¹³⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 2, s. 75.

bu kelime, bir şeyin tamamını veya özünü kastetmek için mecazî bir anlamda kullanılmaktadır.¹³⁶ Bu bağlamda söz konusu ayette yer alan “vech” kavramı, yüzün fiziksel anlamından ziyade mecazî bir anlamda anlaşılmaktadır. Buna göre kavram, kişinin bütün varlığıyla ihlas ve samimiyet içinde Allah’a yönelmesini, O’na teslim olmasını ve yalnız O’na kulluk etmesini ifade etmektedir. Dolayısıyla ayetteki ifade, şirkten uzak, bütün benliğiyle Allah’a yönelen bir teslimiyet ve kulluk bilincini vurgulamaktadır.¹³⁷

Bedirxan’ın “Heçî ko bi dilpakî rûyê xwe dane Xwedê” şeklinde yaptığı çeviri, “içtenlikle, gönül temizliğiyle yönünü Allah’a çeviren kimse” anlamına gelmekte olup, ayetin deyimisel anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Benzer biçimde Eren’in “kî wek muhsîn ji Allah re bibe muslim” (kim ihlaslı bir şekilde Allah’a teslim olursa) ve Keskin’in “çi kesê emelkî xalis bikit ji Xweda re” (her kim amelini samimiyetle yalnız Allah için yaparsa) şeklindeki çeviriler de deyimisel anlamı aktarmaktan ziyade mana düzeyinde bir aktarım sunmaktadır. Bu durum, söz konusu çevirilerin ayetin deyimisel bütünlüğünü korumaktan uzak olduğunu göstermektedir.

Bingöl, Amedî ve Şoşikî’nin yaptıkları çeviriler arasında küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, her üçü de Kürtçede kalıplaşmış bir ifade olan “teslîm bike” yapısını kullanmıştır. Kürtçedeki “teslîm bûn/kirin” ifadesi genel olarak “teslim olmak/etmek”¹³⁸ anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte Kürtçede yerleşik bir deyim olan “teslîmî Xwedê kirin” ifadesi “Allah’a yönelmek ve Allah’a teslim olmak” anlamından ziyade “birini/bir işi Allah’a havale etmek veya birini/bir işi Allah’ın adaletine bırakmak”¹³⁹ anlamını taşımaktadır. Ayrıca kullanılan “xwe teslîmî (yekî) kirin” deyimini “birine çok güvenmek, teslim olmak ve birinin isteklerini kabul etmek”¹⁴⁰ gibi anlamlara gelmektedir. Bu nedenle, her ne kadar Kürtçede yerleşik bir deyim olarak kullanılan “xwe teslîmê Xweda bike” ifadesi ayetin anlamını belli ölçüde yansıtırsa da söz konusu anlamı tam

¹³⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 855.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 75.

¹³⁷ et-Taberi, *Câmi' u'l-beyân*, Cilt 2, s. 430-434.; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 1, s.385.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 121.

¹³⁸ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2290.; İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 416.

¹³⁹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 539.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 865.; Kaya, *Biwejên Kurdî*, s. 893.

¹⁴⁰ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 594.; Kaya, *Biwejên Kurdî*, s. 983.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 956.

olarak karşılamadığı ve bu yönüyle çeviri açısından isabetli bir tercih olmadığı kanaatindeyiz.

Farqînî, Hakkarî, Êsî, DîB, Baykal, Bedîrxanoğlu ve Hecî Mahmûd'un yaptıkları çevirilerde kullandıkları “berê xwe bide Xwedê” ifadesine benzer Kürtçede “berê xwe dayîn (yekî)” şeklinde bir deyim bulunmaktadır.¹⁴¹ Bu deyim, kullanım bağlamına göre “birinden yardım dilemek”, “birine sığınmak”, “biriyle tartışmak” ya da “biriyle kavgaya tutuşmak” gibi hem olumlu hem de olumsuz anlamlar taşımaktadır. Ancak ayetin anlam bütünlüğü dikkate alındığında, söz konusu çevirilerde deyimsel anlamın öne çıkarıldığı söylenebilir. Dolayısıyla çevirilerde bu tür deyimlerin kullanımında ayetin bağlamına ve bütünlüğüne dikkat edilmesi gerekmektedir.

Varlı ve Licevî'nin ayette geçen deymi neredeyse aynı şekilde çevirdikleri görülmektedir. Bu çevirilerde kullanılan “spartin” sözcüğü; “dayanmak, yaslanmak, teslim olmak, sığınmak ve havale etmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁴² Kürtçede yerleşik bir deyim olan “xwe spartin yekî”, “birine teslim olmak, birinin bahtına sığınmak ve birine tüm benliğiyle güvenmek/bağlanmak”¹⁴³ anlamlarında kullanılmaktadır. Dolayısıyla yapılan bu çevirinin hem deyimsel anlamı yansıttığı hem de ayetin bağlamıyla uyumlu olduğu kanaatindeyiz.

Öneri:

... kî berê xwe bide Xwedê... (Farqînî, Hakkarî, Êsî, DîB, Baykal, Bedîrxanoğlu
Hecî Mahmûd)

... kî xwe spartîbê Xwedê... (Varlı ve Licevî)

2.1.6. كُنْ فَيَكُونُ (Bakara, 2/117, Âl-i İmrân, 3/47, 59, En'âm, 6/73, Naml, 16/40,

Meryem, 19/35, Yâsîn, 36/82, Mü'min, 40/68)

Yukarıda belirtilen ayetlerde geçen ibare sırasıyla şu şekilde çevirilere yansıtılmıştır.

¹⁴¹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 70.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 89.

¹⁴² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2120.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 383.; Ebdö, *Ferhenga Ronak*, s. 361.

¹⁴³ Dilawer Zeraq, *Deyimler Sözlüğü / Ferhenga Biwejan* (Diyarbakır: Lîs Yayınları, 2016), s. 594.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 884.; Kaya, *Biwejên Kurdî*, s. 983.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 955.

- Kamran Alî Bedirxan : 1. "... bibe û ew çêdibe." 2. "... bibe û ew tişt çêdibe." 3. "... bibe û ew çêbû." 4. "Îbarenin direkt çevirisi yapılmamış olup manası çeviriye yansıtılmıştır." 5. "... bibe û ew dibe." 6. "... bibe û ew çêdibe!" 7. "... " 8. "... "
- Abdullah Varlı : 1. "... ji wê boyerê ra di bêje bi be. Ewa boyera jî heman dibe." 2. "bibe. Îdî ewa jî dibe." 3. "bibe. Îdî ewa jî bûye." 4. "bibin. Îdî ewîl ewan dibin." 5. "bibe. Îdî ewa heman dibe" 6. "bibe. ewa jî ji ber xwe dibe." 7. "bibe. ewa jî awîl dibe." 8. "bibe. Îdî ewa (bi xweber) dibe."
- Mehmet Demirdağ (Farqînî) : 1. "... 'bibe' êdî ew pêre pêre çê dibe." 2. "... 'çêbibe' ew jî pêre pêre çêdibe" 3. "... 'çêbibe' ew jî pêre pêre çêbû" 4. "... 'çêbibe' ew jî pêre pêre çêdibe" 5. "... 'bibe' ew jî pere pere dibe" 6. "... 'çêbibe' ew jî pêre çêdibe" 7. "... 'çêbibe'; veca ew jî pêre çêdibe" 8. "... 'bibe' ew jî pêre pêre çêdibe."
- Muhammed Hakkarî : 1. "Hebe her di wê gavê da dê hebît û çêbît." 2. "... hebe her di wê gavê da dê hebît." 3. "Hebe, hema her wê gavê ew hebû çêbû" 4. "... hebe hema her di wê gavê da ew dê hebît û ew dê çêbît" 5. "... hebe her wê gavê ew dê hebît û dê çêbît" 6. "... hema ew dê bêjîtê hebe dê hebît" 7. "Hebe hema her di wê gavê da ew dê hebît û dê çêbît" 8. "Hebe, hema di gavê da ew çêdibît"
- Hüseyin Gündüz (Êsî) : 1. "Çêbibe! Êdî hemendemê de ew jî çêdibe." 2. "Bibe! Ew jî di cih de çêdibe." 3. "Çêbibe! Vêca ew jî çêbû." 4. "Çêbibe! (Her tişt, di cih de) çêdibe." 5. "Çêbibe! Di cih de ew jî çêdibe." 6. "Çêbibe! Ew jî di cih de çêdibe" 7. "Bibe! Vêca ew jî di cih de çêdibe." 8. "Bibe! Ew jî di cih de çêdibe."
- Abulkerim Bingöl : 1. "Bibe. Ew jî di cî de dibe." 2. "Bibe. Ew jî di cih de dibe." 3. "Bibe, ew jî di cî de bû." 4. "Bibe, di cî de dibe."

5. “Bibe! Di cih de ew jî dibe.” 6. “Bibe! Ew jî di cih de dibe.” 7. “Bibe! Ew jî di cih de dibe.” 8. “Bibe! Ew jî di cih de dibe.”

Fikri Bozkurt (Amedî)

: 1. “Çêbe! Ew jî hema çêdibe.” 2. “Bibe! ew jî hema çêdibe.” 3. “Çêbe! ew jî hema çêbibû.” 4. “Bibe hema (her tişt) çêdibe.” 5. “Bibe ew jî hema çêdibe.” 6. “Bibe ew jî hema çêdibe.” 7. “Bibe ew jî hema çêdibe.” 8. “Bibe ew jî hema çêdibe.”

Diyanet İşleri Başkanlığı

: 1. “Çêbibe! Vêca ew jî çêdibe” 2. “Çêbe! ew jî çêdibe” 3. “Çêbibe! Vêca ew jî çêbû.” 4. “Çêbe vêca çêdibe” 5. “Çêbibe! Vêca ew jî çêdibe” 6. “Bibe! Ew jî çêdibe” 7. Bibe. Vêca ew jî çêdibe” 8. “Çêbe! ew jî çêdibe.”

Abdullah Baykal

: 1. “Çêbibe ew jî hema pê re çêdibe.” 2. “Bibe ew jî pê re çêdibe.” 3. “Çêbe ew jî çêbû.” 4. “Çêbibe, her tişt jî pê re çêdibe.” 5. “Çêbe ew jî pê re çêdibe.” 6. “Çêbe! Ew jî çêdibe.” 7. “Çêbe ew jî derhal çêdibe.” 8. “Bibe ew jî derhal çêdibe.”

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu

: 1. “Çêbe! Êdî heman demî ew çêdibe.” 2. “Çêbe! Êdî ew di heman demî de çêdibe.” 3. “Çêbe! Êdî ew çêbûye.” 4. “Çêbe! Êdî ew çêdibe.” 5. “Çêbe! Êdî heman demî ew çêdibe.” 6. “Çêbe! Êdî heman demî ew çêdibe.” 7. “... çêbe! êdî ew çêdibe.” 8. Çêbe! Êdî ew çêdibe.”

Orhan Eren

: 1. “Çêbe! ew jî çêdibe.” 2. “Bibe! ew jî çêdibe.” 3. “Çêbe! Ew jî hema çêbûbe.” 4. “Bibe!/Çêbe! Di heman deme de (her daxwaza wî) çêdibe.” 5. “Bibe! ew jî hema çêdibe.” 6. “Bibe! û ew jî dibe.” 7. “Bibe! Ew jî hema çêdibe.” 8. “Bibe! Ew jî çêdibe.”

Hecî Mahmûd

: 1. “Çêbibe û heman demî de ew tişt çêdibe.” 2. “... dibê çê bibe ew di cih de çêdibe.” 3. “... çê bibe, ... ew çêbû.” 4. “... çêbibe ew çê bibe ...” 5. “... çêbibe ew di cih de

çêdibe.” 6. “... bibe ew di cih de dibe.” 7. “... bibe vêce ew jî di cih de dibe.” 8. “...Çêbe, ew jî di cih de çêdibe.”

Mehmet Şirin Keskin

: 1. “... çi zemanî Xwedayê Teala bibêjit ‘ji tune-yî bibe hebin’ wî bibit hebîn.” 2. “... tehqîq dibêjit ji wî emrîre we wî tiştêre ‘bibe’ çêdibit:” 3. “...Paşê gotî jêre ‘bive insan’ pêre bîy insan.” 4. “... roja Xweda bibêjit ji tiştêkîre ‘bibe’ wê bibit.” 5. “... em bêji jêre ‘bibe’ wê bibit.” 6. “... yanê Xweda bibêjit çi tiştê ‘bibe’ yan ‘çêbibe’ wê bibit û çêbibit:” 7. “... yanê kû Xweda bibêjit ji wî tiştêre ‘bibe’wê ew tişt bibit bêşek û şûbhe” 8. “... yanê çaxê Xweda bibêjit ‘bibe weled’ wê bibit weled.”

Mehmet Edebalî (Şoşikî)

: 1. “Bibe hemen ew jî dibe.” 2. “Bibe ew jî dibe.” 3. “Bibe ew jî bûye.” 4. “Bibe! Ew jî dê dibe.” 5. “Bibe! Vêca ew jî dibe.” 6. “Bibe! paşê ew jî dibe.” 7. “Bibe, Ew jî di cih de çêdibe.” 8. “Bibe, Ew jî di cih de dibe.”

Mehdi Licevî

: 1. “Bibe, ew tişt heman dibe.” 2. “... bibe ew jî heman dibe.” 3. “Bibe ew jî êdî hema bû.” 4. “Bibe, ew tişt heman dibe.” 5. “Bibe, ew jî heman çêdibe.” 6. “...bibe, ew tişt heman çêdibe.” 7. “... bibe, ew tişt jî heman peyda dibe.” 8. “Bibe, ew tişt heman çêdibe.”

Zemahşerî (ö. 538/1144) bu ifadenin mecazî ve temsîlî olduğunu vurgulayarak, burada gerçek anlamda söylenen ve telaffuz edilmiş bir sözün bulunmadığını ifade etmektedir. Ona göre Allah, bir varlığın meydana gelmesini dilediğinde, o varlık itaatkâr bir memur gibi hiçbir gecikme veya itaatsizlik göstermeden, ilâhî iradenin tecellisiyle derhâl varlık sahasına çıkar.¹⁴⁴ Taberî ise ibarenin genel bir anlam taşıdığını belirterek, Allah’ın emriyle hem mevcut olan hem de henüz mevcut olmayan bütün varlıkların meydana gelebileceğini ifade etmektedir.¹⁴⁵ Bu bağlamda ibare, Allah’ın emr-i tekvînîsiyle kudret ve iradesini ortaya koyduğunu; yaratma fiilinin hiçbir aracıya ihtiyaç

¹⁴⁴ Muhammed b. ömer b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf‘an Hakâ’iki Gavâmizi’t-Tenzil ve ‘Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*, Daru’l-Kitabu’l-Arabî, 1987, Cilt 1, s. 181.

¹⁴⁵ et-Taberî, *Câmi‘u’l-beyân*, Cilt 2, s. 468. Beyrut:

duymadan ve hiçbir zorlukla karşılaşmadan son derece kolay ve zahmetsiz bir şekilde gerçekleştiğini göstermektedir. Ayrıca bütün varlıkların bu ilâhî emre tam bir uyum ve itaat içinde bulunduğunu bildirmektedir.¹⁴⁶ Bu açıklamalarından da anlaşıldığı üzere, Allah'ın yaratma fiili söz veya telaffuz gibi beşerî unsurlara ihtiyaç duyulmaksızın gerçekleşmektedir. O, sadece dilemesi ve irade etmesiyle takdir ettiği şeyi anında var etmektedir.

Yapılan çeviriler incelendiğinde, ibarenin çoğunlukla “bibe û ew çêdibe”, “bibe û ew dibe” ve “çêbibe ew jî çêdibe” formlarıyla çeviri yapıldığı görülmektedir. Bu yapılarda yer alan “bibe, dibe ve çêdibe” kelimeleri, “olmak, oluşmak, varlık kazanmak, meydana gelmek ya da bir durumdan başka bir duruma geçmek” anlamlarını ifade eden “bûn” fiil kökünden türemiş farklı varyantlardır.¹⁴⁷ Bunun yanı sıra, çevirilerde yukarıdaki formlarla birlikte kullanılan “di cih de”, “derhal”, “heman” ve “pêre pêre” gibi ifadelerin, ibareye “aniden, birdenbire, derhâl, hemen, hemencecik ve çabucak”¹⁴⁸ anlamlarını kazandırmak amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu çerçevede yapılan çevirilerin yalnızca kelime düzeyinde bir karşılık arayışıyla sınırlı kalınmadığı ortaya konulmaktadır. Aynı zamanda mütercimlerin, ibarenin içerdiği anlam derinliğini ve deyimsel vurguyu hedef dile uygun bir şekilde yansıtmaya çabası içinde oldukları görülmektedir.

Varlı'nın yaptığı çeviriler incelendiğinde, “boyer” (hadise, olay)¹⁴⁹, “ewîl/awîl” (ilk, önce)¹⁵⁰, “ji ber xwe” (kendiliğinden, irticalen)¹⁵¹ ve “bi xweber” (kendiliğinden, otomatik)¹⁵² gibi ifadelerin kullanımı söz konusu ibareye farklı anlamlar yüklemekte ve deyimsel niteliğini zayıflatmaktadır. Bu tercihler, ibarenin deyimsel anlam derinliğini tam olarak yansıtmadığı için metnin anlam gücünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Öneri:

... “bibe” idî ew pêre pêre çêdibe. (Farqînî)

... “bibe” ew jî di çih de dibe/çêdibe. (Bingöl)

¹⁴⁶ Bediuzzaman Said Nursi, *Sözler* (İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2009), s. 276.

¹⁴⁷ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 367-371.

¹⁴⁸ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 635.; 577.; 939.; 1730.

¹⁴⁹ Ebdo, *Ferhenga Ronak*, s. 113.

¹⁵⁰ Gazi, *Ferheng Kurdî - Tirkî*, s. 42.

¹⁵¹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1130.

¹⁵² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2537.

... “çêbibe” ew di çih de çêdibe. (Êsî, Hecî Mahmûd)

2.1.7. صِبْغَةُ اللَّهِ (Bakara, 2/138)

- Kamran Alî Bedirxan : Bibêjin: Em tabien dînê Xuda ne ...
- Abdullah Varlı : (Hun bibine peyrewê) rengê, ku Yezdan (ji bona we
ra daye) ...
- Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Rengê Xuda (bigrin) ...
- Muhammed Hakkarî : Ev dînê (Îslametî) reneke Xudê Teala yê dayî.
- Hüseyin Gündüz (Êsî) : Xwe bi dînê Xwedê birengînî (angu bi îslamê
bigrin da hûn bi rengê îslamê bîn naskirin).
- Abulkerim Bingöl : Hûn xwe bi boyaxa (dînê) Xwedê boyax bikin.
- Fikri Bozkurt (Amedî) : Me xwe bi rengê (ku) Xwedê da (me) rengand!
- Diyanet İşleri Başkanlığı : Xwe bi dînê Xweda birengînî (angu bi îslamê
bigrin da hûn bi reng û nişanên îslamê bîn
naskirin).
- Abdullah Baykal : Boyaxa Ellah ...
- Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Me bi boyaxa Xwedê reng daye xwe.
- Orhan Eren : Rengê Allah! (Sibxetallah!)
- Hecî Mahmûd : Xwe bi rengê Xweda birengînî yanî, Xweda reng
da me, mirad ji vê dînê Xweda ye ...
- Mehmet Şirin Keskin : Bibin tabî dînê Xweda, “Sibxet” mena rengkirinê.
- Mehmet Edebali (Şoşikî) : Em bi boyaxa Xwedê Teala hatine boyaxkirin ...
- Mehdi Licevî : Geli bawemendan bira rengê we, rengê Xweda be
(yan hûn bêjin: rengê me rengê Xweda ye)

Râgıb el-İsfahanî, “Allah’ın boyası” anlamına gelen “Sıbgatullâh” (صِبْغَةُ اللَّهِ) ifadesinin, tıpkı fitrat kavramında olduğu gibi, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özellik olan akla işaret ettiğini belirtmektedir.¹⁵³

Mecazî bir ifade olan “Sıbgatullâh”, Allah’ın dini, İslam, fitrat, ilâhî hidayet ve Allah’ın kalpleri imanla arındırması anlamlarına gelmektedir. Hristiyanlar, yeni doğan çocuklarını ve Hristiyanlığı kabul eden kişileri ma’mûdiye adını verdikleri sarı renkteki bir suyla vaftiz ederek bu işlem sayesinde temizlendiklerini ve gerçek bir Hristiyan kimliğine kavuştuklarını iddia etmişlerdir. Buna karşın Müslümanlar, “Biz Allah’a iman ettik; Allah bizi iman boyasıyla boyadı, sizin yaptığınız gibi vaftiz boyasıyla boyanmadık.” şeklinde bir tavır sergilemekle emredilmişlerdir. Söz konusu ibare Hristiyanların bu anlayışının yanlış olduğunu ve asıl temizliğin, güzelliğin ve süsün Allah’a iman etmekle mümkün olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵⁴ Bu bağlamda “Sıbgatullâh” ifadesi, Hristiyanlığın vaftiz anlayışındaki fiziksel ritüele bir reddiye niteliği taşımakta ve gerçek temizliğin bâtınî olduğunu belirtmektedir. Bu kavram, insanın özüne ve fitratına dönerek iman ve teslimiyet yoluyla hakiki kimliğine ulaşabileceğini ifade etmektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde yapılan çeviriler incelendiğinde Varlı, Farqînî, Amedî, Baykal, Bedîrxanoğlu, Eren, Şoşikî ve Licevî tarafından “rengê Yezdan, rengê Xwedê, boyaxa Ellah, boyaxa Xwedê ve Rengê Allah” şeklinde yapılan çevirilerin ibarenin maksadına yeterli açıklık kazandırmadığı görülmektedir. Söz konusu çeviriler, ibarenin hem mana hem de deyimsel anlamdan uzak, daha çok lafzî birer çeviri niteliği taşımaktadır. Ayrıca bu tür çeviri tercihleri, okuyucunun metni açık ve kolay bir şekilde anlamasını güçleştirmektedir.

Bedîrxan, Hakkarî, Êsî, Bingöl, DîB, Hecî Mahmûd ve Keskin tarafından yapılan çevirilerde ise “Sıbgatullâh” (Allah’ın boyası) ibaresinin genel olarak “Allah’ın dini” şeklinde çevrildiği görülmektedir. İbarede geçen “sıbgâ” (صِبْغَة) kelimesi Kürtçede “reng ve boyax”¹⁵⁵ anlamına gelmektedir. Söz konusu çevirilerde “sıbgâ” kelimesi, parantez içinde “din ve İslamiyet” gibi açıklayıcı ifadelerle desteklenmiş ya da doğrudan “din”

¹⁵³ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 475.

¹⁵⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 2, s. 144.; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 2, s. 603.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 196.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 1, s. 109.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 134-135.

¹⁵⁵ Seydo - Gewranî, *Ferhenga Kurdî Nûjen Kurdî-Erebî*, s. 89.; Ebdo, *Ferhenga Ronak*, s. 112.; Bedran Ehmed Hebib, *Ferhenga Zarawa Erebî-Kurdî* (Hewlêr: Çapkravewanî Korî Zanyarê Kurdistan, 2002), s. 76.

kavramıyla tercüme edilerek isabetli karşılıklar sunulmuştur. Her ne kadar ibareyi tam olarak karşılayabilen yerleşik Kürtçe bir deyme rastlanmasa da yapılan çeviriler ibarenin taşıdığı anlamı büyük ölçüde okuyucuya aktardığı anlaşılmaktadır. Böylece okuyucunun zihninde “Sıbgatullâh” ifadesinin kavramsal içeriğini daha açık ve doğru bir şekilde anlamlandırmasına katkı sağlanmaktadır.

Öneri:

Bi rengê (ola/dînê) Xwedê xwe bixemilînin ...

2.1.8. حَيْثُ تَقِفْتُمُوهُمْ (Bakara, 2/191, Nisâ, 4/91)

- Kamran Alî Bedirxan : Hon li kû derê jî rastî wan dijminên dînê xwe tên.
- Abdullah Varlı : Ê hûn (gelî misilmanan!) li kêderê, bi çi awaî rastê wan (qirin kernê, ku bi we ra qirîn di kin) hatin,
- Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Hûn li kuder rastî wan hatin ...
- Muhammed Hakkarî : Hema heçî erdê ku hûn wa lê bi bînin ...
- Hüseyin Gündüz (Êsî) : Hûn li ku rastî wan (ên ku li hemberî we şer dikin) hatin...
- Abulkerim Bingöl : Li kû derê hûn rastî wan werin ...
- Fikri Bozkurt (Amedî) : Hûn li ku rastî wan hatin ...
- Diyanet İşleri Başkanlığı : Hûn li ku rastî wan (ên ku li hemberî we şer dikin) hatin...
- Abdullah Baykal : Hûn li ku rastî wan bên ...
- Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Hûn kengê rasta wan (kesê şerê we dikin) hatin ...
- Orhan Eren : Hûn li ku derê rastî wan hatin ...
- Hecî Mahmûd : Kengê hûn rastî wan hatin ...
- Mehmet Şirin Keskin : ... hûn çi cihê guhan wan ...
- Mehmet Edebali (Şoşikî) : Hûn li ku derê rastî wan bên ...
- Mehdi Licevî : ... Li ku rastî wan pûtperestan verin (çi li hundirê

heremê be çi li derve) ...

Arapçada “Haysu” (حَيْسُ), kelimesi kendisinden sonra gelen ibareyi açıklayan belirsiz bir yer zarfı olarak kullanılmaktadır.¹⁵⁶ “Seqife” (سَقِيفَة) kelimesi ise “üstün ve galip gelmek suretiyle düşmanı yakalamak, ele geçirmek” anlamına gelmektedir.¹⁵⁷ Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767), ilgili ayeti tefsir ederken müşriklerin Müslümanlarla savaşmaktan vazgeçmemeleri durumunda, bulundukları yerin harem bölgesinin içinde veya dışında olmasına bakılmaksızın esir alınabileceklerini ve öldürülebileceklerini ifade etmektedir.¹⁵⁸ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise ayeti, müşriklerin Müslümanlarla savaşmayı amaçladıkları gibi müslümanların da onlarla savaşmayı hedeflemeleri gerektiği şeklinde yorumlamaktadır. Ayrıca müşriklerin Müslümanları yurtlarından çıkarmış olmalarına karşılık bunun kısas yoluyla mukabele edilebileceğini belirtmektedir.¹⁵⁹ Bu bağlamda, müşrikler tarafından Müslümanlara yönelik bir saldırı ya da savaş ilanı söz konusu olduğunda, Müslümanların onları buldukları yerde derdest edip etkisiz hale getirmelerine imkân tanıyan bir durumun ifade edildiği anlaşılmaktadır.

Kürtçede söz konusu anlamı karşılayabilecek “rast hatin”, “rastî hev hatin”, “rast lê hatin” (karşılaşmak, rast gelmek)¹⁶⁰ ile “leq hatin” ve “leqayî ... bûn” (birine veya bir şeye rastlamak, karşılaşmak)¹⁶¹ şeklinde kullanılan çeşitli deyimler bulunmaktadır.

Yapılan bu açıklamalar ışığında ibarenin çevirileri incelendiğinde, çeviriler arasında bazı küçük farklılıkların olduğu görülmektedir. “Hûn li ku/kuderê rastî wan hatin” (onlarla nerede karşılaşırsanız) şeklinde yapılan çeviriler, ibarenin manasını doğrudan yansıtan deyimsel bir çeviri niteliği taşımaktadır. Ayrıca Keskin’in “hûn çi cihê guhan wan” (onlara nerede yetiştyseniz) ve Hakkari’nin “hema heçî erdê ku hûn wa lê bi bînin” (onları hemen gördüğünüz yerde) şeklindeki çevirileri de ibarenin anlamını doğru bir şekilde yansıtan çeviriler olarak değerlendirilebilir. Belirsiz yer zarfı olan “haysu” ifadesi bu çevirilerde “li ku, çi cihê ve heçî erde” gibi “nerede” anlamını taşıyan

¹⁵⁶ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 262.; Ebü'l-Fazl Cemâleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensâri İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru Sadır, 1414), Cilt 2. s. 140; Muhammed Takiyuddin el-Hilali, *Tekvimü'l-Lisan* (yy: Mektebetü'l-Ma'arif, 1978), s. 57.

¹⁵⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt s. 236.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 1. s. 165.

¹⁵⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* (Beyrut: Daru İhyai't-Turas, 1432), Cilt 1, s. 396.

¹⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 1, s. 524.

¹⁶⁰ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 789.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1925.

¹⁶¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 585.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1343.; İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 254.

mekânsal unsurlarla karşılanmış ve böylece ibarenin temel anlamı korunmuştur. Dolayısıyla bu çevirilerin deyimini içerdiği anlamı doğru bir şekilde aktardıkları söylenebilir. Ancak Bedîrxanoğlu ve Hecî Mahmûd tarafından yapılan “kengê rastî wan hatin” (onlarla ne zaman/ne vakit karşılaşırsanız) şeklindeki çeviride “kengê” (ne zaman/vakit)¹⁶² sözcüğüyle zamansal bir unsur tercih edilmiştir. Oysa yukarıda da belirtildiği üzere söz konusu ibare, zamansal değil mekânsal bir anlam ifade etmektedir. Bu nedenle Keskin, Hakkârî, Bedîrxanoğlu ve Hecî Mahmûd’un çevirileri ibarenin anlamını kısmen aktarsa da deyimisel bir çeviri niteliği taşımamaktadır.

Öneri:

Hûn li ku/kêderê rastî wan hatin ... (Bedîrxan, Varlı, Farqînî, Êsî, Bingöl, Amedî, DİB, Baykal, Eren)

Hûn li ku leqay wan hatin ...

2.1.9. **وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ (Âl-i İmrân, 3/103)**

Kamran Alî Bedîrxan : Bi dilekî xurt bikevin ser riya Xwedê û bi ya
Quranê bikin...

Abdullah Varlı : Ê hûn hemuşk xwe bi kapê (dîn) Yezdan bigirin ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Hûn gişt xwe bi benê Xuda ve bigirin ...

Muhammed Hakkârî : Hûn hemî pêkve xwe di werîsê Xudê Teala
(Qur'an) werken û xwe pê qaîm bigirin ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Hûn gişt xwe bi benê Ellah Teala (Îslamê) bigirin.

Abulkerim Bingöl : Pêkve, zexm xwe bi bendê Xweda ve bigirin!

Fikri Bozkurt (Amedî) : Hûn tev bi hev re, bi benê Xwedê bigirin.

Diyanet İşleri Başkanlığı : Hûn gişt xwe bi benê Xwedê (Îslamê) bigirin ...

Abdullah Baykal : Hûn hemû xwe bi bennê Ellah bigirin ...

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Hûn tev, xwe bi tayê Xwedê bigirin ...

Orhan Eren : Hûn tev bi hev re bi tevahî, bi werîsê Allah (bi

¹⁶² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1197.

hablillah) bigirin

Hecî Mahmûd : Hûn gişt xwe bi benê Xwedê (Îslamê) bigirin

Mehmet Şirin Keskin : ... xwe bigrin bi dîn û kîtaba Xweda ...

Mehmet Edebalî (Şoşikî) : Hûn hemû xwe bi werîsê Xweda bigrin ...

Mehdi Licevî : ... hûn hemû xwe werîsê Xweda yanê bi pirtûka

Xweda Qur'an'ê ve baş bigrin, jê dûr nekevin ...

Arapçada “habl/حبل” (ip) kelimesi, müşterek (çok anlamlı) bir kavram olup farklı anlamlara gelebilmektedir. Kelimenin temel anlamı, istenen veya ihtiyaç duyulan şeye ulaşmayı sağlayan araç ya da sebep olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda Kur'an'da geçen “Hablullah” (Allah'ın ipi) ifadesi, Allah'ın dini, kitabı ve ahdini temsil etmektedir.¹⁶³

Zemahşerî, ilgili ayetin bu kısmını tefsir ederken müminlerin Allah'tan yardım istemede, O'na güvenmede ve O'nun buyruklarına bağlılıkta birleşmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Allah'ın kitabına tutunarak birlik olmalarının önemine de dikkat çekmiştir. Zemahşerî bu görüşünü Hz. Peygamber'in (sav) “Kur'an, Allah'ın sağlam ipidir. Onun ilginç yönleri tükenmez; çok okunmakla eskimez. Ona göre konuşan doğru söyler, onunla amel eden doğru yapar ve ona tutunan dosdoğru bir yola girmiş olur.” hadisiyle desteklemiştir.¹⁶⁴ Bu çerçevede “Hablullah” kavramı hem iman ve itaatin hem de Kur'an'a sıkı sıkıya bağlılığın simgesi olarak anlaşılmaktadır. Allah, bu ayette kullarından hem bireysel hem de toplumsal düzeyde, samimi bir iman ve itaat temelinde dinine ve kitabına sınıksız tutunarak birleşmelerini ve bölünüp parçalanmamalarını emretmektedir.

Yapılan çevirilerde “habl” (حبل) kavramının Kürtçeye genel olarak “ben/bend, kap, ta, werîs” gibi kelimelerle aktarıldığı görülmektedir. Kürtçede “kap” ve “werîs” kelimeleri; kalın sicim, urgan, halat, örük, yular, hıltar, köstek, ilmik gibi daha kaba ve kalın ip türlerini ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁶⁵ Buna karşılık “ta” sözcüğü; iplik, tel, saç teli, lif ve iğne ipliği gibi daha ince ve narin yapıdaki unsurları karşılamaktadır.¹⁶⁶ “Ben/bend” ise ip, iplik, rabit ve bağ gibi anlamlara gelmekte olup, hem fiziksel hem de

¹⁶³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Cilt 4, s. 158.; et-Taberi, *Câmi' u'l-beyân*, Cilt 5, s. 643.

¹⁶⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 394.

¹⁶⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1165.; 2434.

¹⁶⁶ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2226.; İzolî, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 406.

mecazî bağları ifade eden daha zarif ve kapsamlı bir kullanıma sahiptir.¹⁶⁷ Nitekim “kap kirin stûyê wî” ifadesi “boynuna ilmiği geçirdiler”¹⁶⁸ anlamını ifade ederken, “bendên malbatî” ifadesi “aile bağları”¹⁶⁹ anlamını karşılamakta ve kelimenin mecazî yönünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Kur’an çevirilerinde kullanılan kelime tercihi değerlendirildiğinde, “kap” sözcüğünün daha kaba bir anlam taşıdığı görülmektedir. Buna karşılık “ben/bend” ifadesinin hem kavramsal uygunluğu hem de ifade zarafeti açısından “habl” kavramını karşılamada daha isabetli bir seçenek olduğu söylenebilir.

Ayette geçen söz konusu ibareyi “benê Xwedê” (Allah’ın ipi) şeklinde doğrudan karşılayabilen yerleşik Kürtçe bir deyme rastlanmamakla birlikte, Kürtlerin yaşadığı bazı bölgelerde bu ifadenin halk arasında mecazî bir anlamda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum, ibarenin doğru ve bağlamına uygun bir şekilde anlaşılabilmesi için çevirilerde parantez içi açıklayıcı ifadelerle yer verilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim bu tür açıklamalar, Kur’an’ın temel hedeflerinden biri olan metnin muhatap tarafından doğru, açık ve bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlama açısından önemli bir işlev üstlenmektedir.

Öneri:

... bi benê (dînê/Îslamê) Xwedê bigrin ... (Êsî, DîB, Hecî Mahmûd)

... bi benê (Kur’an’a/Kitêba) Xwedê bigrin ...

2.1.10. أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ (Maide, 5/11)

Kamran Alî Bedirxan : ... dirêjî we bike ...

Abdullah Varlı : ... (êrîş anîbûne ser we) destê xwe (ji bona kuştina we) dirêj kirin ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... destên xwe dirêjî we bikin ...

Muhammed Hakkarî : ... destê xwe bi xirabî dirêj kene hewe ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... destên xwe (bi neqencî) dirêjî we bike ...

Abulkerim Bingöl : ... destên xwe (bi neqencî) dirêjî we bike ...

¹⁶⁷ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 144.

¹⁶⁸ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1165.

¹⁶⁹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 144.

Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... destê xwe dirêjî we bike ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... destên xwe (bi neqencî) dirêjî we bike ...
Abdullah Baykal	: ... êrîşî we bike ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... destê xwe dirêjî we bike ...
Orhan Eren	: ... destê xwe dirêjî we bikin ...
Hecî Mahmûd	: ... destdirêjî we bibin (bi neqencî) ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... ku dirêjkin destê xwe bal hewe ve bi helak û kuştinê ...
Mehmet Edebalı (Şoşikî)	: ... destên xwe dirêjî we bikin ...
Mehdi Licevî	: ... bi ser we de destdirêjî bikin, yanê êrîşî ser we bikin ...

“Beseta” (بسط) kelimesi, sözlük anlamı itibariyle “açmak, yaymak, sermek ve genişletmek” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁰ Bununla birlikte, kelimenin belirli bağlamlarda gerçek anlamının ötesine geçerek mecazî bir anlam kazandığı görülmektedir. Bu bağlamda kelime, “zarar vermek, şiddet uygulamak, zorbalık yapmak veya saldırı amacıyla ellerini uzatmak” anlamlarını ifade etmektedir.¹⁷¹

İbare, öldürmek veya zarar vermek amacıyla el uzatmak anlamına gelmektedir. Nitekim bir kimse başkasına sövmek veya dil uzatmak suretiyle saldırıda bulunduğu “besata ileyhi lisânehû” (بسط لسانه إليه) ifadesi; bir kimseye zarar vermeye çalışmak, saldırmak veya dövmeye kalkışmak durumunda ise “besata ileyhi yedehû” (بسط إليه يده) ifadesi kullanılmaktadır. Söz konusu ibareye benzerlik gösteren Mümtehine Suresi’ndeki “... وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَأَلْسِنَتَهُم بِالسُّوءِ...” (... size ellerini ve dillerini kötülükle uzatırlar ...) ¹⁷² ayetinde olduğu gibi, “bestu’l-yed” (بسط اليد) ifadesi de dövmek niyetiyle bir kişiye

¹⁷⁰ Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezheri el-Ezheri, *Tehzibü’l-Luga* (Beyrut: Daru İhyai’t-Turas-Arabi, 2001), Cilt 12, s. 241.; Ebü’l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerîyyâ b. Muhammed İbn Fâris, *Mücmelü’l-Luga* (Beyrut: Müessesetü’r-Risale, 1986), s. 125.; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*, Cilt 7, s. 259.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi’l-Kur’ân*, s. 122-123.

¹⁷¹ Muhammed Hasan Hasan Cebel, *El Mu’cemü’l-İştikakiyyü’l-Muvassal Li-Elfazı’l-Kur’ani’l-Kerim* (Kahire: Mektebetü’l-Adab, 2010), Cilt 1, s. 121.; Eyyub bin Musa el-Hüseyni el-Kerimi el-Kefavi - Ebu’l-Bekâ el-Hanefi, *el-Küllîyyât Mu’cem fî el-Mustalahât ve’l-Furûk el-Luğaviyye* (Beyrut: Müessesetu’r-Risale, ty.), s. 988.

¹⁷² Kur’an-ı Kerim, Mümtehine 60/2.

saldırmak veya fiilî şiddet uygulamaya teşebbüs etmek anlamına gelmektedir.¹⁷³ Dolayısıyla ayette geçen ibare, sözlük anlamının ötesinde fiilî bir güç kullanımına ve saldırganlık niyetini ifade eden mecazî bir anlam taşımaktadır.

Baykal, ibarenin manasını karşılayan lafzî bir çeviri yapmıştır. Keskin mecazî manayı muhafaza etme gayretiyle birlikte açıklayıcı nitelikte bir lafzî çeviri tercih etmiştir. Diğer çevirilerde ise ibarenin deyimisel anlamının büyük ölçüde yansıtıldığı görülmektedir. Ancak “destê xwe dirêjî we bike ...” (size elini uzatırsa ...) şeklindeki çevirilerde, ibarenin doğru anlaşılabilmesi için parantez içi bir izaha ihtiyaç duyulmaktadır. Bu anlamda Hakkâri, Êsî, Bingöl ve DİB’in çevirilerinin daha isabetli olduğu söylenebilir. Zira “destê xwe dirêjî (yekî) kirin” deyimini, kullanıldığı bağlama göre suçlamak ve saldırmak anlamlarının yanı sıra yardım etmek veya yardım için el uzatmak gibi farklı anlamlara da gelebilmektedir.¹⁷⁴ Bu nedenle, söz konusu çevirilerde ibareye deyimisel bir mana verilmiş olmakla birlikte, deyim çok anlamlı yapısı sebebiyle ibarenin bağlamdaki anlamını tam olarak yansıtmadığı söylenebilir.

Bedirxan’ın “dirêjî we bike” şeklinde yaptığı çeviri, “size saldırırsa, sizi döverse, size zarar verirse,” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla bu çeviri, ibarenin anlamını yansıtması açısından isabetli bir tercih olduğu söylenebilir. Nitekim Kürtçede “Dirêjî (yekî) kirin” deyimini, dövmek veya öldürmek kastıyla birine saldırmak anlamına gelmektedir.¹⁷⁵

Öneri:

Dirêjî we bike ... (Bedirxan)

Destê xwe dirêjî (êrîşî) we bike ...

2.1.11. اَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ (En’am, 6/135; Hûd, 11/93, 121; Zümer, 39/39)

Kamran Alî Bedirxan : ... ko we dil kir, li gora daxwaza xwe bimeşin ...

Abdullah Varlı : ... hûn çi dikarin ewî bikin ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... hûn di şûna xwe da kar bikin ...

¹⁷³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 1, s. 614.; en-Nesefî, *Medârikü’l-Tenzîl*, Cilt 1, s. 433.

¹⁷⁴ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 230.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 260.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 254.

¹⁷⁵ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 297.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 322.

Muhammed Hakkarî	: Hema hûn her wê biken ya ku hûn diken ...
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: De heydê hûn li gorî derfetê xwe kar bikin ...
Abulkerim Bingöl	: ... li gor derfetên xwe kar bikin.
Fikri Bozkurt (Amedî)	: Çi ji we tê, teksîr nekin.
Diyanet İşleri Başkanlığı	: De heydê hûn li gorî derfetên xwe kar bikin.
Abdullah Baykal	: ... ji destên we çi tê, teksîr nekin ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Hûn li gorî pêkarîna xwe kar bikin ...
Orhan Eren	: Çi ji we tê bikin/teksîr nekin.
Hecî Mahmûd	: (... emel bikin ya hûn li ser) halên xwe ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... hûn emel bikin li ser dînê xwe ...
Mehmet Edebali (Şoşikî)	: Hûn li cihê xwe emelê xwe bikin ...
Mehdi Licevî	: ... bi qasî ku ji we tê xebat bikin ...

İbarede, inkârcılara hitaben, sahip oldukları tüm güç ve imkânları sonuna kadar kullanarak istediklerini yapmaları vurgulanmaktadır. Ayrıca bulundukları durum ve benimsedikleri istikamet doğrultusunda hiçbir tarafa sapmadan kararlı ve istikrarlı bir şekilde izledikleri yolda devam etmeleri ve bu tutumlarında sebat göstermeleri ifade edilmektedir. Nitekim bir kişiye bulunduğu hâl üzerine devam etmesi emredildiğinde “عَلَى مَكَانِكَ يَا فُلَانُ” (Ey falan, bulunduğun hal üzere sabit kal, ondan sapma) ifadesi kullanılmaktadır.¹⁷⁶

Ayette geçen bu ibare “küfür ve düşmanlıkta sebat edin, bu hâlinizde devam edin” anlamına gelmektedir. Bu ifade, muhataplara yönelik açık bir uyarı ve tehdit niteliği taşımaktadır.¹⁷⁷ Söz konusu ibare, bilinçli bir şekilde yanlış yolda ısrar etmenin ağır sonuçlarına dikkat çekmektedir. Başka bir ifadeyle, inkâr ve düşmanlık tutumunu

¹⁷⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 67-68.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 13, s. 157.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 539.; Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an* (yy: Dârün Tayyibetün li'n-Neşr ve't-tavzi', 1997), Cilt 3, s. 191.

¹⁷⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 68.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 1, s. 539.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 2, s. 183.

sürdürmede ısrar etmenin ilâhî hesap karşısında kaçınılmaz sorumluluğunu güçlü bir retorikle vurgulamaktadır.

Baykal, “çi ji dest tê teksîr nekirin” (elinden geleni yapmak, elinden geleni ardına koymamak)¹⁷⁸ deyiminin kelime dizilişini değiştirerek ibareye deyimsel bir anlam kazandırmaya çalışmıştır. Amedî ve Eren ise Kürtlerin yaşadığı bazı bölgelerde konuşma dilinde kalıplaşmış “çi ji we tê bikin” (elinizden geleni yapın) deyimini tercih ederek ibareyi deyimsel olarak aktarmışlardır. Bu bağlamda, Baykal, Amedî ve Eren’in çevirilerinde ibarenin deyimsel anlamını hedef dile aktarma yönünde bir çaba sergiledikleri söylenebilir.

Keskin, “hûn emel bikin li ser dînê xwe” (dininiz üzere amel edin) şeklindeki çevirisi eksik ve hatalı bir çeviri olarak değerlendirilebilir. Zira ibaredeki “mekanetun” (مَكَانَةٌ) ifadesiyle kastedilen şey “din” değil, yukarıda yapılan açıklamalarda belirtildiği üzere inkâr ve düşmanlık durumunu ifade edilmektedir.

Farqînî, ibaredeki “mekanetun” (مَكَانَةٌ) ifadesini “yer ve mekân” anlamlarına gelen “şûn”¹⁷⁹, Şoşikî ise “cîh”¹⁸⁰ sözcüğü ile çeviriye yansıtmıştır. Yapılan bu çeviriler, kelimelerin birebir karşılıklarının verilmesi suretiyle lafzî bir çeviri niteliği taşımakta olup ibarenin anlam derinliğini ve bağlamını tam olarak yansıtmamaktadır. Diğer çevirilerde ise ibarenin mecazî ve deyimsel anlamından uzak, mana odaklı bir çeviri yaklaşımının benimsendiği görülmektedir.

Kürtçede “çi jê/pê qedîya”, “çi ji destan hatin/qedîyan, bikin”, “çi ji milê (yekî) hatin, kirin”¹⁸¹ ve “ji destê xwe re teksîr nekirin”¹⁸² gibi deyimler “elinden geleni yapmak, bütün gücüyle çalışmak/gayret etmek ve bir şeyi yapmaktan kaçınmamak” anlamlarında kullanılmaktadır. Söz konusu ibarenin çevirisinde bu tür deyimlerin kullanılmasıyla deyimsel anlamın önemli ölçüde aktarılmasının mümkün olduğu söylenebilir.

Öneri:

Çi ji we tê bikin/teksîr nekin. ... (Amedî, Eren)

¹⁷⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 127.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 214.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 207.

¹⁷⁹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2221.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 404.

¹⁸⁰ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 82.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 398.

¹⁸¹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 187.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 207.

¹⁸² Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 298.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 485.

Çi ji destê/milê we tê bikin ...

2.1.12. أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ (A'râf, 7/176)

Kamran Alî Bedirxan	: Çeviri yok
Abdullah Varlı	: ... di zemîn da (bi rezîlî) hey maye ...
Mehmet Demirdağ (Farqînî)	: ... wî hey xwe da erdê -pê qîma xwe anî- ...
Muhammed Hakkarî	: ... wî xwe berda erdî ...
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... ew ma bi dinyayê ve ...
Abulkerim Bingöl	: ... ew ma bi dinyayê ve ...
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... wî meylî erdê kir ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... wî bi dinyayê girt ...
Abdullah Baykal	: ... wî xwe da erdî ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... wî bêdawî xwe bi cîhanê ve gîrt ...
Orhan Eren	: ... wî meylî dinyayê kir ...
Hecî Mahmûd	: ... wî bi dinyayê girt ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... meyla xwe daye bal dinyayê ve ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: ... wî meyla erdê kir ...
Mehdi Licevî	: ... ew bi alî zemîn de xwar bu ... li pey xweşîya cîhanê baz da ...

Bazı tefsir kaynaklarında söz konusu ibare, kişinin dünyaya ve dünyevî zevklere yönelerek onlara rağbet etmesi, dünyada huzur araması ve bir tür sefalet hâline razı olup ona meyletmesi şeklinde açıklanmıştır.¹⁸³ Zeccâc (ö. 311/923) Arapçada bir şeye yönelmeyi ifade eden “ahlede ilâ” (أَخْلَدَ إِلَى) yapısının yaygın bir kullanım olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre ayetteki ibare ise kişinin dünya hayatına bağlanıp dünyevî zevklere kapıldığını ifade etmektedir.¹⁸⁴ Mâtürîdî (ö. 333/944) ise Katâde’nin bu ibarede

¹⁸³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 178.; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 7, s. 321-322.; el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, Cilt 3, s.42.

¹⁸⁴ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me’âni’l-Kur’ân ve i’râbüh* (Beirut: Alemlü’l-Kütüb, 1988), Cilt 2, s. 391.

dünyadan söz edilmesini mecazî bir kullanım olarak değerlendirdiğini aktarmaktadır. Tıpkı “وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا” (Dünya hayatı onları aldattı)¹⁸⁵ ayetinde olduğu gibi burada da mecaz yoluyla alçalma ve zillet anlamının kastedilmiş olabileceğini belirtmektedir.¹⁸⁶

Bu ibare, kişinin dünyaya yönelerek dünyevî lezzet ve arzuları ahirete tercih etmesini, heva ve hevesine uyarak huzuru dünya metaında aramasını ve denî olan bir şeyi a'lâ olana tercih etmesini mecazî bir üslupla ifade etmektedir. Kısacası bu mecazî anlatım, dünyayı önceleyip ona bağlanan ve gönlünü dünya hayatına kaptıran bir kişilik tasvirine işaret etmektedir.

Yapılan açıklamalar doğrultusunda çeviriler incelendiğinde, Varlı, Êsî, Amedî, Bingöl, Bedîrxanoğlu, Şoşikî ve Licevî'nin tercümelerinde ibarenin mecazî ve deyimisel anlamı boyutunun yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu nedenle söz konusu çevirilerin, anlamın derinliğini aktarmaktan ziyade büyük ölçüde lafzî ve yüzeysel bir karşılıkla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Farqînî ve Baykal'ın çevirilerinde yer alan “xwe da erdê” ifadesi ayak diretme, ısrar etme ve inat etme¹⁸⁷ anlamlarını taşıyan bir deyim olarak kullanılmaktadır. Hakkarî'nin “wî xwe berda erdî” (kendini yere bıraktı) şeklindeki çevirisi ise “xwe berdan”¹⁸⁸ (kendini bırakmak/salmak) temel alınarak yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu çeviri tercihleri ibarenin özgün anlamını tam olarak yansıtmamaktadır. Bu durum, çeviri sürecinde deyim seçimlerinin metnin anlamsal bütünlüğünü ve ifade ettiği anlam nüanslarını doğru aktarma açısından yetersiz kaldığını göstermektedir.

DİB ve Hecî Mahmûd'un “bi dinyayê girt” şeklindeki çevirileri, “dünyayı tuttu, dünya hayatına önem verdi/sarıldı” anlamlarına gelen ve Kürtçe konuşma dilinde kalıplaşmış mecazî bir ifade niteliği taşımaktadır. Eren ve Keskin'in “meylî dinyayê kir” şeklindeki çevirileri ise “dünyaya meyletti, dünya hayatını arzuladı” anlamlarını taşımaktadır. Bu kullanım, “bir şeye meyletti” veya “bir şeyi istedi” anlamına gelen “mêla tişteki kir”¹⁸⁹ deymiyle anlamsal paralellik göstermektedir. Bu bağlamda her iki çeviri

¹⁸⁵ Kur'an-ı Kerim, Â'râf 7/51.

¹⁸⁶ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Te 'vilatu Ehli's-Sünne Tefsirü'l-Maturidi* (Beyrut, Lübnan: Darü'l Kütübî'l İlmiyye, 2005), Cilt 5, s. 91.

¹⁸⁷ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 873.

¹⁸⁸ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 940.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 968.

¹⁸⁹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 685.

yaklaşımı da ibarenin mecazî anlamını doğru bir biçimde yansıtmakta ve hedef dile aktarımda isabetli birer çeviri örneği sunmaktadır.

Kürtçede, söz konusu ibareyle anlam açısından paralellik gösteren çeşitli deyimler mevcuttur. Bunlar arasında “bi çar destan girtin”¹⁹⁰ ifadesi, “dört elle sarılmak, bir şeye sıkı sıkıya sarılmak ve önem vermek” anlamlarını taşımaktadır. Benzer şekilde “bi yekî/tiştekî ve zeliqîn” ve “pê ve zeliqîn”¹⁹¹ deyimleri de “bir şeyi/birini sıkıca tutmak, bir şeye yapışmak ve bir şeyi çok istemek” gibi anlamları ifade etmektedir. Bu deyimler, ilgili ayette yer alan ibarenin mecazî anlamını yansıtan kalıplaşmış ifadeler olarak değerlendirilebilir.

Öneri:

... wî bi dinyayê girt ... (DİB, Hecî Mahmûd)

... ew bi dinyayê ve zeliqîye ...

... wi bi çar destan bi dinyayê girtî ...

2.1.13. اِنْفَلْتَمَ اِلَى الْاَرْضِ (Tevbe, 9/38)

Kamran Alî Bedirxan : Çeviri yok

Abdullah Varlı : ... hûn li bal zemîn da giran dibin di mînin ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... hûn xwe giran dikin didin erdê.

Muhammed Hakkarî : ... hûn xwe bi giranî berdidene erdî.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... we xwe berda erdê ...

Abulkerim Bingöl : ... hûn xwe bal erdê ve giran dikin.

Fikri Bozkurt (Amedî) : ... hûn di cîhê xwe de çik dibin dimînin.

Diyanet İşleri Başkanlığı : We xwe berda erdê ...

Abdullah Baykal : ... xwe giran dikin û hûn xwe didin erdê?

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : ... we li ser erdê xwe gîrû kir (xwe şûnde hişt)

Orhan Eren : ... hûn di cîhê xwe de çik dibin dimînin

¹⁹⁰ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 111.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 87.

¹⁹¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 141.; 737.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 728.

Hecî Mahmûd	: we xwe berda erdê ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... hewe diviya hûn rûnin li ser erdê xwe?
Mehmet Edebali (Şoşikî)	: ... hûn xwe bi erdê ve giran dîkin ...
Mehdî Licevî	: ... we xwe bi zemîn de giran kir para da ...

Bu ibare, bireyin dünya ve onun geçici nimetlerine yönelerek bir tür ağırlaşma ve gevşeklik göstermesi şeklinde yorumlanmıştır. Dolayısıyla kişinin, savaşın gerektirdiği güçlük ve meşakkatlere karşı isteksiz bir tavır sergilediği ifade edilmektedir. Benzer bir kullanım, çalışmada ele alınan A'râf Suresi'nin 176. ayetinde yer alan “الْخَلْدَ إِلَى الْأَرْضِ” (Dünyaya saplanıp kaldı) ifadesinde de görülmektedir. Ayette, kişinin dünyevî arzu ve menfaatlara bağlanarak ulvî hedeflerden uzaklaşması özellikle vurgulanmaktadır.¹⁹² Bu iki kullanım, Kur'an'da dünya sevgisine aşırı yönelişin eleştirildiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca ilâhî çağrı karşısında sergilenen gevşeklik ve geri duruşun yanı sıra sorumluluk bilincindeki zayıflamanın da kınandığı anlaşılmaktadır.

Tebûk Seferi, aşırı sıcakların etkili olduğu, hurmaların olgunlaştığı ve müslümanların kıtlık ve yoklukla karşı karşıya bulunduğu bir döneme denk gelmiştir. Ayrıca düşmanın sayıca fazla olması ve seferde kat edilmesi gereken uzun mesafe gibi etkenler, müslümanların bir kısmına cihada çıkmak ağır ve zor gelmiştir. Nitekim müslümanların sergilediği bu tutum üzerine nazil olan söz konusu ayet, tembellik eden ve ağır davranan kimselere yönelik bir serzeniş, sitem ve yergi niteliği taşımaktadır.¹⁹³

İslam tarihinde önemli bir hadise olan Tebûk Seferi'ne çağrıldıkları hâlde dünyaya meylederek sefere karşı ağır davrananların tutumu, mecazî bir dille eleştirilmiştir. Bu durum, dünyevî nimetlere duyulan aşırı ilginin cihada katılma sorumluluğunun önüne geçtiğini ve bu nedenle cihada çağrılmanın kendilerine ağır geldiğini ortaya koymaktadır.

Yapılan çeviriler incelendiğinde, Hakkarî, Êsî, Amedî, DİB, Eren, Hecî Mahmûd ve Keskin'in çevirilerinde ibarenin deyimisel anlamının yansıtılmadığı ve çevirilerin büyük ölçüde lafzî nitelikte olduğu görülmektedir.

¹⁹² ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 271.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 8. s. 140.

¹⁹³ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 8. s. 140.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 271.; et-Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 11. s. 458-460.; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 4, s. 153.

Bedîrxanoğlu'nun yaptığı çeviri lafzî bir çeviri niteliği taşımakla birlikte, parantez içindeki “xwe şûnde hişt” (kendini geride bıraktı, geri durdu) açıklamasıyla deyimisel anlamını aktarma yönünde bir çaba ortaya koymaktadır. Ancak “xwe şûnde hişt” ifadesi yerine, “xwe bi paş ve kişandin”, “xwe bi şûn de dan”¹⁹⁴ (geri çekilmek, geri adım atmak, geri durmak), “bi şûn de kişîn” (geri çekilmek) veya “bi şûn de man”¹⁹⁵ (geri kalmak, arkada kalmak) anlamlarını taşıyan deyimlerin tercih edilmesi, söz konusu ibarenin mecazî anlamının aktarımı açısından daha uygun ve isabetli olacağı kanaatindeyiz.

Varlı, Bingöl, Şoşikî ve Licevî'nin çevirileri arasında küçük farklılıklar bulunmakla birlikte, çevirilerde “xwe giran dîkin” (kendini ağırdan satmak, ağırdan almak, naza çekmek)¹⁹⁶ deyiminin kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu deyimle çevirilere deyimisel bir anlam kazandırılmaya çalışılmıştır.

Farqînî ve Baykal'ın çevirilerinde ise ibare “xwe giran dîkin” (ağırdan almak) ve “xwe dan erdê” (ayak direktmek, inat etmek)¹⁹⁷ deyimlerinin birlikte kullanılmasıyla tercüme edilmiştir. Yapılan bu çevirilerin, ibarenin deyimisel anlamını daha güçlü ve isabetli bir şekilde yansıttığı söylenebilir.

Bu bağlamda, ele alınan ibarenin Kürtçe'deki deyimisel karşılıklarına bakıldığında, benzer anlam alanına sahip birçok deyim kullanıldığı görülmektedir. Örneğin “destê xwe giran girtin”¹⁹⁸, “xwe giran girtin”¹⁹⁹, “xwe dan erdê”²⁰⁰, “teng sistî kirin”²⁰¹, “ling dayîn erdê”, “xwe mirîti avêtin”²⁰² ve “pê kutan erdê”²⁰³ gibi deyimler ibarenin çevirisinde kullanılabilir niteliktedir.

Öneri:

... hûn xwe giran dîkin ... (Farqînî, Bingöl, Baykal, Şoşikî)

¹⁹⁴ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 941.; 956.

¹⁹⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 338.

¹⁹⁶ Zeraq, *Deyimler Sözlüğü / Ferhenga Biwejan*, s. 588.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 847.

¹⁹⁷ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 873.; s. 875.

¹⁹⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 230.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s.261.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 260.

¹⁹⁹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 875.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 973.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 945.; Oncu, “Ferhenga Biwêjan” 2021, s. 521.

²⁰⁰ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 873.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 970.

²⁰¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 888.; Dilawer Zeraq, *Deyimler Sözlüğü / Ferhenga Biwejan*, Lîs Yayınları, Diyarbakır, 2016, s. 21.

²⁰² Borak, *Ferhenga Biwejan*, S.631.; s. 941.

²⁰³ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 677.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 725.

... hûn xwe didin erdê ... (Farqînî, Baykal)

... hûn pê dîkin/dikutin erdê ...

2.1.14. سَبْعِينَ مَرَّةً (Tevbe, 9/80)

Kamran Alî Bedirxan	: Çeviri yok
Abdullah Varlı	: ... heftê carî ...
Mehmet Demirdağ (Farqînî)	: ... heftê carî ...
Muhammed Hakkarî	: ... heftê cara ...
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... heftê carî ...
Abulkerim Bingöl	: ... heftê carî ...
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... heftê carî ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... heftê carî ...
Abdullah Baykal	: ... heftê carî ...
Dr. Fadîl Bedîrxanoğlu	: ... heftî caran ...
Orhan Eren	: ... heftê carî ...
Hecî Mahmûd	: ... heftê carî ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... heftê cara ...
Mehmet Edebali (Şoşikî)	: ... heftê caran ...
Mehdi Licevî	: ... heftê car ...

Arapçada “seb’ûn” (سبعون) kavramı, çoğulluk ve çokluk anlamı bildiren kalıplaşmış bir kullanım olarak yer almaktadır. Nitekim ilgili ayette bu sayı, lafzî bir tehdit unsuru olmaktan ziyade kinayeli bir anlatım çerçevesinde, teksir maksadıyla zikredilmektedir.²⁰⁴ Bu bağlamda “yetmiş” sayısı, gerçek bir niceliği ifade etmekten ziyade kesretten kinaye niteliğinde mecazî bir anlam taşımaktadır. “سَبْعِينَ مَرَّةً” (yetmiş defa) ifadesi ise, talep edilen hususun gerçekleşmesinin mümkün olmadığını bildirmek amacıyla kullanılan yerleşik mecazî bir anlatımdır. Aynı zamanda bu ifade, söz konusu durumun

²⁰⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 295.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 3, s. 91.; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 4, s. 188.

imkansızlığına ve bu hususta ümidin tamamen kesilmesi gerektiğine mecaz yoluyla işaret etmektedir.

Kürtçede “sed û bist car”²⁰⁵ (yüz yirmi kez), “sed car” (yüz kez), “hezar car” (bin kez), “heta heyat hebê” (hayat boyunca), “heta Dinya ava bê” (Dünya var oldukça), “heta roja qametê (qîyametê)” (kıyamet gününe kadar) ve “heta hetayê” (sonuna dek) gibi ifade ve deyimler,²⁰⁶ kesretten kinaye anlamını aktarmak amacıyla kullanılmaktadır. Bu ifadeler, sayı veya süre üzerinden yapılan mübalağa ile sürekliliği vurgulayarak anlatıma mecazî bir yoğunluk kazandırmaktadır. Bu bağlamda Arapçada olduğu gibi Kürtçede de kinaye amacıyla sayısal ve zamansal ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla heftê carî/car/cara/caran şeklindeki çeviriler, söz konusu ibarenin deyimsel anlamını doğru şekilde yansıtan bir çeviri niteliği taşımaktadır.

Öneri:

... heftê carî/caran ... (Bütün çeviriler)

... heftê caran (heta hetayê) ...

... heftê carî (heta roja qîyametê) ...

2.1.15. قَدَمِ صَدَقِ (Yunus, 10/2)

Kamran Alî Bedirxan : Çeviri yok

Abdullah Varlı : ... cîne dostî û paye hene ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... meqamê rastiye heye.

Muhammed Hakkarî : ... derece û cihekî bilind û qaîm ragirtî ye heye.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... meqamekî bilind ê rastiye heye.

Abulkerim Bingöl : ... payeyên (mertebe) bilind hene...

Fikri Bozkurt (Amedî) : ... meqamên mezin hene ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : ... meqamekî bilind heye.

Abdullah Baykal : ... dereceyeke rastiye ya bilind heye.

²⁰⁵ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s.748.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 803.

²⁰⁶ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 969-971.; s. 995.; 2021.

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... payeya rastiye heye?
Orhan Eren	: ... meqamên mezin hene.
Hecî Mahmûd	: ... meqamekî bilind heye ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... xêrek spehî yan emelê salih yan şefaeta pêxember yan seadet ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: ... sabîqeta sidqê heye.
Mehdi Licevî	: ... derece û meqamên bilind û xweş hene.

Kademun (قَدَم) kelimesi sözlükte, insanın üzerine bastığı ve ilerlemesini sağlayan öncü uzuv olan “ayak” anlamının yanı sıra “ön, adım” anlamlarında da kullanılmaktadır. Kademe (قَدَم) kelimesi ise önde olan, öne geçen, önce gelen, öncülük ve öncelik gibi anlamları ifade etmektedir.²⁰⁷ Sıdk (صدق) kavramı da yalanın zıddı olarak doğruluk, dürüstlük, içtenlik, gerçek, gerçeğe uygun, hakikat, samimiyet ve sadakat anlamlarını karşılamaktadır.²⁰⁸

Ayette geçen “kademe sıdk” (قَدَمَ صَدَقَ) ibaresi; öncelik, üstünlük, hayırda öncü/önde olma, fazilet sahibi, yüksek derece, yüce bir mertebe ve salih amel gibi anlamları ihtiva etmektedir.²⁰⁹ Öne geçme, ilerleme fiili olarak ayakla gerçekleştiğinden, hayırda öne geçmeyi sağlayan güzel gayretler “kadem” kavramıyla ifade edilmiştir. Nitekim Arapçada çok hayır yapan, hayırda öncü kimse için “لفلان قدم في الخير” (Falan kimsenin hayırda ayağı (öncülüğü) var.) deyiimi kullanılmaktadır. Kadem (قَدَم) kelimesinin Sıdk (صدق) kelimesine izafe edilmesi ise faziletin üstünlüğünü ve kişinin hayırda önde olanlardan olduğuna delalet etmektedir. Bu bağlamda söz konusu ibare, “Makam-ı Sıdk” yani doğruluk, dürüstlük ve saadet makamı şeklinde yorumlanmıştır.²¹⁰

²⁰⁷ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferahîdî, *Kitâbü'l-'Ayn* (yy: Daru ve Mektebetü'l-Hilal, ty), Cilt 5, s. 122.; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, Cilt 9, s. 55-56.; Muhammed Murtezâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Kuveyt İrşad ve Enformasyon Bakanlığı, 1965), Cilt 33, s. 235-236; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 660-661.; Hasan Cebel, *Elfazî'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cilt 4, s. 1748-1749.

²⁰⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 478-479.; el-Ferahîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, Cilt 5, s. 56.; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, Cilt 8, s. 276.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 26, s. 5.

²⁰⁹ et-Taberî, *Câmi'ü'l-beyân*, Cilt 12, s.106-111.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 327-328.; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Cilt 17, s. 187.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 8, s. 306.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 6.; Abdurrahman b. Ebi Bekr Celaleddin es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî Tefsîr bil-Me'sûr* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ty), Cilt 4, s. 341-342.

²¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 328.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 6.

Yapılan çeviriler bu çerçevede incelendiğinde, mütercimlerin tamamının anlam odaklı bir çeviri yaklaşımını benimsediği görülmektedir. Ancak Varlı'nın "cîne dostî û paye hene" şeklindeki çevirisinde kullanılan "cîne" kelimesi ile tam olarak ne kastedildiği anlaşılmamaktadır. "Cîne" kelimesinin, "yer, mahal ve mekân" anlamlarına gelen "cî/cih"²¹¹ sözcüğünden türetilmiş olması muhtemeldir. Bu bağlamda çeviri, "dostluk yeri ve mertebesi vardır" şeklinde anlaşılabilir. Bununla birlikte söz konusu çeviri günümüz okuyucusu açısından açık ve doğrudan anlaşılır nitelikte değildir.

Şoşikî'nin söz konusu ibareyi "doğrulukta önde olma/öne geçme vardır" anlamına gelen "sabîqeta sidqê heye" şeklinde tercüme etmesi, Arapça bilmeyen okuyucu açısından ayetin doğru bir şekilde anlaşılmasını güçleştirmektedir. Zira çeviride, ibarenin doğrudan anlamı aktarılacak yerine "kadem" kavramı Arapça başka bir kelime olan "sebk" (سبق)²¹² ile tercüme edilmiştir. Bu durum, okuyucunun zihninde ibarenin açık ve net bir anlam kazanmasını engellemektedir. Diğer çevirilerde ise ibarenin taşıdığı anlamın önemli ölçüde korunduğu ve okuyucuya daha doğru bir anlam sunduğu ifade edilebilir.

Öneri:

Payeyên (mertebê) bilind hene... (Bingöl)

Mertebê berz û bilind hene ...

2.1.16. كَانُ لَمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ (Yunus, 10/24)

Kamran Alî Bedirxan : ... qey ew zad û çimen tu car heşîn ne bûne ...

Abdullah Varlı : ... te di go qey zemîn (hêj berya naha da bi wan
hêşnayan nehatibû) xemlandinê (qe tu tişt li ser
zemîn nema ye).

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... herwekî ku do ew ne ava bû.

Muhammed Hakkarî : ... her wekî ku dûhî li wêrê neyî.

²¹¹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 398, 415.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 80, 81.

²¹² Sebk (سبق) kelimesi "önde olma, öne geçmek, ileride olma ve önce davranma" gibi anlamlara gelmektedir. Bkz.: el-Ferahidi, *Kitâbü'l-'Ayn*, Cilt 5, s. 85.; Ebi Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga* (Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1987), Cilt 1, s. 338.; el-Ezheri, *Tehzibül-Luga*, Cilt 8, s. 317.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, s. 395.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 10, s. 101.

Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... herwekî duh ew şînkâtî tune bû.
Abulkerim Bingöl	: ... tu dibê qey rojek berê tişte li wir tunebûye.
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... her wekî qet tişte li wir şîn nebûye ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... her wekî ku duh ew şînkâtî tune bû.
Abdullah Baykal	: ... mîna ku do ew şênkayî get tunebû.
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... herwekî duh tişte têde neyî ...
Orhan Eren	: ... her wekî ku do ew heşînahî tune bû.
Hecî Mahmûd	: ... her wekî ku duh ew şînkâtî tunebû ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... her wekî duh tune be hewqa eserê ziraetê çûbe.
Mehmet Edebali (Şoşikî)	: ... her wekî ew duhî nebûye.
Mehdi Licevî	: ... her wekî ew heşînayî do yanê rokî berê qet tunebûye.

İbare, “ekinlerin sanki daha önce hiç var olmamış gibi” anlamına gelmektedir. Başka bir ifadeyle, önceden orada yetişen ekin ve ürünlerin adeta hiç yeşermemiş ya da hiç var olmamış gibi tasvir edilmektedir.²¹³ Söz konusu ibarenin geçtiği ayette, dünya hayatının geçici süs ve nimetlerinin ani ve hızlı bir şekilde yok oluşuna dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda, dünyadan faydalanmanın son derece kısa süreli olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, bitkilerin yeşerip tazeliğe kavuşmasının ardından biçilmiş bir ekin hâline dönüşmesine benzetilerek somutlaştırılmaktadır.²¹⁴ A'râf Suresi'nin 92. ayetinde geçen ve söz konusu ibareyle anlamsal paralellik gösteren “كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا” (sanki orada hiç yaşamamışlardı)²¹⁵ ifadesi de Hz. Şuayb'ı yalanlayanların tamamen helâk edildiklerini ifade etmektedir. Bu ifadeyle, onların bütün izlerinin silinmesi, daha önce orada hiç hayat sürmemiş kimselerin hâline benzetilmiştir.²¹⁶

Kurtubî, “ğena” (غني) kelimesinin bir yere yerleşmek ve imar etmek anlamına geldiğini, “Meğani” (مغاني) kelimesinin ise insanların yerleşip imar ettiği ve

²¹³ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 341.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 3, s. 110.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 16.

²¹⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 11, s. 141.

²¹⁵ Kur'an-ı Kerim, A'râf 7/92.

²¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 9, s. 14.

konakladıkları yerleri ifade ettiğini belirtmektedir. Bu çerçevede söz konusu ibarenin, “önceden hiç imar edilmemiş” anlamına geldiğini ifade etmektedir.²¹⁷

“Ems” (أمس) yani “dün” ifadesi, yakın bir zamanı belirtmek için kullanılan bir mecazdır. Sanki az önce var olmamış (yokmuş) gibi bir anlam taşımaktadır.²¹⁸ Buradaki mecaz, bitkinin yeşilliğinin bir anda yok olup harap hâle gelmesini ve daha önce canlı ve taze olmasına rağmen hızla çürüyüp kaybolmasını ifade etmektedir.²¹⁹ İbn Âşûr’a göre “Ems” (أمس) ifadesi, bugünden bir önceki günü ifade etmekle birlikte, ayette kastedilen geçmişteki tüm zamanları kapsayan genel bir anlamda kullanılmaktadır. Zira “dün” kelimesi genellikle geçmiş zamanı belirtmektedir.²²⁰

Yapılan çeviriler incelendiğinde, genel olarak sanki dün ya da çok kısa bir süre öncesine kadar orada hiçbir şey yokmuş; hiç imar edilmemiş ya da orada herhangi bir şeyin yeşermemiş olduğu şeklinde anlamlar verildiği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, geçmişte hiç var olmamış gibi tamamen ortadan kalkmış veya silinmiş bir durumu ifade edecek şekilde çeviriler yapılmıştır. Bu bağlamda, yukarıda sunulan açıklamalar da dikkate alındığında, yapılan çevirilerin ekseriyetinin ibarenin gerçek manasını esas aldığı ifade edilebilir.

Kürtçede bir şeyin kısa bir süre içerisinde yok olmasını, ortadan kaybolmasını ya da tamamen silinip gitmesini ifade eden çeşitli deyimler mevcuttur. Örneğin “bûn av û di erdê de çûn” deyimini, bir varlığın yok olması ya da tamamen ortadan kaybolması anlamında kullanılmaktadır. “Bûn ava berfê” ifadesi bir şeyin kısa sürede yok olmasını ve hızla kaybolmasını belirtirken, “bûn birq û birûsk” deyimini bir varlığın yok olmasını ve ondan hiçbir iz kalmamasını ifade etmektedir. “Birq û birûskê lê xistin” deyimini ise bir şeyin tamamen dağılması ve toz olup ortadan kaybolması anlamına gelmektedir.²²¹ Ayrıca, bir şeyin yıkıma uğramasını, yok olmasını ve harap olmasını ifade etmek için Kürtçede “tûr û telef bûn” ve “wêran kirin” deyimlerinin²²² yanı sıra “wêran bû”, “xera bû” ve “kambax bû” gibi ifadeler de kullanılmaktadır.²²³

²¹⁷ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’ân*, Cilt 8, s. 328.

²¹⁸ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 341.; el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, Cilt 3, s. 110.

²¹⁹ el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, Cilt 3, s. 110.

²²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-tenvîr*, Cilt 11, s. 144.

²²¹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 137, 142, 143.

²²² Kaya, *Biwejen Kurdî*, s. 915, 946.

²²³ Kürtçede bazı geçişsiz fiillerin mecazî ve deyimleşmiş kullanımları bulunmaktadır. Mal wêran bûn, Mal xera bûn ve Mala (yekî) kambax bûn gibi yapılar bu kullanımlara örnek olarak verilebilir. Bkz.: Zeraq,

Öneri:

... herwekî ku do ew ne ava bû ... (Farqînî)

... te di go qet şên/şîn nebûye (wisa wêran bûye) ...

... herwekî qet tişteki li wir tune bû (tûr û telef bûye) ...

2.1.17. **وَإِتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرًا (Hûd, 11/92)**

Kamran Alî Bedirxan : Heke hon qedrê Xwedê na girin û rûyê xwe jê dizivirin...

Abdullah Varlı : ... (... hêza Yezdan jî) davêjine pişt (guhê xwe).

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... we wî avêtiye pişt xwe?

Muhammed Hakkarî : ... hewe ew yê paş xweve avêtî û hûn pûte pê naken?

Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... hûn (fermanên) Xwedê davên pişt (guhê) xwe (û hûn wan bêrûmet digrin).

Abulkerim Bingöl : ... ku we Xweda avêtiye paş guhê xwe (we Ew ji bîr kiriye).

Fikri Bozkurt (Amedî) : ... we ew, avête pêy xwe û ji bîr kir.

Diyanet İşleri Başkanlığı : ... hûn (fermanên) Xwedê diavêjin pişt (guhê) xwe (û hûn wan bêrûmet digrin).

Abdullah Baykal : ... hûn fermanên wî diavêjin paş guhê xwe?

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : ... we Ew şûnxwe ve avêtiye?

Orhan Eren : ... we avête pişt xwe û we ji bîr kir.

Hecî Mahmûd : ... (... hûn) fermana (Xweda diavêjin pişt) guhên (xwe û hûn wan bi rûmet digrin ...)

Ferhenga Biwejan A Mezin, s. 604.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 640.; Ayrıca Bkz.: Salmazzem - Bingöl, "Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme".

Mehmet Şirin Keskin : ... hûn Xweda davêjin şûnxwe ve û pişt xwe ve ...

Mehmet Edebali (Şoşikî) : ... we ew kiriye her wekî tiştêkî ku mirov bavêje
pişt xwe.

Mehdi Licevî : ... hûn Xweda û fermanên wî davêjin paş xwe.

Bu ibare, “Ona sırt çevirdiniz, Onu kulak ardı ettiniz ve unuttunuz” anlamlarını taşımakta olup, bir şeyi hafife alma ve önemsememe tutumunu ifade etmektedir.²²⁴ Aynı zamanda Allah’ın emirlerinin kulak ardı edilmesi, önemsenmemesi ve bilinçli olarak görmezden gelinmesi anlamına da gelmektedir.²²⁵ Nitekim Âl-i İmrân Suresi’nin 187. ayetinde geçen “فَقَبَدُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ” (onlar verdikleri sözü arkalarına attılar, kulak ardı ettiler) ifadesi de benzer bir anlam taşımaktadır. Bu ibarede ilâhî emir ve ahitlerin kasıtlı olarak terk edilmesi ve önemsenmemesi söz konusu edilmektedir.²²⁶ Söz konusu iki ibarede de önem verilmesi gereken hususların kulak ardı edilmesi ve hafife alınması eleştirilmektedir. Ayrıca bu tutumu sergileyenler ikaz edilerek sorumluluk bilincine sahip olunması gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda her iki ibare arasında anlam açısından bir paralellik bulunduğu anlaşılmaktadır.

Bedîrxan’ın “qedrê (yekî) girtin”²²⁷ (değer vermek, hatır saymak, önemsemek) ve “rûyê xwe jê dizivirandin”²²⁸ (yüz çevirmek, küsmek, biriyle ilişkiyi kesmek) deyimleri esas alarak ilgili ibarenin çevirisini yaptığı açıkça görülmektedir. “Qedrê (yekî) na girin” ifadesi değer vermemek, önemsememek ve hafife almak anlamlarına gelmekte olup, “qedrê (yekî) girtin” deyiminin olumsuz halini ifade etmektedir. “Qedrê (yekî) na girin” ifadesine hem yazı hem de konuşma dilinde rastlamak mümkündür. Buna karşın çeviride ibareye genel anlamda deyimsel bir karşılık verilmiş olsa da “rûyê xwe jê dizivirandin” ifadesinin bu bağlamda uygun bir kullanım olmadığı söylenebilir.

Farqînî, Keskin, Şoşikî ve Licevî tarafından yapılan çeviriler, ibarenin deyimsel manasını yansıtmakta yetersiz kalmış ve daha çok lafzî birer aktarım niteliği taşımaktadır.

²²⁴ el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, Cilt 3, s. 146.; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 18, s. 392.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 424.; en-Nesefî, *Medârikü’l-Tenzîl*, Cilt 2, s. 80.

²²⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 9, s. 91.; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, Cilt 4, s. 471.

²²⁶ el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, Cilt 2. s. 53.; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, Cilt 6. s. 298.; el-Mâtürîdî, *Tefsirü’l-Maturidi*, Cilt 4. s. 68.

²²⁷ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 474.; Kaya, *Biwejen Kurdî*, s. 767.

²²⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 501.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 798.; Kaya, *Biwejen Kurdî*, s. 812.

“Avêtiye/davêjin pişt xwe” ifadesi genellikle “arkasına attı”²²⁹ anlamında kullanılmaktadır. Bu nedenle söz konusu çeviriler ayetteki deyimsel ifadenin manasını tam olarak yansıtmamaktadır. Ayrıca Keskin ve Bedîrxanoğlu’nun çevirilerinde yer alan “şûnxwe ve avêtiye” ve “davêjin şûnxwe” ifadelerinde kullanılan “şûn” kelimesi “yer, mahal, mekân, mevki, konum ve iz” gibi anlamlara gelmektedir.²³⁰ Muhtemeldir ki, Keskin ve Bedîrxanoğlu’nun yaşadığı bölgede “davêjin şûnxwe” ifadesi “arkalarına attılar” anlamında kullanılmaktadır. Bu çevirilerde ibarenin deyimsel anlamının doğru bir şekilde yansıtılmadığı ifade edilebilir.

Amedî, Eren ve Hakkarî’nin çevirilerinin de deyimsel anlamdan uzak, daha çok lafzî nitelikte olduğu görülmektedir. Amedî’nin “avête pêy xwe” ve Hakkarî’nin “paş xweve avêtî” şeklindeki çeviri ifadeleri, bir önceki paragrafta zikredilen “avête pişt xwe” (arkasına attı) deymiyle aynı anlamı taşımaktadır. Amedî ve Eren’in çevirilerinde yer verdiği “ji bîr kir” ifadesi ise “unutmak” anlamına gelen bir deyim-fiil olmakla birlikte, ilgili ibarenin deyimsel anlamını tam olarak karşılamamaktadır.²³¹ Hakkarî’nin çevirisinde yer alan “pûte pê naken” ifadesi “önemsememek, önem vermemek” anlamına gelmektedir.²³² Bununla birlikte, “ji bîr kir” ve “pûte pê naken” ifadelerinden önce kullanılan diğer ifadeler, çevirilerdeki anlam bütünlüğünü bozmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu çevirilerin deyimsel anlamı yeterli düzeyde yansıtmadığı söylenebilir.

Varlı, Êsî, Bingöl, DİB, Baykal ve Hecî Mahmûd’un çevirilerinde ibarenin deyimsel anlamının çeviriye yansıtıldığı görülmektedir. Kürtçede kullanılan “avêtin paş/pişt guhê xwe”²³³, “piştguh kirin”²³⁴ ve “pišta guhê xwe re kirin”²³⁵ gibi deyimler “önemsememek, kulak ardı etmek ve kulak asmamak” anlamlarına gelmektedir. Bu nedenle söz konusu çevirilerin ibarenin deyimsel manasını aktarma konusunda diğer çevirilere göre daha isabetli olduğu ifade edilebilir.

Âl-i İmrân Suresi’nin 187. ayetinde yer alan “فَتَبَيَّنُوا وِرَاءَ ظُهُورِهِمْ” deyiminin yukarıda ismi zikredilen meâllerdeki karşılıkları incelendiğinde, bazı çevirilerde yanlış ya da eksik

²²⁹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 40.

²³⁰ İzoli, *Ferheng Kurdi-Tirkî / Tirkî-Kurdi*, s. 404.; Farqînî, *Ferhenga Kurdi - Tirkî*, s. 2221-2222.

²³¹ Celadet Ali Bedirhan - Roger Lescot, *Kürtçe Gramer* (İstanbul: Avesta, 2004), s. 191.; Farqînî, *Ferhenga Kurdi - Tirkî*, s. 1131.

²³² Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 700.

²³³ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 59.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 44.; Kaya, *Biwêjên Kurdi*, s. 42.

²³⁴ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 740.; Kaya, *Biwêjên Kurdi*, s. 751.

²³⁵ Oncu, “Ferhenga Biwêjan” 2021, s. 424.

aktarımların yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle ibarenin deyimisel anlamının hedef dile tam olarak yansıtılmadığı anlaşılmaktadır.²³⁶ Her iki ayette yer alan ibarelerin anlam bakımından birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla çevirilerde aynı deyimisel ifadenin tercih edilmesi hem anlam bütünlüğünün korunması hem de çeviride tutarlılığın sağlanması açısından daha isabetli olacaktır.

Öneri:

... avêtin paş/pişt guhên xwe... (Varlı, Êsî, Bingöl, DİB, Baykal, Hecî Mahmûd)

2.1.18. لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ (Yûsuf, 12/92)

Kamran Alî Bedîrxan : ... Ez êdî tu gazinda li we nakim.

Abdullah Varlı : ...di îro da ji alyî min da, ji bona we ra qe tu (rexne û kêmaî) tune.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Îro li ser we tu şermezarkirin û lomekirin nîne.

Muhammed Hakkarî : Ev roke qet çu gazinde û lomehî li ser hewe nîne.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Îro, ez li we nagirim ...

Abulkerim Bingöl : Îro bo we rexne nîn e.

Fikri Bozkurt (Amedî) : Êdî îro tu feydeya gilî û gazinan tûneye.

Diyanet İşleri Başkanlığı : Îro, ez li we nagirim ...

Abdullah Baykal : Îro tu lome û şermezarî li we nabe.

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Îro, ez li we nagirim ...

Orhan Eren : Îro ji we re şermezarî/lewme tune.

Hecî Mahmûd : Îro, ez li we nagirim ...

Mehmet Şirin Keskin : ... ez pûştî îro lewma li we nakim hem îtabê li we nakim hem hewe ar nakim.

Mehmet Edebali (Şoşikî) : Îro, lewme li we nayê kirin.

²³⁶ Salmazzem - Bingöl, “Kur’ân’daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme”, s. 251-272.

“Serb” (سرب), işkembe ve bağırsakları saran ince yağ dokusu anlamına gelmektedir. “Tesrîb” (تسريب)²³⁷ kelimesi ise “serb” kökünden türetilmiş olup sözlük anlamı itibariyle başa kakmak, kınamak, ayıplamak, azarlamak veya suçu ikrar etmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır.²³⁸ Zemahşerî, kelimenin bu bağlamda mecazî bir anlam taşıdığını ve Hz. Yusuf’un (as) kardeşlerini kınamak yerine affetmesini ifade ettiğini belirtmektedir.²³⁹ Kurtubî ise ibarede geçen “el-yevm” (اليوم) kelimesinin “şimdi” veya “şu an” anlamına geldiğini ifade etmektedir.²⁴⁰ Hz. Yusuf (as) bu ifade ile kendisine karşı işlenen hataları hatırlamakla birlikte, kınama ve azarlama bekleyen kardeşlerine misillemede bulunmayacağını ve onlara yaptığı iyilikler sebebiyle başa kakmayacağını ifade etmektedir.²⁴¹

Hz. Yusuf’un (as) kardeşlerine yönelik bu tutumu, geçmişte işledikleri fiilleri gündeme getirerek ilişkiyi zedeleyebilecek bir söyleme başvurmaksızın, saygı ve kardeşlik bağlarını koruyan bir yaklaşım yansıtmaktadır. Bu bağlamda “tesrib” (تسريب) kavramı, sözlük anlamının ötesine geçerek ayetin bağlamsal yapısı içinde mecazî ve deyimse bir işlev kazanmaktadır. Böylece metnin affedicilik temelli anlamını güçlendiren önemli bir unsur hâline gelmektedir.

Varlı ve Bingöl’ün sundukları çevirilerde, ibarenin mecazî anlam boyutunu yansıtmaktan ziyade lafzî bir aktarımın tercih edildiği görülmektedir. Çevirilerde kullanılan “rexne” kavramı “eleştiri ve tenkit”²⁴², “kêmaî” ise “eksiklik, noksanlık, kusur ve ayıp”²⁴³ anlamlarını taşımaktadır. Söz konusu çeviriler, ibarenin deyimse anlamını aktarmada yetersiz kalmakta ve mecazî derinliğini tam olarak yansıtmamaktadır.

Farqînî, Baykal, Eren, Keskin ve Şoşikî ibareyi çevirilerinde “lome lê/jê kirin” deyimini üzerinden aktarmışlardır. Bu deyim, birini kınamak, ayıplamak veya zemmetmek anlamı taşımaktadır.²⁴⁴ Farqînî, Baykal ve Eren çevirinin anlamını güçlendirmek

²³⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2. s. 502.; Hasan Cebel, *Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cilt 1. s. 238.

²³⁸ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 173.; Ebu Abdurrahman Halîl b. Ahmed b. Amr el-Ferâhîdî, *Kitab al-'Ayn* (yy: Daru ve Mektebetu'l-Hilal, ty), Cilt 8. s. 222.

²³⁹ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 502-503.

²⁴⁰ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân*, Cilt 9, s. 257.

²⁴¹ Bilgin, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, s. 323.

²⁴² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1958.; Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 119.

²⁴³ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1237.; Gazi, *Ferheng Kurdî - Tirkî*, s. 72.

²⁴⁴ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1424.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 639.

amacıyla “utanma ve kınama” anlamlarını karşılayan “şermezarî” kavramını kullanmışlardır. Keskin ise yaptığı çeviriyi desteklemek ve anlamı pekiştirmek için ek açıklamalarda bulunmuştur. Genel olarak bu çevirilerde deyimisel anlamı koruma ve aktarma çabası gösterildiği söylenebilir.

Hakkarî ve Licevî tarafından yapılan çeviriler, “birine serzenişte bulunmak, sitemde bulunmak veya dert yanmak” anlamına gelen “gazin jê kirin” ile bir önceki paragrafta ele alınan “lome lê/jê kirin” deyimlerini temel alarak gerçekleştirilmiştir.²⁴⁵ Bu tercih, çevirilerin salt kelime düzeyinde kalmasının önüne geçerek ifadelerin hedef dile deyimisel ve mecazî boyutlarıyla aktarılmasını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda söz konusu çeviriler, metnin özgün anlamını yansıtmaya açısından isabetli bir tercih olarak değerlendirilebilir.

Bedirxan’ın “gazinc ji yeki kirin”²⁴⁶ (birine sitem etmek/serzenişte bulunmak) ve Amedî’nin “gilî û gazin lê/jê kirin”²⁴⁷ (sitem etmek, yakınmak, serzenişte bulunmak) deyimini temel alarak yaptıkları çeviriler, ibarenin deyimisel anlamını başarıyla yansıtmaktadır. Bu anlamda iki çeviri de ibarenin mecazî ve deyimisel boyutlarını koruyarak özgün anlamını hedef dile aktarmıştır. Yapılan bu çevirilerin, ibarenin anlam aktarımı açısından isabetli tercihler olduğu söylenebilir.

Êsî, DİB, Bedîrxanoğlu ve Hacı Mahmûd’un çevirilerinde kullanılan “ez li we nagirim” ifadesi, bağlam içinde deyimisel bir anlam kazanmaktadır.²⁴⁸ Bu ifade Türkçede “sizi hoş görüyorum, sizi hoşgörü ile karşılıyorum, sizi mazur görüyorum veya kusuruza bakmıyorum” anlamlarına gelmektedir. Dolayısıyla yapılan çeviriler, söz konusu ibarenin deyimisel anlamını doğru yansıtan isabetli tercihler olarak değerlendirilebilir.

Kürtçede söz konusu ibarenin anlamını karşılayabilecek çeşitli deyimler bulunmaktadır. Buna örnek olarak “eyba yekî dan rûyan”²⁴⁹, “li rûyan xistin”²⁵⁰, “dan rûyan”²⁵¹ gibi deyimler bir kişinin hata veya yanlışını doğrudan ifade etmek anlamında

²⁴⁵ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 809.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 370.

²⁴⁶ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 371.

²⁴⁷ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 843.

²⁴⁸ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 590.

²⁴⁹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 350.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 320.

²⁵⁰ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 616.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 619.

²⁵¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 227.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 202.

kullanılmaktadır. “Gîlî û gazinê xwe li hev kirin”²⁵² deyimi ise kişilerin birbirlerine sitem etmelerini ya da serzenişte bulunmalarını ifade etmektedir. Diğer bir deyim olan “kirin qar û li serî dan”²⁵³ ise minnet etmek veya başa kakmak anlamına gelmektedir.

Öneri:

... îro ez li we nagrim ... (Êsî, DÎB, Bedîrxanoğlu, Hecî Mahmûd)

... ez îro tu gîlî û gazinan li we nakim ...

... ez iro tişte nadin rûyên we ...

2.1.19. **وَإِخْفِضْ جَنَاحَكَ** (Hicr, 15/88; İsrâ, 17/24; Şu'arâ, 26/215)

Kamran Alî Bedirxan : ... û bi dilovaniyê mirovên xwe ên bawermend bihemîne.

... bindestiya dê û bavê xwe bikin ...

... qedrê wan bigire û wan bi dilekî nerm bihewîne.

Abdullah Varlı : ... Baskê xwe berjêr bike (di hember ê wan da mulahîmbe)

... Baskê xwe bi dilovanî berjêr bike (di hember ê wan da nerm xebat bike) ...

Û tu çengê xwe ji bona peyrewne xweye bawerker ra nişîv bike (di hemberê wan da rûmet kar û dilovînbe).

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... û tu baskê xwe ji bawermendan re deyne.

... baskê sitûxoriyê ji wan re nizim deyne ...

Û tu baskê xwe ji bawermendên dane pey te re nizim deyne.

Muhammed Hakkârî : ... mil û çengê xwe xûlke ...

²⁵² Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 379.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 378.

²⁵³ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 564.

- ... tu her gele xwe bo wa herduka bişkêne ...
- Tu bi mil pehnî perê xwe nizim ke ...
- Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... perên xwe nizim bike, xwe ji bo wan bişkêne!
- ... û milê xwe ji wan re dayne ...
- Çengên xwe ji wan xwedanbawerên ku li pey te tên re nizm bike.
- Abulkerim Bingöl : Ê baskên xwe ji bawermendan re bişkîne.
- ... baskê dîlovaniyê ji wan re bişkîne.
- ... baskê xwe dayne ...
- Fikri Bozkurt (Amedî) : Mu'mînan bigire bin baskê xwe.
- Ê tu bi rehm basikê xwe bi ser wan re bigire ...
- Tu baskê xwe bi ser mu'mînên dane pey te, bigire.
- Diyanet İşleri Başkanlığı : ... perên xwe nizm bike, xwe ji bo wan bişkêne.
- ... milê xwe ji wan re dayne ...
- ... xwe perşikestî û nerm bike.
- Abdullah Baykal : Tu baskên xwe ji muminan re dayne.
- ... ji wan re sernerm û dîlovan be ...
- ... pî û baskên xwe dayne.
- Dr. Fadîl Bedîrxanoğlu : ... çengê (perê) xwe nizim bike.
- ... tu çengê xwekêmkirinê ji wan re nizim bike ...
- ... çengê xwe nizim bike.
- Orhan Eren : ... têxe bin baskên (şefqeta) xwe.
- ... dilnizm be (wan têxe bin baskên xwe yê merhamet û dildarîyê) ...
- ... baskên xwe (yên şefqetê) bivezilîne/dayne.

Hecî Mahmûd

: ... çengê xwe nizim bike ...

Milê xwe ji wan re nerm û bi dilovanî deyne ...

... xwe perşikestî û nerm bike ...

Mehmet Şirin Keskin

: ... rehm li mu'minan bike ...

... nizim bike ji herduka re herdû milê xwe yan

herdû teniştê xwe hem men'a wan neke ji tiştê wan

bivêt ...

... nizim bike teniştê xwe ...

Mehmet Edebalî (Şoşikî)

: ... perên xwe berjêr bike.

... perên zilleta ji rehmetê berjêr bike ...

Baskê xwe ji muminên ku li pey te tên re berjêr

bike.

Mehdî Licevî

: ... baskên xwe hê ji bo bawermendan deyne, di

hember wan de nerm û mulayîm be ...

... baskê sitûxoriyê deyne.

Tu baskên xwe ji bo wanên ji bawermendên

peyrewî ya te dikin deyne û nizm bike.

“Hafeza” (خفف) kelimesi, sözlüklerde alçaltmak, indirmek, düşürmek, azaltmak, kırmak, yumuşaklık, sakinlik, sükûnet ve şefkatli davranmak anlamlarında kullanılmaktadır.²⁵⁴ “Canaha” (جناح) ise kanat, kol, yan, kenar, taraf, cenah, meyletmek, yönelmek, eğilmek ve yaklaşmak gibi anlamlar taşımaktadır.²⁵⁵

Kuş, yere inmek istediğinde kanatlarını kırarak indirir; uçmak istediğinde ise kanatlarını kaldırır ve açar. Kuşun alçalma ve yere konma esnasında kanatlarını kırıp

²⁵⁴ el-Ferâhîdî, *Kitab al-'Ayn*, Cilt 4, s. 178.; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, Cilt 1, s. 607.; İbn Fâris, *Mücmelü'l-Luga*, s. 298.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 7, s. 145.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 18, s. 318.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 289.

²⁵⁵ el-Ferahîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, Cilt 3, s. 83.; el-Ezherî, *Tehzîbü'l-Luga*, Cilt 4, s. 93.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 206.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 2, s. 428.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 6, s. 348.; Hasan Cebel, *Elfazî'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cilt 1, s. 343.

indirmesi durumu, alçakgönüllülük, nezaket, tevazu ve şefkati ifade eden bir deyim olarak kullanılmıştır.²⁵⁶

İbare, söz ve davranışlarında muhataplara karşı yumuşak huylu, şefkatli, merhametli, sabırlı, nazik, mütevazı ve alçakgönüllü bir tutum sergilenmesini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, onlara karşı sert, kaba, kibirli ve öfkeli davranışlardan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir.²⁵⁷

Kur'an-ı Kerim'de bu ibare üç farklı bağlamda yer almaktadır. Hicr ve Şu'arâ surelerinde müminlere yönelik bir tutum ve davranışı ifade etmektedir. İsrâ Suresi'nde ise anne ve babaya karşı sergilenmesi gereken tutumu vurgulamaktadır. İbarenin ayetlerdeki bağlamsal farklılığının, mütercimlerin çeviri tercihlerine de yansıdığı açıkça görülmektedir.

Yapılan çeviriler incelendiğinde, “merhamet ve tevazu göstermeyi, yumuşak davranmayı, kibirlenmemeyi, alçakgönüllü olmayı, sahip çıkmayı ve sakın olmayı” ifade eden “baskê xwe dayne/bişkêne/berjêr bike/nizim bike” ile “pere xwe berjêr bike/nizim bike” ifadelerini temel alan çevirilerin mecazî bir nitelik taşıdığı anlaşılmaktadır. Nitekim bu tür ifadeler, farklı varyantlarıyla Kürtçe konuşma dilinde mecazî anlamlar içeren metaforik ve deyimisel kullanımlara sahiptir. Dolayısıyla bu yönde yapılan çevirilerin, ibarenin ortaya koyduğu anlamsal boyutu yansıtmaya açısından isabetli olduğu söylenebilir.

Bedirxan'ın “qedrê wan bigire” şeklindeki çevirisi “değer vermek, hatır saymak” anlamına gelen “qedrê (yekî) girtin”²⁵⁸ deyimini esas alınarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Ancak bu çeviri, ibarenin bağlam içerisinde taşıdığı anlamı tam olarak karşılamamaktadır. Benzer şekilde, Êsî ve DİB tarafından “onlar için kendini kır” anlamına gelen “xwe ji bo wan bişkêne” ile Hakkarî'nin “her ikisi için kendini kır” anlamında gelen “xwe bo wa herduka bişkêne” şeklindeki çeviri tercihleri de ibarenin anlamsal içeriğini yeterince yansıtmamaktadır.

²⁵⁶ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 340.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 586.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 4, s. 151.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 24, s. 536.

²⁵⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Cilt 2, 436.; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 14, s. 128.; Cilt 17, 665.; Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib İbn Atiyye, *El-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz* (Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 1422), Cilt 3, s. 449.; Cilt 4, 245.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 19, s. 161-162.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 3 s. 217.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, 199.; Cilt 2, s. 252.

²⁵⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 474.

Şoşikî'nin “perên zilleta ji rehmetê berjêr bike” çevirisi Türkçede “Merhametten zillet kanatlarını indir” gibi bir anlam taşımaktadır. Ancak bu çeviri, hedef okuyucu açısından yeterince açık ve anlaşılır nitelikte değildir.²⁵⁹ Zira bu tür muğlak çeviriler, okuyucunun kaynak metindeki ifadelerin anlamını doğru bir şekilde kavramasını zorlaştırmaktadır. Keskin'in “böğrünü/kenarını indir” anlamına gelen “nizim bike teniştâ xwe” şeklindeki çevirisi ise yanlış kelime tercihindan kaynaklanan hatalı bir çeviri olmuştur.²⁶⁰ Bu bağlamda söz konusu çeviriler, ibarenin mecazî anlamını yansıtmaktan oldukça uzaktır.

Kürtçede söz konusu ibare ile anlamsal paralellik gösteren çeşitli deyimler mevcuttur. Örneğin, “perê xwe di ser (yekî) re girtin”²⁶¹, “per û bask lê vekirin”²⁶², “per û bask kirin”²⁶³, “kirin bin baskê xwe”²⁶⁴, “dan bin baskê xwe”²⁶⁵ ve “milên xwe ji yekî re vekirin”²⁶⁶ gibi deyimler; şefkat göstermek, korumak, sahip çıkmak, yardımcı olmak, kol kanat germek ve kol kanat olmak anlamlarında kullanılmaktadır.

Öneri:

Li hember wan baskê xwe berjêr bike ...

Per û baskê xwe li wan veke ...

2.1.20. حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (Hicr, 15/99; Müddessir, 74/47)

Kamran Alî Bedirxan : Heta mirina xwe ...

Abdullah Varlı : Ê heya mirina te bê ...

²⁵⁹ İsrâ Suresi'nin 24. ayetinde geçen “وَإِخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ” ifadesindeki “zelle” (ذَلَّ) kelimesi Arapça sözlüklerde; “alçalmak, boyun eğmek, itaatkâr olmak, hakir olmak, hor görülmek, alçakgönüllü olmak” gibi anlamlarına gelmektedir. Bkz.: el-Ferahîdî, *Kitâbü'l- 'Ayn*, Cilt 8, s. 176.; İbn Düreyd, *Cemheretü'l- Luga*, Cilt 1, s. 118.; el-Ezherî, *Tehzibül-Luga*, Cilt 14, s.292.; İbn Fâris, *Mücmelü'l-Luga*, s. 354.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'ân*, s. 330.; Bu kelime, Kürtçeye “zilet” ve “zelil” olarak geçmiş olup benzer biçimde “zillet, alçaltı, hor görülen, zelil, aşağılanan, hakir” anlamlarını taşımaktadır. Bkz.: Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2597.; 2637.

²⁶⁰ Çeviride kullanılan “tenişt” kelimesi, “cenahe” kavramını tam olarak karşılamamaktadır. Kürtçede “tenişt”: “böğür, yan, taraf, kenar” anlamlarında kullanılmaktadır. Bkz.: Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 2271.; Anter, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, s. 141.; Celadet Ali Bedirxan, *Ferheng Kurdî - Kurdî* (İstanbul: Avesta, 2009), 273.

²⁶¹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 674.; Oncu, *Ferhenga Biwêjan*, s. 420.

²⁶² Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 725.

²⁶³ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 672.

²⁶⁴ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 560.

²⁶⁵ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 228.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 225.

²⁶⁶ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 663.

Mehmet Demirdağ (Farqînî)	: ... heya mirin ji te re tê.
Muhammed Hakkarî	: Heta ku mirin bi ser te da têt û digehîte te ...
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... heyanî ku mirina te bê!
Abulkerim Bingöl	: Heta dema mirina te were ...
Fikri Bozkurt (Amedî)	: Ê heta yêqîn (mirin) ji te re tê ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: Heta mirinê ...
Abdullah Baykal	: Heya ku tu bimirî jî ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Heta ew mirina heq bigihê te ...
Orhan Eren	: Heta yeqîn (mirin) ji te re tê ...
Hecî Mahmûd	: Heya tu sax bî heta yeqînê were bi mirinê.
Mehmet Şirin Keskin	: ... heta bêt bal teve mirin.
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: ... heta ku yeqîn were te.
Mehdî Licevî	: ... heta yeqîn yanê mirin were bigihêje te ...

“Yakine” (يَقِين) kökünden türetilen “yakîn” (يَقِين) kavramı, zan ve şüpheden arınmış malumat/bilgi, kati olan, kesin bilgi ve mutlak doğru gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁷

İbare lafzî olarak “sana kesin bilgi gelinceye kadar” anlamına gelmektedir. Ancak tefsir kaynaklarında, ibarede geçen “yakîn” kavramının genellikle “ölüm” anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Bu nedenle ibare, “sana ölüm gelinceye kadar” şeklinde anlaşılmaktadır.²⁶⁸ Yakîn kavramının ölümle ilişkilendirilmesi, ölüm olgusunun kesin ve

²⁶⁷ el-Ferahidî, *Kitâbü'l-‘Ayn*, Cilt 5, s. 220.; el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur‘ân*, s. 892.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 13, s. 457.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 36, s. 300-301.; Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rîfât* (Beyrut-Lübnan: Dâur'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), s. 259.

²⁶⁸ Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî Mücâhid, *Tefsîru Mücâhid* (Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslamiye, 1989), s. 319.; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 14, s. 154-156.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur‘ân*, Cilt 10, s. 64.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Cilt 3, s. 218.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, 592.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil*, Cilt 2, s. 201.

kaçınılmaz nesnel bir gerçeklik olmasıyla açıklanmaktadır.²⁶⁹ Bu anlamda ölüm, tüm canlılar için dünya yaşamının mutlak sonunu ifade etmektedir.²⁷⁰

Yapılan çeviriler incelendiğinde, aralarında küçük farklılıklar bulunmakla birlikte çevirilerin büyük ölçüde aynı anlamı yansıttığı görülmektedir. Ancak Hecî Mahmûd'un Müddessir Suresi'nin 47. ayetini "ölümün kesin bilgisine varana kadar" anlamına gelen "heta yeqînî were bi mirinê" şeklinde tercüme etmesi, ibarenin deyimisel anlamını yansıtmaktan oldukça uzak bir çeviri niteliği taşımaktadır. Şoşikî'nin verdiği meâlde de deyimisel çeviriden uzak bir tutum benimsenmiş ve "yeqîn" ifadesi açıkça tercüme edilmemiştir. Bununla birlikte Şoşikî, ayetin tefsirinde "yeqîn" kelimesinin "ölüm" anlamında kullanıldığını belirtmektedir.²⁷¹

Amedî, Eren ve Licevî'nin çevirilerinde "yeqîn" ifadesi, "ölüm" anlamındaki "mirin" sözcüğü ile açıklanarak ibareye deyimisel bir anlam kazandırılmıştır. Diğer çevirilerde de ibarenin bağlam içerisinde taşıdığı anlamın korunduğu ve deyimisel çeviri yaklaşımının benimsendiği anlaşılmaktadır. Zira Kürtçede "heta mirinê" ve "heta (yek) sax be" deyimleri, gerek yazı dilinde gerekse halk arasında konuşma dilinde "ölünceye kadar ve ömür boyunca" anlamlarını ifade etmektedir.²⁷² Öte yandan, "heta ku (tu) hebî" (hayatta olduğun müddetçe), "heta ku li dara dinyayê be" (dünyada yaşadığı sürece/ömür oldukça), "heta li ser erdê bûn" (yaşadıkça, yaşadığı sürece), "heta bê devê gorê" (kabir kapısına kadar), "heta ku xwelî têkeve çavan" ve "heta daxistina qebrê" (kabre konulana kadar) gibi deyimler²⁷³ de söz konusu ibarenin anlam çerçevesini karşılayan ifadeler arasında yer almaktadır.

Yapılan çevirilerin ekseriyetinde "yetîke" (يَتَيْك) ifadesinin lafzî karşılığının doğrudan tercümeyle yansıtıldığı görülmektedir. Ancak ayetin bağlamı dikkate alındığında, söz konusu ibarede geçen "yetîke" (يَتَيْك) fiilinin lafzî tercümesine bağlı kalmaksızın daha sade ve anlaşılır bir çevirinin yapılması mümkündür. Bu bağlamda, DİB

²⁶⁹ et-Taberi, *Câmi 'u'l-beyân*, Cilt 14, s. 154.; Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr* (Beyrut: Daru'l-Kitâb el-Arabî, 1422), Cilt 2, s. 547.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 19, s. 166.

²⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân 3/185.; Enbiyâ 21/35.; Ankebût 29/57.

²⁷¹ Şoşikî, *Nûra Qelban*, Cilt 3, s. 387.

²⁷² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 970.

²⁷³ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 434, 436.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 396.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 970.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 446.

tarafından tercih edilen “ölünceye kadar, ölene dek” anlamını karşılayan “heta mirinê” çevirisinin daha isabetli olduğu söylenebilir.

Öneri:

Heta mirinê ... (DİB)

Heta ku tu hebî ...

2.1.21. فَتَرَلْ قَدَمَ بَعْدَ ثُبُوتِهَا (Nahl, 16/94)

Kamran Alî Bedirxan : ... di sunda xwe de pê bidin erdê ta ko piyê we jê
ne şemite.

Abdullah Varlı : ... îdî ewa pêyê bicî hatîye danînê paşê bi ra
neşimite ...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... pê (ling) piştî cîh girtina xwe bişemite ...

Muhammed Hakkarî : ... ew pêngava ku bi mikumî hatîye ragirtin dê
tehisît ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : ... vêca da ku ling jî rêka rast bişemite piştî (di
Îslamê de) binecih bûbû ...

Abulkerim Bingöl : ... naxwe lingek piştî cihê xwe tam girt dê bişemite

Fikri Bozkurt (Amedî) : Piştî ku pê (ling) bi qencî pêlî erdê kiribe, wê
bişemite ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : ... vêca piyên we piştî ku cih girtiye dê bişemite.

Abdullah Baykal : Piştî ku baş bi cî bibin jî wê ling bişemitin ...

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : ... ku êdî piyekî cihgirtî be jî bişemite ...

Orhan Eren : Nexwe piştî ku pê/ling (li ser îstîqametê) pêlî erdê
kiribe wê bişemite ...

Hecî Mahmûd : ... vêca ku di nav xelkê de (siyaneta we pê bişike
û di çavê xelkê de hûn pê bikevin piştî hûn

xwedansiyanet û rûmet bûn ...)

Mehmet Şirin Keskin : ... heta hûn bikevin ji taetê Xweda piştî qewî bîna
qedema li ser taetê ...

Mehmet Edebalî (Şoşikî) : ... paşê lingek piştî bi cihbûna wî bişemite ...

Mehdi Licevî : ... ew lingê we ku di Îslamê de bicî buye wê
bişemite ...

Arapçada “zelle” (زَلَّ) kelimesi; “kaymak, okun zırhtan kayması, hata yapmak, yanılmak, yanlış yapmak ve yanlışla sürüklemek” gibi anlamlara gelmektedir.²⁷⁴ Söz konusu ibare ise “sonra sapasağlam basmışken ayağınız kayar” anlamını ifade etmektedir. Burada, Allah’ı bilip iman ettikten sonra verilen ahde riayet edilmemesi durumunda kişinin doğru yoldan sapacağı mecazî bir anlatımla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda “zelle”, İslam dini üzere istikamet sahibi iken ahdini bozan, hataya düşen ve doğru yoldan saparak manevî bir kırılma yaşayan kimselerin durumunu tasvir eden bir kavram olarak kullanılmaktadır.²⁷⁵ Nitekim Arap dilinde de güven ve huzur hâlinde iken bir musibete maruz kalan veya zor bir duruma düşen kişiler için “زَلَّتْ قَدَمُهُ” (ayağı kaydı, kötü duruma düştü) ifadesinin kullanılması, ibarenin mecazî anlam alanını desteklemektedir.²⁷⁶

İbarede, kişinin Allah’a karşı ahdinde sebat göstermeyip onu bozması durumunda, hak yoldan saparak ayağının kaydığı ve bunun da onu kötülüğe, felakete ve helaka sürüklediği veciz bir şekilde ifade edilmektedir.

Kürtçede söz konusu ibarenin çevirisi ve anlamını karşılamak üzere çeşitli deyimler mevcuttur. Bir işi güvence altına almak veya yerini sağlamlaştırmak anlamında, “lingên yekî cî/cîh girt”²⁷⁷ ve “lingên yekî erd girtin”²⁷⁸ gibi deyimler kullanılmaktadır. Öte yandan ayağın kayması, yanlışla düşmek veya doğru yoldan sapmak anlamında ise “lingê

²⁷⁴ el-Ferahidi, *Kitâbü’l-‘Ayn*, c. 7, s. 348.; Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, s. 360.

²⁷⁵ el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 10, s. 172.; ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 632.

²⁷⁶ et-Taberi, *Câmi’u’l-beyân*, Cilt 14, s. 348.; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 10, s. 172.

²⁷⁷ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 400.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 632.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 637.

²⁷⁸ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 632.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 591.

yekî şemitî/şimitî”²⁷⁹, “ling ji binî çûn”²⁸⁰ ve “pê şimitî”²⁸¹ gibi ifadeler hem konuşma hem de yazı dilinde yaygın olarak tercih edilmektedir.

Farqînî, Bingöl, DİB, Bedîrxanoğlu, Şoşikî ve Licevî tarafından yapılan çeviriler arasında bazı küçük farklılıklar bulunmasına rağmen genel olarak benzer bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir. Bu çeviriler incelendiğinde, ibarenin deyimisel anlamını yansıtmaya çabalarının açıkça ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Bedîrxan, Varlı, Êsî, Amedî, Baykal ve Eren’in çevirileri, ibarenin deyimisel boyutunu aktarmaktan ziyade daha çok lafzî bir yaklaşım sergilemektedir. Her ne kadar bu çevirilerde “pê şemitî” gibi deyim temelli ifadeler yer verilmiş olsa da ibarenin taşıdığı mecazî anlamın bütünüyle yansıtılmadığı görülmektedir. Bu nedenle söz konusu çevirilerin genel olarak lafzî çeviri düzeyinde kaldığı söylenebilir.

Hecî Mahmûd ve Keskin tarafından yapılan çevirilerde, ibarenin deyimisel anlamından uzak olup daha çok yoruma dayalı lafzî bir tutum sergilendiği görülmektedir. Hakkarî’nin çevirisi ise bölgesel ağız özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu çevirilerin ibarenin taşıdığı anlamı hedef okuyucu açısından yeterli açıklıkta yansıtmadığı ifade edilebilir.

Öneri:

... piyên we piştî ku cih girti we bişemite ... (Farqînî, DİB, Bedîrxanoğlu)

... paştî lingê we ku cî girt/bu wê bişemite ... (Bingöl Şoşikî, Licevî)

2.1.22. كُلُّ يَعْمَلْ عَلَى شَاكِلَتِهِ (İsrâ, 17/84)

Kamran Alî Bedîrxan : Hon hemî li gora eqlê xwe dimeşin ...

Abdullah Varlı : ... her kes wekî xwe xebat ê dike.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Her kes li ser rêya xwe-li gor xûyê xwe dixebite.

Muhammed Hakkarî : Hema her kes wekî xwe şol û kar diket.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Her kes (ji me û we), li gorî sirişta xwe (fitretaku li

²⁷⁹ Zeraq, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, s. 399.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 632.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 636.

²⁸⁰ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 634.

²⁸¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 736.

	serê hatî xulqandin) kar dike.
Abulkerim Bingöl	: Her kes li gor riya xwe kar dike.
Fikri Bozkurt (Amedî)	: Her kes li gorî meşreb û mîzaca xwe tevdigere.
Diyanet İşleri Başkanlığı	: Her kes (ji me û jî we), li gorî sirûştê xwe (ya ku li serê hatî xulqandin) kar dike.
Abdullah Baykal	: Her kes li gorî tebî'etê xwe dixebite ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Her kes li gorî sirûştê xwe kar dike.
Orhan Eren	: Herkes li gorî xûy/tebîet/meşreba xwe tevdigere.
Hecî Mahmûd	: ... herkes ji me û jî we (li gorî sirûştê xwe) ya ku li serê hatî xulqandin kar dike.
Mehmet Şirin Keskin	: ... her yek ji we 'emel dikit li ser nîyeta xwe û li ser emrê xwe û li ser tebî'eta xwe ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: Her yek li gorî tebîet û rîya xwe dixebite ...
Mehdi Licevî	: Her kes bi haway daxwaza xwe û li ser rîya xwe xebat dike...

“Şakile” (شَاكِلَة) sözcüğü; karakter, seciye, tabiat, görünüş, kişinin takip ettiği yol ve yöntem gibi anlam katmanlarına sahip çok yönlü bir kavramdır.²⁸² Kur'an'da geçen “herkes kendi şakilesine göre iş yapar” ibaresi, bireyin mizacına, niyetine, dinî yönelişine, cibilliyetine ve yaratılışında mevcut olan eğilimlere (fıtratına) uygun biçimde davranışlar sergilediği şeklinde yorumlanmıştır.²⁸³ Bu açıklamaların ortak noktası, kişinin eylemlerinin kendi aslî karakteri ve ahlâkî yapısıyla doğrudan ilişkili olmasıdır. Dolayısıyla söz konusu ibare, “her birey, kendi tabiatı ve ahlakıyla uyumlu olanı gerçekleştirir” anlamına gelmektedir.

²⁸² el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 462.; İbn Düreyd, *Cemheretü'l-Luga*, Cilt 2, s. 877.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 11, s. 106.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 29, s. 270.

²⁸³ et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 15, s. 65.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 10, s. 322.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 3, s. 265.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 274.; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Cilt 5, s.330.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 15, s. 194.

Bu ibarenin Kur'an'daki kullanım bağlamı incelendiğinde kâfir ve şirk ehline yönelik uyarı ve tehdit, mü'minlere yönelik ise taltif ve teşvik niteliği taşıdığı görülmektedir. Nitekim Hûd Suresi'nin 121-122. ayetlerinde Allah, Resul'üne hitaben şöyle buyurmaktadır: “İman etmeyenlere de ki: ‘Elinizden geleni yapın, biz de yapacağız! Bekleyin, biz de bekleyeceğiz.’”²⁸⁴ Bu ayetler, kişinin kendi görüş, yöneliş ve karakterine bağlı olarak hidayet veya dalalet yolunu tercih edeceğini vurgulamaktadır. Ayrıca “şakile” (شَاكِلَة) kelimesi, “dallanan yol” anlamında gelen “terîqû zû şewâkil” (طريق ذو شواكل) ifadesiyle ilişkilendirilmektedir.²⁸⁵

Kur'an'da geçen söz konusu ibare, doğrudan lafzî anlamının ötesine geçerek mecazî bir çerçevede, bireyin yol ve davranış tercihleri ile karakteri arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Nitekim Arap atasözünde ifade edildiği üzere “كُلُّ امْرِئٍ يُشَبِّهُهُ فِعْلُهُ” üzere (her insan yaptığı işe benzer) düşüncesiyle de paralellik göstermektedir.²⁸⁶ Bu çerçevede “şakile” kavramı, insanın hem doğuştan getirdiği özelliklerini hem de toplumsal çevreyle etkileşim sonucu kazandığı davranış kalıplarını kapsayan geniş bir semantik anlama sahiptir. Dolayısıyla bireyin inancı, kişiliği ve yaşam tercihleri onun şakilesi hakkında önemli ipuçları sunmaktadır.²⁸⁷ Bu bağlamda “şakile” kavramı, insan davranışlarını belirleyen fitrî eğilimler ile sosyal ve kültürel etkiler arasındaki ilişkiyi açıklamada önemli bir kavram olarak değerlendirilebilir. Nitekim kişinin fiilleri, onun karakter ve şahsiyetinin somutlaşmış hâlini ortaya koymaktadır.

Bedirxan, Varlı ve Hakkarî'nin çevirileri incelendiğinde ibareye mecazî anlam kazandırma yönünde bir çaba gözlemlenmektedir. Buna karşın, diğer çevirilerde ibarenin lafzî anlamına sadık kalındığı görülmektedir. Öte yandan ibarede geçen “şakile” kavramının çok yönlü bir kavram olması nedeniyle, yapılan çevirilerde “şakile” kelimesini karşılamak amacıyla farklı ifadeler tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu ifadeler, ibarenin anlamını aktarma açısından genel olarak isabetli olmakla birlikte, bazı çevirilerde gereksiz açıklamalara yer verildiği de söylenebilir.

²⁸⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 5, s. 113.

²⁸⁵ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 690.; ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, Cilt 3, s. 257.

²⁸⁶ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân* (Cidde: Dârü't-Tefsîr, 2015), Cilt 12, 464.; el-Begavi, *Me'âlimü't-tenzîl*, Cilt 5, s. 124.

²⁸⁷ Musa Bilgiz, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (İsra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, 2006, s. 129-148.

Kürtçede çeşitli deyimler bireyin karakteri, huyu, tabiatı, niyeti ve takip ettiği yol ile ilgili anlamlar taşımaktadır. Bu anlamda “wekî xwe kirin” ifadesi bireyin kendi istediği şekilde hareket etmesi ya da kendi yolunu seçmesi anlamına gelmektedir.²⁸⁸ Benzer şekilde “li gorî hişê/aqilê xwe” ifadesi, kişinin kendi mantığı ve akli doğrultusunda hareket ettiğini ifade etmektedir.²⁸⁹ Ayrıca, “her kes bi şan û şerefa xwe” ve “her kes bi şîr û namusa xwe” deyimleri ise her bireyin kendi karakteri, mayası, onuru ve namusuyla hareket ettiğini vurgulamaktadır.²⁹⁰

Öneri:

... her kes li gorî tebî’et/sirûşa xwe kar dike. (Êsî, DİB, Baykal, Bedîrxanoğlu)

... her kes wekî xwe emel/xebat dike. (Varlı)

... her kes wekî şan û şerefa xwe emel/xebat dike.

2.1.23. رَجْمًا بِالْغَيْبِ (Kehf, 18/22)

Kamran Alî Bedîrxan : ... ji ber ko rastiya wî nizanin texmîna dîkin ...

Abdullah Varlı : Evan (kevîran) nedîtî davêjin (ji ber xwe dibêjin).

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : (Ev) gotina bi guman e.

Muhammed Hakkarî : Nê hema eve ji nik xwe têtwerîn û dibêjin.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : (Ev) di bara ya nepenî (xeybê) de texmîn dîkin.

Abulkerim Bingöl : Bê zanîn û dîtin ev her texmînkirinek bû.

Fikri Bozkurt (Amedî) : Ew kevîran dabêjin xeybê.

Diyanet İşleri Başkanlığı : (Ev) der barê ya nepenî (xeybê) de texmîn dîkin.

Abdullah Baykal : ... ew, di heqê xeybê de tenê texmîn dîkin.

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Pêşvetir bi kevîr avêtina nediyarê ...

Orhan Eren : Ev, bi xeybê ve kevîr avêtin e/li ser mijarekî bi nezanîn axaftin e.

²⁸⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 853.

²⁸⁹ Kaya, *Biwejên Kurdî*, s. 383.; s. 608.; Oncu, *Ferhenga Biwejan*, s. 332.

²⁹⁰ Oncu, *Ferhenga Biwejan*, s. 234.

Hecî Mahmûd	: ... ev (derbarê ya nependî) xeybê (de texmîn dîkin)
Mehmet Şirin Keskin	: ... zenna zanîna xeybê dîkin halbûkî nezanin ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: Zena bi xeybê ye.
Mehdî Licevî	: Ewanan her wekî bi van gotinê xwe kevîran bavêjin hedefek nedîtî, yanê wan filehan bi texmîn jimara wan ciwanan digotin.

“Recm” (رجم) kelimesi sözlükte; taşlamak, lanetlemek, hakaret etmek ve ayıplamak gibi anlamlara gelmektedir.²⁹¹ Ancak söz konusu ibare mecazî anlamda kullanılmış olup, “zanna dayalı söz söylemek, tahmine dayalı görüş bildirmek ve gayb hakkında konuşmak” anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca bilgiye dayanmayan iddialarda bulunmak veya emin olunmayan sözler sarf etmek de bu bağlamda “recm” kavramıyla ifade edilmektedir.²⁹² Nitekim bu kullanım, Sebe Suresi’nin 53. ayetinde geçen “وَيَقْفُونَ بِالْغَيْبِ” (gayb ‘bilinmeyen’ hakkında atıp tutuyorlardı) ifadesiyle yakın bir paralellik göstermektedir. Bu bağlamda “recm” kelimesi “zan ve tahminde bulunmak” anlamlarını karşılamaktadır. Aynı zamanda Arap dilinde bilinmeyen bir husus hakkında varsayımda bulunmayı ifade eden “zannen bi’l-ğaybi” (ظنا بالغيب) terkihiyle benzer bir kullanım görülmektedir.²⁹³ Ayrıca Araplar arasında “zanna dayanarak konuşmak” anlamına gelen “recmun bi’z-zen” (رجم بالظن) deyişi o denli yaygınlaşmıştır ki zamanla bu kullanım, “zanne” (ظن) kelimesi ile “recm” (رجم) kelimesi arasındaki anlam farkının belirginliğini büyük ölçüde yitirmesine yol açmıştır.²⁹⁴ Bu durum, kelimelerin anlam kayması ve kullanım yoğunluğu bağlamında dilsel süreçlerin bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Özetle bu ibarede, bir konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan, bilgisizce konuşmak; diğer bir ifadeyle bir husus hakkında zan ve tahmine dayalı sözler söylemek eleştirilmiştir.

²⁹¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, s. 345.

²⁹² Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Cilt 2, s. 559.; el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-Ahkâmi’l-Kur’ân*, Cilt 10, s. 383.; el-Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl*, Cilt 3. s. 277.; İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, Cilt 5, s. 147.; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 19, s. 129.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 713.; es-Suyûtî, *ed-Dürri’l-Mensûr*, Cilt 5, s. 375.; et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, Cilt 10, s. 217.; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, Cilt 32, s. 618.

²⁹³ el-Mâtürîdî, *Tefsîrü’l-Maturidi*, Cilt. 7, s. 156.

²⁹⁴ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 2, s. 713.

Bu çerçevede ayetin çevirileri incelendiğinde, Varlı'nın parantez içinde verdiği açıklama dışındaki çevirilerin büyük ölçüde lafzî nitelik taşıdığı görülmektedir. Varlı'nın parantez içinde aktardığı “ji ber xwe dibêjin” ibaresi, farklı varyantlarla kullanılan deyimsel bir ifadedir. Bununla birlikte Kürtçede “Ji ber xwe de derxistin”, “ji ber xwe da gotin”, “ji ber xwe gotin”, “ji ber xwe xeber dan” ve “ji ber xwe avêtin” gibi çeşitli deyimler de mevcuttur. Söz konusu bu deyimler, bilmeden konuşmak, uydurma beyanlarda bulunmak, fütursuzca yalan söylemek, ezbere konuşmak veya işkembeden atmak gibi anlamları ifade etmektedir.²⁹⁵

Kürtçede “kevir avêtin (yekî)” deyimi, bir şeyi üstü kapalı ve ima yoluyla ifade etmek, birini dolaylı yoldan eleştirmek veya kınamak anlamlarına gelmektedir.²⁹⁶ Bu doğrultuda Kur'an çevirilerinin temel amacı, metnin okur kitlesi tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla ayet veya ibarelerin anlamından sapma ihtimali bulunan ve farklı şekillerde yorumlanabilecek bu tür ifadelerin parantez içi notlarla açıklığa kavuşturulması önemlidir. Bu yaklaşım, okuyucunun metni doğru ve sağlıklı bir şekilde kavramasına katkı sağlama açısından daha uygun bir yöntem olarak değerlendirilebilir.

Öneri:

... Ji ber xwe dibêjin/davêjin ... (Varlı)

2.1.24. وَأُحِيطَ بِثَمَرِهِ (Kehf, 18/42)

Kamran Alî Bedirxan : ... rez û zeviya wî bi ser hev de di erdê de vinda
bûn ...

Abdullah Varlı : (Evan bi hevra mujûl dibûn malê ewê file) zêr û
zeber bû...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... hawîrdor li fêkiyê wî hat girtin ...

Muhammed Hakkarî : Nê ji hemî rexa da ataf bi ser fêqî û derametê wî
hat.

²⁹⁵ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 478.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 478.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 431.

²⁹⁶ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 552.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 504.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 548.

Hüseyin Gündüz (Êsî)	: Fêkiyê wî heta dorpêçkirin û tunekirin.
Abulkerim Bingöl	: ... fêkiyê wî bi tevahî çû helakê.
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... mal û milkê wî bi afatekê hate zeftkirin.
Diyanet İşleri Başkanlığı	: Fêkiyên wî hatin dorpêçkirin û tunekirin.
Abdullah Baykal	: ... Fêkiyê wî bi afeta heta dorpêçkirin.
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Hem (ji tunekirinê re) fêkiyê wê jî hatibe dûrpêçkirin ...
Orhan Eren	: (Jî nîşka ve) hemû fêkiyê wî (bi afatên xerabker) hatin dorpêçkirin.
Hecî Mahmûd	: Ê fêkiyên wî hatin dorpêçkirin û tunekirin ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... ezab yan agir birîye helakê temamê fêkî û bûstan ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: Êdî fêkiyê wî hat îhatekirin û çû helake ...
Mehdi Licevî	: ... heman dor û ber jî bûstanê ewê înkarmend hate girtin, ji jor agirek daket hemû bûstanê wî di gel dar û ber û çandinîyên wî şewitandin ...

“Ve uhîta bihî” (واحيط به) ifadesi, “onu helak etmek” anlamında kullanılmaktadır. Bu ifadenin aslı, “ehâta bihi’l-‘aduvv” (احاط به العدو) ifadesine dayanmakta olup düşmanın bir kimseyi veya bir şeyi kuşatması yahut çevrelemesi anlamına gelmektedir. Zira düşmanın bir şeyi kuşatması, onu ele geçirmesi, çaresiz bırakması ve yok etmesi anlamını taşımaktadır. Zamanla bu ifade, yalnız düşman eliyle gerçekleşen tahribatı değil, her türlü helak ve yok oluş durumunu ifade etmek için mecazî anlamda kullanılmıştır.²⁹⁷

İbare, kişinin tüm malı ve servetinin yok edilmesi, yani helak edilmesi anlamına gelmektedir. Bu ibarenin geçtiği ayet ve bağlam incelendiğinde, Allah tarafından kendilerine çeşitli nimetler verilen kişilerin durumuna dikkat çekildiği görülmektedir. Kendisinden söz edilen bahçe sahibi, Allah’a şirk koşmadan iman ederek nimetlere

²⁹⁷ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt. 2, s. 724.; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-arûs*, Cilt 19, s. 226.

şükretmesi gerekirken kibir ve nankörlük göstermiştir. Bu tutumunun ise hem emeklerinin boşa çıkmasına hem de sahip olduğu maddî zenginliklerin yok olmasına yol açtığı belirtilmektedir.²⁹⁸ Bu anlamda ibare, servetiyle mağrur olan kişilerin beklenmedik bir dünyevî felaket sonucunda mal ve mülklerini yitirmelerini ve emeklerinin boşa çıkmasını ifade edilmektedir.

Bu açıklamalar çerçevesinde ibarenin çevirileri incelendiğinde, genel olarak deyimsel anlamdan ziyade lafzî yapıya bağlı kalınarak çeviri yapıldığı görülmektedir.

Êsî, DİB, Baykal, Bedîrxanoğlu, Eren ve Hecî Mahmûd'un çevirileri incelendiğinde, “çevirmek, çevrelemek, kuşatmak ve sarmak” gibi anlamlara gelen geçişli “dorpêçkirin” fiiliyle ibareye deyimsel bir anlam kazandırma çabalarının bulunduğu görülmektedir. Buna karşılık, ibarenin anlamını karşılayabilen “dor lê girt”, “dor jê stendin”, “dor lê hatin pêçan” ve “dor lê pêçan”²⁹⁹ gibi deyim fiiller kullanılarak çeviriye deyimsel bir anlam kazandırılabilir.

Kürtçede bir kişinin evi veya malvarlığının zarar görmesi, yıkıma uğraması, yok olması, harap olması, fırtınaya maruz kalıp tahrip edilmesi, tamamen yıkılması ve yanıp kül olması gibi durumları tasvir etmek için çeşitli deyimler kullanılmaktadır. “Mala (yekî) kambax bûn, mala lê xerab bûn, mala (yekî) li ber tofanê çû, mala (yekî) mîrat bûn, mala (yekî) lê mîrat bûn, mala (yekî) çûn mîratê, mala (yekî) wêran bûn, mala yekî şewitîn”³⁰⁰ ve “tûr û telef bûn”³⁰¹ gibi deyimler hem fiziksel yıkım ve tahribatı hem de metaforik anlamda çöküş ve felaketi betimlemek amacıyla kullanılan söz varlığı unsurları olarak değerlendirilebilir.

Bunun yanı sıra Kürtçede “afatê lê xistin”, “afat pê de hatin” ve “afat lê rabûn”³⁰² gibi deyimler, bir kişinin başına beklenmedik felaketlerin gelmesi veya yaşam koşullarının tamamen altüst olması durumunu ifade etmektedir.

²⁹⁸ es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Cilt. 5, s. 391-396.; et-Taberi, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 15, s. 260-261.

²⁹⁹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 684-685.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 238.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 330.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 304.

³⁰⁰ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 639-640.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 603-604.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 643; 646.

³⁰¹ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 915.

³⁰² Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 15.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 18-19.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 31.

Öneri:

Mal û milkê wî mîrat bu ...

Malê wî tûr telef bu ...

Afat bi mal û milkê wî de hat ...

2.1.25. إني وهن العظم مني (Meryem, 19/4)

Kamran Alî Bedirxan : ... ez pîr bûm û laşê min sist bû ...

Abdullah Varlı : ... bi rastî îdî hestîyê min (ji kalbûnê bi jarîtî)
sistbûne...

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... bêguman hestiyên min sist bûne ...

Muhammed Hakkarî : Bêşik hestîyê laşê min yê sist bûn ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Hestiyê min lewaz bûn (ji ixtiyarî hêz û taqet
nema) ...

Abulkerim Bingöl : Hestiyê min lewaz bûn ...

Fikri Bozkurt (Amedî) : Bi rastî hestiyê min sist bûn ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : Ji kalîtî hestiyê min lewaz bûne ...

Abdullah Baykal : Bi rastî êdî hestiyê min sist bûye ...

Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Hestiyên min (ji kalîtî) lewaz bûne ...

Orhan Eren : Hestiyê min zeîf bûn ...

Hecî Mahmûd : Hestiyê min lewaz bûn ji extiyarî hêz û taqet nema

Mehmet Şirin Keskin : ... hemî tenik bûye û zeîf bûye bedena min ji
meznahiyê...

Mehmet Edebalî (Şoşikî) : Birastî hestî jî min zeîf bûne ...

Mehdi Licevî : ... bi rastî hestiyên bedena min sist û qels bûne,
hêz û qûweta min nemaye ...

“Vehene” (وَهْنٌ) kelimesi “zayıflamak, güçsüzleşmek” anlamına gelmektedir.³⁰³ Bu ibarede “azm” (عَظْمٌ) yani kemik sözcüğünün zikredilmesi ve zayıflığın kemiklere isnat edilmesi, insan bedeninin ayakta durmasını sağlayan temel yapının iskelet sistemi olmasıyla açıklanabilir. Kemikler, vücudun en güçlü ve sağlam yapısını oluşturduğundan, bu yapının zayıflaması bedensel kuvvetin azalmasına yol açmaktadır. Bedeni ayakta tutan kemiklerin yani iskelet sisteminin güçsüzleşmesi, diğer organların da işlevsel olarak zayıflamasına neden olmaktadır. Bu bağlamda “kemik” kelimesi tekil kullanıldığında cins anlamı taşımakta olup, kastedilen bedeni destekleyen en sert yapının zayıflamasıyla birlikte fiziksel kuvvetin azalmasıdır.³⁰⁴

Hiz. Zekerîyya (as), kemiklerinde zayıflama meydana geldiğini ve bedensel kuvvetinin azaldığını mecazî bir üslupla ifade etmektedir.³⁰⁵ Söz konusu ifade, yaşlılığa bağlı olarak kemik mukavemetinde azalma ve yapısal zayıflama yaşandığına işaret etmektedir.

Kürtçede bu durumu ifade eden çeşitli deyimler mevcuttur. Bu bağlamda, “ji hêz û taqetê ketin”³⁰⁶ (güç ve kuvvetten düşmek), “ji hêz ketin”³⁰⁷ (güçten düşmek), “ji qewet ketin”³⁰⁸ (kuvvetten düşmek), “taqet neman”³⁰⁹ (güç/takat kalmadı) ve “ji taqetê ketin”³¹⁰ (takatten düşmek) gibi deyimler yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bazı bölgelerde konuşma dilinde “hestûyê min sistbûne” (kemiklerim gevşedi) deyimine de rastlanmaktadır.

Bedirxan, Eren, Keskin ve Şoşikî tarafından yapılan çeviriler incelendiğinde, ibarenin “kemiklerim zayıfladı, bedenim zayıfladı/gevşedi” anlamına gelebilecek çevirilerin yapıldığı görülmektedir. Ancak söz konusu çeviriler, deyimsel anlamdan uzak olup yalnızca lafzî çeviri niteliği taşımaktadır.

³⁰³ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi 'l-Kur'ân*, s. 887.; el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, Cilt 11, s. 76.; Mutçalı, *Arapça - Türkçe Sözlük*, s. 1017.

³⁰⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi 'l-Kur'ân*, Cilt 11, s. 76.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 4.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve 't-tenzîl*, Cilt 16, s. 64.; el-Beyzâvî, *Envârü 't-tenzîl*, Cilt 4, s. 5.

³⁰⁵ en-Nesefî, *Medârikü 't-Tenzîl*, Cilt 2, s. 326.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 4.; el-Begavî, *Me 'âlimü 't-tenzîl*, Cilt 5, s. 218.

³⁰⁶ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 447.

³⁰⁷ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 495.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1139.

³⁰⁸ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 507.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1145.

³⁰⁹ Kaya, *Biwejen Kurdî*, s. 883.

³¹⁰ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1147.

Êsî, Bingöl, DİB, Bedîrxanoğlu ve Hecî Mahmûd'un "hestiyê min lewaz bûne" şeklindeki çevirileri büyük ölçüde lafzî bir aktarım niteliği taşımaktadır. Bu çevirilerde yer alan "lewaz" kavramı; "arık, sıska, cılız, zayıf, aciz ve güçsüz" gibi anlamlara gelmektedir.³¹¹ Söz konusu ifade her ne kadar "kemiklerim zayıfladı, güçsüzleşti" anlamında tercüme edilmiş olsa da çevirinin deyimisel anlam boyutunu tam olarak yansıtmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Êsî ve Hecî Mahmûd'un çevirilerinden açıklayıcı unsur olarak yer verilen "ji ixtiyarî hêz û taqet nema" (yaşlılıktan güç ve kuvvet kalmadı) ifadesi, yapılan çeviriye deyimisel bir anlam kazandırma çabası olarak değerlendirilebilir.

Varlı, Farqînî, Hakkarî, Amedî, Baykal ve Licevî'nin yaptığı çeviriler incelendiğinde, genel olarak "hestiyê min sist bûn" (kemiklerim gevşedi) ifadesinin tercih edildiği görülmektedir. Bu ifadenin bazı bölgelerde konuşma dilinde deyimisel bir kullanım alanına sahiptir. Bu tercih, ibarenin hem doğal hem de deyimisel anlamının aktarılmasına yönelik bir çaba olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, Varlı'nın yaptığı çeviride kemiklerin gevşemesinin nedeni "ji kalbûn ê bi jarîtî" (ihtiyarlık ve zayıflıktan/fakirlikten) şeklinde parantez içi bir açıklama ile belirtilmiştir. Parantez içinde yer verilen "jar/jarî" sözcüğü; "zayıflık, cılızlık, sıskalık, fakirlik, yoksulluk ve zavallılık" gibi anlamlarda kullanılmaktadır.³¹² Bu bağlamda, söz konusu ibarenin parantez içi açıklamaya ihtiyaç duyulmadan daha doğal ve anlaşılır bir şekilde çevirisinin yapılabileceği söylenebilir.

Öneri:

... bêguman/bi rastî îdî hestûyê min sist bûne ... (Varlı, Farqînî, Hakkarî, Amedî, Baykal, Licevî)

... bêguman di hestûyê min de hêz û taqeta nema ...

... ez ji hêz û taqetê ketime ...

2.1.26. وَاشْتَغَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا (Meryem, 19/4)

Kamran Alî Bedirxan : ... pora serê min gewr û kê m bû dibiriqe ...

Abdullah Varlı : ... û serê min jî ji kalîtîyê pêgirtîye (sipîbûye).

³¹¹ Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1335.

³¹² Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1092.; İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 215.

Mehmet Demirdağ (Farqînî)	: ... û serê min ji kalîtiyê hil bûye (sipî bûye) ...
Muhammed Hakkarî	: ... û serê min yê puşbî ji pîratîyê.
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... mûyên di serê min de spî bûn.
Abulkerim Bingöl	: ... di serê min de mûyên spî geş bûn ...
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... por û rûyên min spî bûn.
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... û pora serê min spî bûye.
Abdullah Baykal	: ... porê serê min jî ji kalîtiyê spî bûye.
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... û pora serê min jî sipî bûye ...
Orhan Eren	: ... û pora min jî sipsipî bû.
Hecî Mahmûd	: ... mûyên li serê min sipî bûn ...
Mehmet Şirin Keskin	: ... hem sipî bûye mûyên serê min yanê belav bûye sipîbîn di nav mûyê serê min de ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: ... û ji kenarê spîbûnê ve jî serê min spî dike ...
Mehdi Licevî	: ... û porê serê min jî ber kalî wusa spî bûye şemal dide.

“İşt’el” (اشْتَعَلَ) sözcüğü ateşin yanması veya tutuşması anlamına gelirken, “şeyb” (شيب) ise saçtaki beyazlığı, yani yaşlılık belirtisini ifade etmektedir.³¹³ Bu ibarede saçın beyazlaması, mecazî bir şekilde ateşin tutuşmasına benzetilmiştir. Dolayısıyla, yaşlılığın bir alameti olarak saçların ağarması ve beyaz saçların zamanla çoğalması, ateşin alevlenip tutuşması üzerinden mecazî bir anlamla ifade edilmiştir.³¹⁴

Söz konusu ayette Hz. Zekeriyya (as), ihtiyarlığın en belirgin göstergeleri olan kemiklerinin zayıflaması ve saçlarının beyazlamasını mecazî bir üslupla dile getirmektedir. Bu ayet, yaşlanma olgusunun bedende meydana gelen somut ve

³¹³ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 457.; 469.; Hasan Cebel, *Elfazî'l-Kur'ani'l-Kerim*, Cilt 2., s.1101.; 1147.

³¹⁴ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Cilt 11, s. 77.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 4.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 4, s. 5.

gözlemlenebilir biyolojik değişimler üzerinden tasvir edildiğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Kürtçede yaşlanmanın fiziksel belirtilerinden biri olan saçta meydana gelen değişiklikler çeşitli deyimlerle ifade edilmektedir. Genel olarak bir kişinin yaşlanması ve saçlarının beyazlaması durumu “porên serê (yekî) spî bûn”³¹⁵ ifadesiyle anlatılırken, saçların ağarmaya başlaması için “tayên spî ketin porê (yekî)”³¹⁶ deyimini kullanılmaktadır. Benzer şekilde, saç veya sakalın ağarması süreci “defên spî ketin por/rû”³¹⁷ şeklinde dile getirilirken, vücuttaki tüylerin beyazlaması durumu “mûyên canê (yekî) spî bûn”³¹⁸ deyimleriyle ifade edilmektedir. Öte yandan, kişinin kendi saçının herhangi bir sebeple beyazladığını belirtmek için “por xwe spî kirin”³¹⁹ ifadesi kullanılmaktadır. Bu deyimler, Kürtçede yaşlanma olgusunun hem fiziksel belirtilerini yansıtan hem de mecazî anlamlar içeren dilsel kullanım örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Bedirxan, Bingöl ve Amedî tarafından yapılan çeviriler incelendiğinde, lafzî bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Bununla birlikte, Bedirxan’ın “kêm bû” (azaldı, eksildi) ve Amedî’nin ise “rû” (sakal) gibi kavramları tercih etmeleri, ibarenin anlam alanı dikkate alındığında isabetli olmayan ve gereksiz bir kullanım olarak değerlendirilebilir. Zira söz konusu ibarede ne saçın azalmasına ne de sakalın beyazladığına yönelik bir gönderme bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu kavramlara başvurmaksızın ibarenin anlamının doğru bir şekilde aktarılması mümkündür.

Hakkarî’nin “û serê min yê puşbî ji pîratîyê” (yaşlılıktan başım kurumuş ota döndü) ve Şoşikî’nin “û ji kenarê spîbûnê ve jî serê min spî dike” (beyaz olan kenarından da başım ağardı) şeklindeki çevirileri ise okuyucunun zihin dünyasında açık ve tutarlı bir anlam oluşmasını güçleştirmektedir.³²⁰ Bu çeviriler, kaynak metindeki mecazî yapıyı yeterince yansıtmadığı gibi hedef dilde de doğru bir ifade biçimi sunmamaktadır.

Varlı ve Farqînî’nin çevirisi temel olarak lafzî bir yaklaşım sergilemekle birlikte, parantez içi açıklamalarla deyimsel anlam kazandırma çabası da görülmektedir. Ancak

³¹⁵ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 697.; Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1791.

³¹⁶ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 798.

³¹⁷ Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 235.

³¹⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 635.

³¹⁹ Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 744.; Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 697.; Oncu, “Ferhenga Biwêjan” 2021, s. 427.

³²⁰ Salmazzem - Bingöl, “Kur’ân’daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme”.

deyimisel bir çeviri ile anlaşılması mümkün olan bu tür ibarelerde parantez içi açıklamalara yer verilmesi, metnin akışını kesintiye uğratmakta ve okurun dikkatini dağıtabilmektedir.

DİB, Baykal, Bedîrxanoğlu, Eren ve Licevî'nin çevirilerinde söz konusu ibare, deyimisel bir anlam çerçevesinde aktarılmıştır. Çeviride yer alan “porê serê min spî bûye” (saçlarım ağardı) ifadesi Kürtçede kullanılan bir deyimdir. Bu deyim yaşlılığa işaret etmekte olup okuyucu tarafından doğru bir şekilde anlaşılabilir niteliktedir. Ayrıca Êsî, Hecî Mahmûd ve Keskin'in çevirilerinde de deyimisel anlam korunmuştur. Bu çevirilerde kullanılan “mû” kelimesi, her ne kadar ilk bakışta “kıl” anlamını çağırırsa da metin bağlamında “saç” anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ibarenin çevirisinde bu deyimlerin tercih edilmesi isabetli olmuştur.

Öneri:

... porên serê min spî bûn. (DİB, Baykal, Bedîrxanoğlu, Licevî)

...û porê min jî spî bûye. (Eren)

2.1.27. خُدَّ الْكِتَابَ بِقُوَّةٍ (Meryem, 19/12)

Kamran Alî Bedirxan : Bi dilekî xurt û pak wê kitêbê bibe û pê baweriya xwe bîne.

Abdullah Varlı : ... pirtûkê bihêz bigre (ewê ça ferman kirîye, wusa bike).

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : ... tu hişk bi kitêbê gire ...

Muhammed Hakkarî : Tu bi hemî hêl û şiyana xwe, xwe di kitîba Tewratê werke û qaîm bigre ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Kitêb (Tewrat)ê bi hêz bigre ...

Abulkerim Bingöl : Kitêb (Tewrat)ê bi hêz bigre!

Fikri Bozkurt (Amedî) : Tu şid bi kitêbê bigire ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : Kitêbê bi hêz bigire.

Abdullah Baykal : Heya ku ji te tê, bi hêz xwe bi kitêbê bigire.

- Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Bi hêzekî xwîrt, wê kitêbê bigire.
- Orhan Eren : Kitêbê bi hêz bigire.
- Hecî Mahmûd : ... bigire Tewratê bi hêz ...
- Mehmet Şirin Keskin : ... bigire Tewratê yanê emel bi tiştê kû di
Tewratêda heyî çî hûkûmbit çî ne yanê bi şidhayî û
dewamî ...
- Mehmet Edebali (Şoşikî) : ... kitêbê bi qewet bigire!
- Mehdi Licevî : ... pirtûka Tewratê qeç û qewî bigire, yanê
fermanên wî hemû pêk bîne ...

Ayette geçen ibare, Allah'ın yardımıyla Hz. Yahya'nın (as) kalbî bir azim ve kararlılıkla kutsal kitabı anlamaya yönelmesini ifade etmektedir.³²¹ Bu bağlamda, Tevrat'ı bilmesi ve kavraması; ayrıca azim, sabır ve ciddiyetle kitabın emir ve hükümlerine uygun şekilde amel etmesi emredilmektedir. Bu durum, zayıflık ve gevşeklik göstermeksizin ilâhî sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³²² Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, kitaba sarılmak ve onu bilmek yalnızca teorik bilgi edinme anlamına gelmemekte, aynı zamanda pratik bir sorumluluğu da ifade etmektedir.

Bu ibarede, Allah'ın emirlerini yerine getirme ve yasaklarından kaçınma noktasında zayıflık ve acizlik göstermeksizin ilâhî buyrukların ciddiyetle öğrenilmesi ve uygulanması mecazî bir anlatımla ifade edilmektedir. Söz konusu ibare, çalışmada ele alınan Âl-i İmrân Suresi'nin 103. ayetinde geçen “وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ” [Allah'ın ipine (İslam/Kur'an'a) sımsıkı sarılın] ifadesiyle anlam bakımından benzerlik göstermekte ve aynı doğrultuda bir vurgu taşıdığı söylenebilir.

Bedirxan, Varlı, Hakkarî, Keskin ve Licevî'nin çevirileri genel olarak lafzî çeviri niteliği taşımaktadır. Bununla birlikte, bu çevirilerde ibarenin anlamı da dikkate alınarak anlam temelli bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Buna karşılık, diğer çevirilerin

³²¹ el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, s. 694.; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, Cilt 15., s. 607.; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, Cilt 39., s.360.

³²² et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt. 15, s. 473.; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 5, s. 216.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 4, s. 7.; es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, Cilt 5, s. 484.; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Cilt 21, s. 516.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 3, s. 7.; İbn Atiyye, *El-Muharrerü'l-Veciz*, Cilt 4., s. 7.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 16, s. 75.

büyük çoğunluğunda ibaredeki kelimelerin birebir karşılıkları verilmiş ve tamamen lafzî bir çeviri tercih edildiği ifade edilebilir.

Kürtçede “bi dil û can”³²³ ve “ji dil û can”³²⁴ deyimleri, “canı gönülden”, “canla başla” ve “açık yürekle” gibi anlamlara gelmektedir. Bu deyimler, bir işin veya davranışın samimiyet, gayret ve ciddiyetle gerçekleştirilmesini vurgulamak amacıyla kullanılmaktadır. Başka bir ifadeyle, bireyin bir şeye gönülden bağlılık göstererek tüm dikkat ve enerjisini bu yönde harcamasını ifade etmektedir.

Öneri:

... bi/ji dil û can bi kitêbê bigire ...

... bi/ji dil û can bi emrê/fermena Xwedê bigir ...

2.1.28. فَأَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّينِ (Rûm, 30/30)

Kamran Alî Bedirxan : ... bi dilekî rast û paqij rûyê xwe bide dînê îslam ê pak ...

Abdullah Varlı : (Muhemmed!) tu îdî ber ê xwe li bal wê ola rast da bide.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Vêca tu berê xwe raste rast bide dînê yektaperestiyê ...

Muhammed Hakkarî : Tu hema her berê xwe ji dil û bi timamî bide dînê rast û durust ...

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Tu berê xwe bide dînê pak ...

Abulkerim Bingöl : Tu berê xwe bide dînê pak û tenê.

Fikri Bozkurt (Amedî) : Êdî tu berê xwe bi yekirvanî (henîfî/muwahîdî) ber bi dînê rast de bike ...

Diyanet İşleri Başkanlığı : Tu berê xwe rast û durist, bêfetl û viç bide dînê hêq

³²³ Zeraq, *Deyimler Sözlüğü / Ferhenga Biwejan*, s. 135.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 104.; Oncu, “Ferhenga Biwêjan” (2021), s. 47.

³²⁴ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 439.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 487.

- Abdullah Baykal : ... tu berê xwe sererast bide dînê henîf ...
- Dr. Fadil Bedîrxanoğlu : Êdî tu bi baweriya yek Xwedayî berê xwe bide vî
dinî ...
- Orhan Eren : Rûyê xwe wek (muwehhîdê ku qet tu tiştî ji Allah
re şîrîk çênakin) vegerîne dînê henîf.
- Hecî Mahmûd : (Tu berê xwe) ya Muhemmed (rast û durist bêfetil
û viç bide dînê tewhîdê)
- Mehmet Şirin Keskin : ... Xalis bike dîn û ‘emelê xwe ji Xweda re ...
- Mehmet Edebali (Şoşikî) : Êdî wechê xwe ji bo dînê rast û durust rast bike ...
- Mehdi Licevî : ... Tu berê xwe rast bide ewî dînê Xweda ku ewî
hemû mirov li ser bingehê afirandîye ...

Bu ibare, Rûm Suresi’nin 43. ayetinde yer alan “فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَيِّمِ”³²⁵ (yüzünü dosdoğru dine çevir) ifadesiyle anlam bakımından paralellik göstermektedir. Her iki ibare de Allah’ın dinine yönelmeyi, ondan sapmamayı ve dini dosdoğru bir şekilde benimsemeyi vurgulamaktadır. Aynı zamanda bu yönelişin kararlılık, sabır ve samimiyet içinde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, bireyin tüm benliğiyle dine yönelmesi ve bu yönelişi titizlikle sürdürmesi temsili bir anlatımla ifade edilmektedir. Söz konusu ibarelerde Allah, Hz. Muhammed’e (sav), İslam’ın dışında hiçbir dine ve inanca meyletmeden, bütün varlığıyla dosdoğru bir şekilde İslam’a yönelmesini emretmektedir. İslam’a tam bir istikametle yönelmek ve onun gereklerini yerine getirmek, ancak kalp, zihin ve davranışların bütüncül bir uyum içinde olmasıyla mümkündür.³²⁶

Yapılan çevirilerin ekseriyeti, metnin genel bağlamı göz önünde bulundurularak mana odaklı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, yüzünü çevirmek, yönelmek

³²⁵ Kur’an-ı Kerim, Rum 30/43.

³²⁶ el-Beyzâvî, *Envârü’l-tenzîl*, Cilt. 4, s. 206.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt. 3, s. 479.; er-Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, Cilt 25, s. 98-99.; en-Nesefî, *Medârikü’l-Tenzîl*, Cilt 2, s. 699.; İbn Atiyye, *El-Muharrerü’l-Veciz*, Cilt 4, s. 336.

ve meyletmek anlamlarına gelen “berê xwe dan ...”³²⁷ deyimi temel alınarak yapılan çevirilerin, deyimisel anlamı korumaya gayret ettikleri söylenebilir. Öte yandan, Bedirxan, Eren ve Şoşikî’nin ibareyi mana düzeyinde aktarmanın yanı sıra lafzî bir çeviri de yaptıkları anlaşılmaktadır. Keskin ise ibarenin taşıdığı deyimisel anlamı çeviriye yansıtamadığı ve yalnızca mana düzeyinde bir aktarım gerçekleştirdiği görülmektedir.

Öneri:

Tu berê xwe bi de dînê/ola Xwedê ... (Êsî, Bingöl, Licevî)

Bi dil û can berê xwe bide ola rast ...

2.1.29. يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا (Müzzemmil, 73/17)

Kamran Alî Bedirxan	: Çeviri yok.
Abdullah Varlı	: ... zar tê da kal dibin ...
Mehmet Demirdağ (Farqînî)	: ... zarûka pîr dike ...
Muhammed Hakkarî	: ... biçûkêt sava pîr û kaldiket?
Hüseyin Gündüz (Êsî)	: ... zarokan pîr û kal dike?
Abulkerim Bingöl	: ... zarokan pîr û kal dike?
Fikri Bozkurt (Amedî)	: ... zarokan pîr dike ...
Diyanet İşleri Başkanlığı	: ... zarokan pîr û kal dike?
Abdullah Baykal	: ... zarokan bike kalên porspî ...
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: ... zarokan pîr û kal dike ...
Orhan Eren	: ... pora zaroka spî dike ...
Hecî Mahmûd	: ... zarokan pîr û kal dike.
Mehmet Şirin Keskin	: ... zaroka pîr dikit ...
Mehmet Edebalî (Şoşikî)	: ... zarokan pîr û kal dike.
Mehdi Licevî	: ... kesên ciwan pîr dike ...

³²⁷ İzoli, *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, s. 51.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 75.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 89.

Ayette geçen bu ibare, kıyamet gününün dehşetini mecazî bir dille aktarmaktadır. Kıyamet gününde yaşanacak yoğun korku, keder ve dehşetin insan üzerinde meydana getirdiği derin kaygılar, çocukların saçlarının ağarması üzerinden ifade edilmektedir. Nitekim aşırı üzüntü, keder ve kaygının insan üzerindeki etkisinin artması sonucunda saçların ağarma sürecinin hızlanabileceği belirtilmektedir. Bu bağlamda “يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا” (çocukların saçlarını ağartan) ibaresi, korku ve dehşeti dile getiren temsilî bir anlatım olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda söz konusu ibare, kıyamet gününün uzunluğunu tasvir eden bir niteleme olarak da değerlendirilebilir. Dolayısıyla ayette, kıyamet gününün hem uzunluğu hem de dehşeti, çocukların saçlarının ağarması ve yaşlılık evresine ulaşacak derecede etkilenmeleri üzerinden temsilî bir şekilde ifade edilmektedir.³²⁸

Ayette geçen söz konusu ibare, lafzî anlamının ötesinde, o gün yaşanacak yoğun korku, üzüntü ve dehşetin etkisini vurgulayan mecazî bir anlatım taşımaktadır. Bu anlamda ibare, kıyamet gününde yaşanacak dehşetin boyutunu çarpıcı bir şekilde tasvir etmektedir. İbare, bir sonraki ayette geçen “السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ”³²⁹ (o gün gök bile yarılr) ifadesiyle birlikte ele alındığında, kıyamet gününün yalnızca bireysel değil, aynı zamanda kozmik düzeyde dehşet verici bir niteliğine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Böylece ayetlerde hem insan psikolojisini derinden sarsan hem de evrenin düzenini altüst eden kapsamlı bir kıyamet günü tasviri sunulmaktadır.

Kürt toplumunun bazı bölgelerinde halk arasında deyim ya da özdeyiş olarak kullanılan “pîr û kal bûn ne bi salan e, bi xem û derdan e” ifadesi, yaşlanmanın yalnızca yıllarla değil, aynı zamanda dert ve kederle de gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, “derd û kul mirov pîr û kal dike” sözü de acı ve üzüntünün insanı erken yaşlandırdığına işaret etmektedir. Bu bağlamda, “pîr û kal kirin/bûn”³³⁰ ifadesi gerçek anlamının yanı sıra mecazî bir anlam kazanarak kalıplaşmış bir ifade hâline gelmiştir. Mecazî anlamda bu ifade; dert, keder ve kaygıların bireyi yıprattığını, erken yaşlandırdığını ve saçların ağarmasına yol açtığını ifade etmektedir.

³²⁸ et-Taberî, *Câmi' u'l-beyân*, Cilt 23, s. 388-389.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 4, s. 641.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, Cilt 30, s. 692.; el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl*, Cilt 5, s. 257.; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Cilt 29, s. 275.

³²⁹ Kur'an-ı Kerim, Müzzemmil 73/18.

³³⁰ “Pîr û kal bûn” ifadesi, saçların ağarması ve yaşın ilerlemesi (yaşlanma) anlamında kullanılmaktadır. Bkz.: Farqînî, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, s. 1780-1781.

Yapılan çeviriler incelendiğinde, söz konusu ibarenin aktarımında bazı küçük farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ibarenin taşıdığı mananın çevirilere genel olarak tutarlı ve açık bir şekilde yansıtıldığı anlaşılmaktadır.

Êsî, Bingöl, Hakkarî, DİB, Bedîrxanoğlu, Hecî Mahmûd ve Şoşikî tarafından “zarokan pîr û kal dike” şeklinde yapılan çevirinin, söz konusu ibarenin deyimsel anlamını yansıttığı görülmektedir. Bu çeviri, kıyamet gününün dehşet ve şiddetinin insan üzerinde meydana getirdiği derin sarsıntı ve yıpranmayı betimlemektedir. Yapılan bu tasvir, ruhsal ve psikolojik etkinin büyüklüğünü, “çocukları ihtiyarlatır” gibi somut bir sonuç üzerinden sembolik bir anlatımla ortaya koymaktadır. Bu anlamda yapılan çeviride ibarenin hem mecazî anlamının korunduğu hem de duygusal yoğunluğunun yansıtıldığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yapılan çeviri, bağlam ve anlam aktarımı bakımından isabetli bir tercih olmuştur.

Yapılan diğer çevirilerde ise ibarenin lafzî karşılıkları aktarılma ile birlikte anlam derinliğinin de çevirilere yansıtıldığı ifade edilebilir. Bu durum, ibarenin özgün ifade gücü ve anlamının doğru ve anlaşılır bir şekilde aktarıldığını göstermektedir.

Öneri:

... zarokan pîr û kal dike ... (Êsî, Bingöl, Hakkarî, DİB, Bedîrxanoğlu, Hecî Mahmûd, Şoşikî)

2.1.30. وَالتَّقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ (Kıyâme, 75/29)

Kamran Alî Bedirxan : Çeviri yok

Abdullah Varlı : Îdî (ji zerpa mirin ê) çîq li hev alyane.

Mehmet Demirdağ (Farqînî) : Ê çîm bi çîmê ve bilefe.

Muhammed Hakkarî : Lingêt wa têk di alhin.

Hüseyin Gündüz (Êsî) : Ê çaqên wî li hev aliyan (nikarî tevbigerî)

Abulkerim Bingöl : Ê çaq dê li çaqî bigere (û zehmetî dê bikevin ser zehmetiyan)

Fikri Bozkurt (Amedî) : Çîm li çîmê dipiçike (yan jî dest û piyê wî li hev dipiçike).

Diyanet İşleri Başkanlığı	: Û çaqên wî li hev aliyan (û nikarî tev bigere)
Abdullah Baykal	: Wê çîqên wî li hev biherbin.
Dr. Fadil Bedîrxanoğlu	: Hemû çaq jî, li hev aliqîn.
Orhan Eren	: Dema ku (ji tirsan) pîyên wî li hev difetilin/li hev digerin.
Hecî Mahmûd	: (Û çaqên wî li hev liyan) nikarî tev bigere li cem mirinê, ji tirsê şiddeta axretê.
Mehmet Şirin Keskin	: ... li pey hev tene tengî pey tengîya mirinê û tengîya roja qîyametê
Mehmet Edebali (Şoşikî)	: Çaqa wî li çaqa din li hev diçe.
Mehdi Licevî	: ... çaqên wî di hevda derbas dibin yanê ew çaqên xwe li hev dide.

Ayet, ölüm anının şiddetini ve ahiret hayatına geçiş (intikal) sürecinde yaşanan korku ve tedirginliği dile getirmektedir. Ölüm esnasında insan, bir taraftan dünyadan ayrılmanın, diğer taraftan ahirete yönelmenin meydana getirdiği derin bir sarsıntı yaşamaktadır. Bu durum “وَالْتَقَتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ” (bacakların birbirine dolandığı zaman) şeklinde mecazî bir anlatımla tasvir edilmiştir. Söz konusu ayet, ölüm anında yaşanan korku ve telaşın doğurduğu yoğun sıkıntıyı ve bedensel çözülmeyi sembolik bir anlatımla ortaya koymaktadır. Bacakların birbirine dolanması, kişinin ayaklarının artık bedenini taşıyamayacak hâle gelmesini, başka bir ifadeyle fiziksel güç ve denge yetisini kaybetmesini ifade etmektedir. Ayrıca ayetin, cenazenin kefenlenmesi esnasında ayakların birbirine bağlanması uygulamasına işaret ettiği de belirtilmektedir.³³¹

Özetle ayet, kişinin ölüm anında yaşadığı korku, tedirginlik, telaş, heyecan, sıkıntı ve çaresizlik gibi yoğun ruhsal durumları mecazî bir üslupla ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, ölümle birlikte beden gücünün kaybı sonucunda ortaya çıkan hareketsiz hâli de tasvir

³³¹ el-Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'an*, Cilt 19, s. 112.; et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Cilt 23, s. 515-521.; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*, Cilt 8, s. 282.; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Cilt 4, s. 663-664.; er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Cilt 30, s. 735.; en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzîl*, Cilt 3, s. 573.; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr*, Cilt 8, s. 362.

etmektedir. Bu bağlamda ayet, ölüm sürecinde yaşanan ruhsal sıkıntı ile bedensel çözülmeyi bütüncül bir perspektifle ele aldığı söylenebilir.

Kürtçede korku, tedirginlik, çaresizlik, şaşkınlık, telaş, heyecan, sıkıntı ve güçsüzlük gibi yoğun duygusal ve fiziksel durumları ifade eden çok sayıda deyim bulunmaktadır. Örneğin “dest û ling li hev gerîn/herbilîn/piçikîn”³³², “dest û pê li hev piçikîn”, “dest û pîyên (yekî) li hev alîn”³³³, “dest û pîyên (yekî) li hev gerîn” ve “dest û pîyên (yekî) li hev ketin”³³⁴ gibi deyimler, kişinin şaşkınlık ve telaş hâlinde eli ayağının birbirine dolanmasını, ne yapacağını bilmemesini ve hareket koordinasyonunu kaybetmesini ifade etmektedir. Buna karşılık “dest û lingên (yekî) negirtin”³³⁵, “dest û pîyên (yekî) hişk bûn”³³⁶ ve “dest û pê lê hurşîn”³³⁷ deyimleri; güçsüzlük, takatsizlik ve bedensel kontrol kaybı anlamlarına gelmektedir. “Dest û pîyên (yekî) lerizîn” ve “dest û pê lê sar bûn”³³⁸ deyimleri ise korku ve heyecan sonucu ortaya çıkan titreme ve donakalma gibi fizyolojik tepkileri dile getirmektedir. Bu deyimler, ayette tasvir edilen duygusal yoğunluğu somut bedensel imgeler aracılığıyla yansıtmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu deyimlerin ilgili ayetin çevirisinde kullanılması, ayette ifade edilen duygusal yoğunluğun ve mecazî anlamın aktarılması açısından isabetli bir tercih olarak değerlendirilebilir.

Farqînî, ayetteki kelimelerin büyük ölçüde birebir karşılığını esas alarak lafzî bir çeviri ortaya koymuştur. Bingöl ise lafzî çeviri yöntemini benimsemekle birlikte, parantez içi açıklamalar yoluyla ayette kastedilen anlamı tercümeyle yansıtmaya çalışmıştır. Buna karşın Keskin, daha çok mana merkezli bir çeviri yaklaşımı benimsemiştir.

Varlı, Hakkârî, Êsî, DİB, Bedîrxanoğlu ve Hecî Mahmûd’un çevirilerinde, yukarıda belirtilen “dest û pîyên (yekî) li hev alîn” (eli ayağına dolaşmak) deyimini temel alan bir yaklaşım benimsendiği söylenebilir. Bu çerçevede, söz konusu çevirilerin ayetin deyimsel

³³² Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 224.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 252.; Oncu, “Ferhenga Biwêjan” (2021), s. 131.

³³³ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 224; 225.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 253.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 258.

³³⁴ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 225.

³³⁵ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 224.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 259.; Oncu, “Ferhenga Biwêjan” (2021), s. 131.

³³⁶ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 225.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 228.

³³⁷ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 224.; Borak, *Ferhenga Biwejan*, s. 252.

³³⁸ Zeraq, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, s. 224; 225.; Kaya, *Biwêjên Kurdî*, s. 258.; Botî, *Ferhenga Kamêran*, s. 252.

anlamını dikkate alarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Eren, Baykal, Şoşikî ve Licevî'nin çevirilerinde de deyimsel anlamı yansıtmaya çabası dikkat çekmektedir. Ayrıca, bazı mütercimlerin yaptıkları açıklamalarla ayetin ifade ettiği manayı çevirilerine yansıtmaya çalıştıkları görülmektedir. Bununla birlikte, bu çevirilerin ayetin deyimsel anlamını yansıtmada sınırlı kaldığı da söylenebilir.

Amedî, ayetin lafzî çevirisini yapmakla birlikte, parantez içi açıklamayla deyimsel boyutunu da dikkate almıştır. Bu yönüyle ayetin deyimsel anlamını isabetli bir şekilde yansıttığı söylenebilir. Nitekim “dest û pê li hev dipîçike” ifadesi Kürtçede yerleşik bir deyim olup lafzî olarak “eli ve ayağı birbirine dolanıyor” anlamına gelmektedir. Mecazî olarak ise bu deyim; şaşkınlık, korku, panik veya yoğun heyecan hâlini ifade etmektedir.

Öneri

Dest û piyê wî li hev dipîçike. (Amedî)

Dest û pîyên wî li hev digerin/ketin/herbilîn/alîyan

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim'in evrensel mesajlarının anlaşılabilmesi için farklı dillere tercüme edilmesi önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Arapça bilmeyen bireylerin vahyin temel ilkelerini kavrayabilmesi ancak tercümeler aracılığıyla mümkün olmaktadır. Kur'an çevirileri, ilahî mesajın farklı toplumlara ve geniş coğrafyalara ulaşmasında bir köprü işlevi görmektedir. Bununla birlikte, Kur'an'ın ilahî kelâm oluşu ve Arapçanın çok katmanlı anlam yapısı dikkate alındığında, hiçbir çevirinin metnin anlam derinliğini ve inceliklerini eksiksiz bir şekilde aktarması mümkün değildir. Buna rağmen çeviriler, Kur'an'ın anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmekte ve evrensel mesajların daha geniş kitleler tarafından kavranmasını kolaylaştıran vazgeçilmez bir imkân sunmaktadır.

Bu çalışmada, Kur'an-ı Kerim'de yer alan otuz deyimın Kürtçenin Kurmancî lehçesinde hazırlanmış meâl ve tefsirlerdeki çevirileri incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, Kur'an'daki deyimlerin klasik tefsirlerde ortaya konulan anlam çerçevesi ile Kürtçe çevirilerdeki karşılıklarını incelemek ve anlam aktarımında ortaya çıkan sorunları tespit etmektir. Bu doğrultuda, Türkiye'de matbu olarak yayımlanmış on iki meâl ve üç tefsir inceleme kapsamına alınmıştır. Söz konusu Arapça ibareler, bağlamlarıyla birlikte ele alınmış ve hedef dildeki çevirileri mukayeseli bir şekilde değerlendirilmiştir.

Yapılan incelemeler, ele alınan çevirilerin büyük çoğunluğunda lafzî aktarım yönteminin tercih edildiğini göstermektedir. Bu yaklaşım, ilk bakışta metne sadakat izlenimi vermekle birlikte, birçok örnekte deyimlerin mecazî anlamının hedef dile yeterince yansıtılmadığı görülmektedir. Nitekim kelime kelimesine yapılan çeviriler, bazı durumlarda anlamın daralmasına, bazı durumlarda ise muğlaklaşmasına yol açmaktadır. Oysa Kur'an metninde lafız ve mana birbirini tamamlayan ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Bu bütünlüğün göz ardı edilmesi, ilâhî hitabın anlam derinliğinin hedef dile tam olarak aktarılmasını güçleştirmektedir.

İncelenen çeviri örneklerinin önemli bir kısmında, hedef dilin ifade imkânlarını ve anlam dünyasını dikkate alan deyimisel çeviri yaklaşımının benimsendiği görülmektedir. Bu tür çevirilerde mecazî anlamın büyük ölçüde korunduğu ve metin bütünlüğünün daha sağlıklı bir şekilde yansıtıldığı dikkat çekmektedir. Bu durum, bağlamı esas alan ve hedef dilin doğal ifade kalıplarını dikkate alan bir çeviri anlayışının daha isabetli sonuçlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, hedef dilde doğrudan deyimisel

karşılığı bulunmayan ibarelerde anlam odaklı (tefsirî) çeviri yöntemine başvurulması, Kur'an mesajının muhataplar tarafından doğru ve bütüncül biçimde anlaşılabilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Zira Kur'an'ın temel amaçlarından biri, ilahî hitabın insanlar tarafından kavranması ve hayat pratiğine aktarılmasıdır. Bu çerçevede, çeviri faaliyetlerinde lafzî sadakat ile anlamsal aktarım arasında dengeli bir yöntemin benimsenmesi, hem tefsir geleneğiyle uyumlu bir yaklaşım sunmakta hem de okuyucunun metni daha açık ve anlaşılır bir şekilde kavramasına imkân sağlamaktadır.

Bazı çevirilerde anlam aktarımını güçlendirmek ya da netleştirmek amacıyla parantez içi açıklamalara başvurulmuştur. Bu yöntem kimi yerlerde açıklayıcı ve işlevsel bir rol üstlenirken, kimi yerlerde ise gereksiz ayrıntılara yer verildiği görülmektedir. Bu durum metnin akışını bozmakta ve okuyucunun dikkatini dağıtmaktadır. Ayrıca Kürtçede yaygın olarak kullanılmayan ya da daha çok yöresel nitelik taşıyan kelimelerin tercih edilmesi, metnin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, bir kelime veya ifadenin Kürtçe karşılığı bulunmasına rağmen Arapça karşılığının çevirilere yansıtılması da metnin anlaşılabilirliğini müşkül hâle getirmektedir. Özellikle Arapça bilgisi bulunmayan okuyucular açısından bu durum önemli bir problem teşkil etmektedir.

Çalışmanın kapsamına girmemekle birlikte, bazı eserlerde yazım ve gramer kurallarına yeterince riayet edilmediği görülmektedir. Bu durum, çevirilerin hem akademik niteliğini hem de dilsel tutarlılığını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, bazı müelliflerin klasik tefsir birikiminden yeterince istifade etmediği anlaşılmaktadır. Nitekim Kur'an'daki deyimsele ifadelerin önemli bir kısmı, müfessirler tarafından kapsamlı açıklamalarla ele alınmış ve özellikle mecazî anlam boyutları üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda klasik tefsir literatürünün göz ardı edilmesi, çevirilerde anlamın anlaşılır ve doğru bir şekilde aktarılmasını sınırlandırmaktadır. Dolayısıyla söz konusu tefsir birikiminin çeviri sürecine daha sistematik ve bilinçli bir şekilde dâhil edilmesi büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Kur'an'ın Kürtçe çevirilerinde deyim aktarımını sistematik biçimde ele alan sınırlı sayıdaki araştırmalardan biri olma niteliği taşımaktadır. Literatürde genellikle dağınık şekilde yer alan değerlendirmeler, bu çalışmada kapsamlı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Böylece lafzî ve mecazî aktarım arasındaki farklar daha görünür kılınmaya

alışılmıştır. Bu yönüyle alışma, Kur'an'ın Kürtçe eviri pratiklerinin hem dilsel hem de anlam merkezli yönlerini ortaya koymaktadır.

Her araştırmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu kapsamda incelenen eserler yalnızca Türkiye'de yayımlanan ve matbu bulunan meâl ve tefsirlerle sınırlı tutulmuştur. Ayrıca analiz süreci Kürtçenin Kurmancî lehçesiyle sınırlandırılmış ve inceleme kapsamında otuz deyimsele ifade ele alınmıştır. Söz konusu sınırlılıklar, elde edilen bulguların genellenebilirliğini kısmen etkilemektedir.

Araştırmanın ortaya koyduğu bulgular ve sınırlılıklar doğrutusunda, gelecekte yapılacak araştırmalar için bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Öncelikle Kürtçenin farklı lehçeleri arasında karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra meâl ve tefsir ayırımına yönelik daha kapsamlı ve sistematik analizlerin yapılması faydalı olacaktır. Ayrıca yalnız deyimsele ifadelerle sınırlı kalmayıp Kur'an'daki diğer mecazî unsurların ve edebî anlatım biçimlerinin çevirilere nasıl aktarıldığı da incelenebilir. Son olarak Kur'an çevirisiyle ilgili faaliyetlerin hem Arapça hem de Kürtçe alanlarında uzman araştırmacıların yer aldığı disiplinlerarası ve kolektif çalışmalarla yürütölmesi önem arz etmektedir. Bu yaklaşım daha nitelikli, tutarlı ve güvenilir sonuçların elde edilmesine önemli katkılar sunacaktır.

Sonuç olarak Kur'an'daki deyimsele ifadelerin tercümesinde yalnızca sözcük karşılıklarına bağılı kalmak yeterli değildir. Anlamın doğru bir şekilde aktarılabilmesi için ifadenin ayet içindeki kullanımı, ayetin genel bağlamı, klasik tefsirlerde ortaya konulan yorumlar ve hedef dilin ifade imkânları birlikte değerlendirilmelidir. Zira Kur'an'ın evrensele mesajlarının doğru anlaşılması, ayetlerde yer alan anlamın hedef dile doğru ve bütüncül bir şekilde aktarılmasına bağılıdır. Bu nedenle eviri sürecinde kelime odaklı bir yaklaşım yerine anlamı merkeze alan, bağlamı gözetten ve dilsel incelikleri dikkate alan bilinçli bir yaklaşımın benimsenmesi önemlidir. Böyle bir yaklaşım, Kur'an mesajının daha doğru ve tutarlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdul-Raof, Hussein, *Arabic Rhetoric A Pragmatic analysis*, Abingdon: Routledge, 2006.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 1*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2. Basım, 1979.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim 3*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1982.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1988.
- Amedî, Fikrî, *Qur'ana Kerîm û Meala Wê Ya Kurdî*, Ankara: Ensar Neşriyat, 2014.
- Anter, Musa, *Ferhenga Khurdî-Tirkî Kürtçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Yeni Matbaa, 1967.
- Azimov, İnayetulla, *Kur'an'daki deyimler, Kırgızca karşılıkları ve Arapça öğretiminde kullanımı*, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi, SBE, 2012.
- Baykal, Abdullah, *Sîwana Qur'anê Meala Qur'ana Pîroz*, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2017.
- Bedirhan, Celadet Ali - Lescot, Roger, *Kürtçe Gramer*, İstanbul: Avesta, 2004.
- Bedirhan, Celadet Ali, *Ferheng Kurdî - Kurdî*, İstanbul: Avesta, 2009.
- Bedirhan, Celadet Ali - Lescot, Roger, *Kürtçe Gramer: Kurmancî lehçesi*, İstanbul: Avesta, 2009.
- Bedirhan, Kamiran Alî, *Tefsîra Quranê*, İstanbul: Avesta, 2020.
- Bedîrxanoglu, Dr. Fadil, *Qur'ana Pîroz û Wateya Wê Bi Zimanê Kurdî*, İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hizmetleri, 2025.
- Begavi, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mes'ûd, *el-Me'âlimü't-tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'an*, yy: Dârün Tayyibetün li'n-Neşr ve't-tavzi', 1997.
- Beyzâvî, Nasruddin Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *el-Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrut: Daru'l-İhya, 1418.
- Bilgin, Abdulcelil *Kur'an'da Deyimler ve Kur'an'ın Anlaşılmasındaki Rolü*, Pınar Yayınları, 2004.
- Bilgin, Abdulcelil, *Kur'an'daki Deyimler ve Zemahşeri'nin Keşşaf'ı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Bilgiz, Musa, “Kişiliğin Oluşumunda Fıtrat ve Sosyal Çevrenin Etkisi (isra, 17/84. Ayeti Ekseninde)”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25, (30 Haziran 2006), 129-148.

- Bingöl, Abdulkerim - Feyzi, Muhammed H, *Qur'ana Pîroz Kurdî - Tirkî Meala Wê Ya Îcmalî*. İstanbul: Tenvir Neşriyat, 2009.
- Borak, Mustafa, *Ferhenga Biwejan*, İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, 2. Basım, 2014.
- Botî, Kamêran Silêman, *Ferhenga Kamêran Kurdî - Kurdî*, Duhok: Spîrêz, 2006.
- Catford, J. C., *A Linguistic Theory of Translation*, Oxford: Oxford University Press, 1965.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Cevzî, Cemâlüddîn Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Zâdü'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*, Beyrut: Daru'l-Kitâb el-Arabî, 1422.
- Ciwan, Mûrad, *Türkçe Açıklamalı Kürtçe Dilbilgisi Kurmanc Lehçesi*, Bâlinge, Sweden: Jîna Nû Yayınları, 1992.
- Cündioğlu, Düccane, “Kur'an'ı Anlamada Deyimsel İfadelerin Rolü ve Önemi”, *Kur'an Sempozyumu (Fecr Yayınları)*, 51-77.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf, *el-Kitâbü't-Ta'rîfât*, Beyrut-Lübnan: Dâur'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Cürcânî, Ebu Bekr Abdulkâhir el-Delâilü'l-İ'câz fî ilmi'l-meânî, Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1992.
- Cürcânî, Ebu Bekr Abdulkâhir el-Esrârü'l-Belâga, Kahire: Matbaatü'l-Medenî, ty.
- Davud, Muhammed Muhammed, *Mu'cemu't-Ta'bîrî'l-İstîlâhî fî'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*, Kahire: Dar Ğarîb, 2003.
- Demîrhan, Umîd, *Ferhenga Destî Kurdî bi Kurdî*, Ağrı: Sewad Akademî, 2. Basım, 2007.
- Doğru, Erdinç, “Kur'an Deyimlerinin Semantik Analizi”, *Eskiye* 27 (25 Kasım 2013), 79-102.
- Durmuş, İsmail, “Kinaye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Durmuş, İsmail, “Mecaz”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Durmuş, İsmail, “Teşbih”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2021.
- Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleri*, İstanbul: Rağabet Yayınları, 2007.
- Düzgün, Osman, *Türkçe-Arapça / Arapça-Türkçe Karşılıklar Kılavuzu*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020.
- Ebdo, Sêfîdîn Ehmed, *El-Kamusu'l-Munir / Ferhenga Ronak Kurdî-Erebî Bi Zarava Kurmancî*, Şam/Suriye: Daru'z-Zeman, 1. Basım, 2007.

- Ebû Sa'd, Ahmed, *Mu'cemu't-Terâkîb ve'l-Ibârâtî'l-Istîlâhiyyeti'l-Arabiyye el-Kadîmetu minhâ wa'l-Müvelled*, Beyrut, Lübnan: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Eren, Orhan, *Meala Tewhîd a Qur'ana Mecîd*, İstanbul: Tevhid Basım Yayım, 2023.
- Êsî, Mele Huseyn vd, *Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, İstanbul: Weşanên Bang (Nida Yayıncılık), 2008.
- Ezheri, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezheri, *el-Tehzibü'l-Luga*, Beyrut: Daru İhyai't-Turas-Arabi, 2001.
- Farqînî, Mele Muhammed Garsî, *Meala Fîrûz Şerha Qur'ana Pîroz*, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2003.
- Farqînî, Zana, *Ferhenga Kurdî - Tirkî*, İstanbul: Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê, 5. Basım, 2022.
- Ferahîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm, *el-Kitâbü'l-'Ayn. yy: Daru ve Mektebetü'l-Hilal*, ty.
- Gazî, Mustafâ, *Ferheng Kurdî - Tirkî*, Diyarbakır: Enstîtuya Kurdî ya Amedê, 2006.
- Gurâb, 'Azze Hüseyin, *et-Ta'biratu'l-Istîlâhiyye fî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Dimyât: Mektebe Nânsî, 1997.
- Gündüz (Êsî), Hüseyin - Seyhan, Mehmet, *Qur'ana Pîroz û Meala Wê Ya Kurdî*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015.
- Hakkarî, Mela Muhammed, *Ronahîya Qur'ana Pîroz*. İstanbul: Nubihar Yayınları, 2007.
- Hasan Cebel, Muhammed Hasan, *El Mu'cemü'l-İştikakiyyü'l-Muvassal Li-Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: Mektebetü'l-Adab, 2010.
- Hebib, Bedran Ehmed, *Ferhenga Zarawa Erebi-Kurdî*, Hewlêr: Çapkawekanî Korri Zanyarê Kurdistan, 2002.
- Hecî Mahmûd, *Tefsîra Mehmûd Wergera Qur'ana Pîroz Bi Zimanê Kurdî*, İstanbul: Berdan Matbaacılık, ty.
- Hengirmen, Mehmet, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2*, Ankara: Engin Yayınevi, 2007.
- Hilali, Muhammed Takiyuddin *el-Tekvimü'l-Lisan*, yy: Mektebetü'l-Ma'arif, 1978.
- Husâmuddîn, Kerîm Zekî, *et-Ta'bîru'l-Istîlâhî, Dirâsetun fî Te'sîli'l-Mustalah ve Mevhumihu ve Mecâlatihi'd-Delâliyye ve Enmâtihi't-Terkîbiyye*, Kahire: Mektebetü'l-Enceli'l-Mısriyye, 1985.
- İsfahânî, Ebu'l-Kasım Hüseyin bin Muhammed Rağîb, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, Dîmeşk: Daru'l-Kalem, 1412.

- Işık, Mesut, *Kur'an-ı Kerim'de insanı ele alan deyimlerin anlam bilim açısından incelenmesi*, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, SBE, 2018.
- İbn Âşûr, Muhammed Muhammed b. Muhammed Tahir b. Âşûr et-Tunusi, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, Tunus: Daru'l-Tunusiye'lil-Neşri, 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Gâlib, *El-Muharrerü'l-Veciz fi Tefsiri'l Kitabi'l Aziz*, Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 1422.
- İbn Düreyd, Ebi Bekr Muhammed b. el-Hasan el-Ezdi el-Basri, *Cemheretü'l-Luga*. Beyrut: Daru'l-İlm li'l-Melayin, 1987.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed, *Mücmelü'l-Luga*. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1986.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dimaşkî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, yy: Daru Teyibet, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali El-Ensâri, *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: Daru Sadır, H. 1414.
- İbrahim, Muhyiddin Tevfik, *Mu'cem et-Te'bîrât el-İstîlâhiyye fî Kelâm el-Arab*, Abu Dabi: Dairetu'es-Sekâfe ve's-Seyaha, 2021.
- İzoli, D. *Ferheng Kurdî-Tirkî / Tirkî-Kurdî*, İstanbul: Deng Yayınları, 1992.
- Kaya, Musa, *Biwêjên Kurdî*, İstanbul: Ar Yayınları, 2021.
- Kefavi, Eyyub bin Musa el-Hüseyni el-Kerimi el-Hanefi, Ebu'l-Bekâ *el-Küllîyyât Mu'cem fi el-Mustalahât ve'l-Furûk el-Luğaviyye*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, ty.
- Keskin, Muhammed Şirin, *Tefsîra Şîrîn bi Ezmanê Kurdî*, yy: yy, 1994.
- Koçak, Süleyman, *Kur'ân'da deyimler*, (Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, SBE, 2004.
- Koçak, Süleyman, *Kur'ân'da Deyimler ve Kur'ân Deyimleri Sözlüğü*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kum, Selim, *Bazı İngilizce Kur'an Meallerinin Deyim Çevirisi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, SBE, 2016.
- Kur'an-ı Kerim

- Kurtubî, Ebu Abdullah muhammed b. Ahmed el-Ensârî *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-Mübeyyin Limâ Tezammenehû mine's-Sünneti ve Âyi'l-furkân*, Kahire: Daru'l-Kitap, 1964.
- Licevî, Mele Mehdi, *Beyânu'l-Kur'an bi Zimanê Kurdî*, Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2015.
- Mahallî, Celaleddin Muhammed b. Ahmat b. Muhammed es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebubekir, *Tefsîrû'l-Celâleyn*. Dimeşk: Daru ibn Kesir, 2011.
- Mahmut, Kâşgarlı, *Divanü Lugati't-Türk*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *el-Te'vilatu Ehli's-Sünne Tefsirü'l-Maturidi*, Beyrut, Lübnan: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 2005.
- Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, Beyrut: Daru İhyai't-Turas, 1432.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça - Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 1995.
- Mutçalı, Serdar, *Türkçe Arapça Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınlar, 2004.
- Mücâhid, Ebû'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Mahzûmî, *Tefsîru Mücâhid*, Mısır: Daru'l-Fikri'l-İslamiye, 1989.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Muhammed, *Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Beyrut: Daru'l-Kalem, 1998.
- Neuwirth, Angelika, *Der Koran als Text der Spätantike Ein europäischer zugang*, Berlin: Verlag der Weltreligionen, 2010.
- Nida, Eugene A., *Toward a Science of Translating*, Leiden: E. J. Brill, 1964.
- Nursi, Bediuzzaman Said, *Sözler*, İstanbul: Söz Matbaacılık Yayıncılık, 2009.
- Oncu, Mehmet, *Ferhenga Biwêjan*, Van: Sîtav Yayınları, 2021.
- Özcan, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Deyimlerin Çeviri Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi SBE., 2013.
- Öznurhan, Halim. "İstılah". *TDV İslam Ansiklopedisi* (Gözden geçirilmiş 2. basım). EK-1 Cildinden 575-576. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü 1*, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Râfîî, Mustafa Sâdık b. Abdurrezzak, *I'câzü'l-kur'ân ve'l-belâgatü'n-nebeviyye*, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.

- Râzî, Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekr, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Beyrut: Daru'l-İhya, 1420.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'an*, Cidde: Dârü't-Tefsîr, 2015.
- Salmazzem, Mehmet - Bingöl, Abdulkерim, "Kur'an'daki Deyimlerin Kürtçe Meâllerdeki Çevirileri Hakkında Bir İnceleme", *Şarkiyat* 9/1, (30 Nisan 2017), 251-272.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul - Minnetoğlu, İbrahim, *Örnekli ve Açıklamalı Türkçe Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2002.
- Seydo, Ali - Gewranî, Ali, *Ferhenga Kurdî Nûjen Kurdî-Erebî*, Amman/Ürdün: Marka eş-Şimaliyye, ty.
- Sinan, Ahmet Turan, *Türkçenin Deyim Varlığı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Suyûtî, Abdurrahman b. Ebi Bekr Celaleddin, *ed-Dürrü'l-Mensûr fit-Tefsîr bil-Me'sûr*, Beyrut: Daru'l-Fikr, ty.
- Şoşikî, Mela Muhemmed, *Tefsîra Qur'anê Nûra Qelban*, İstanbul: Nubihar Yayınları, 2011.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Kahire: Daru'l-Hicr, 2001.
- Toshihiko, İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, çev. M. Kürşad Atalar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2017.
- Uysal, Halil, *El-Halil Es-Semir Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Neva Yayınları, 2. Baskı, 2014.
- Varlı, Abdullah, *Kur'an-ı Kerim ve Kürtçe Meali Quran a Pîroz û Arşa Wêye Bilind*, İstanbul: Cihan Ofset, 1. Baskı, 1994.
- Yavuz, Yusuf Şevki, "Teşbih". *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yıldırım, Mehmet, *Elmalılı Meâl ve Tefsirinde Kur'an Deyimlerinin Çevirisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, SBE, 2014.
- Yiğit, Murat, *Arapçada Deyimler ve Kur'an-ı Kerim'de Kullanımı*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, SBE, 2015.
- Zebîdî, Muhammed Murtezâ, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Kuveyt: Kuveyt İrşad ve Enformasyon Bakanlığı, 1965.

- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, Beyrut: Alemu'l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Muhammed es-Seyyid Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, Kahire: Mektebetü Vehbe, ty.
- Zemahşerî, Muhammed b. ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf'an Hakâ'iki Gavâmizi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Beyrut: Daru'l-Kitabu'l-Arabî, 1987.
- Zeraq, Dilawer, *Deyimler Sözlüğü / Ferhenga Biwejan*, Diyarbakır: Lîs Yayınları, 1. Baskı, 2016.
- Zeraq, Dilawer, *Ferhenga Biwejan / Deyimler Sözlüğü*, Diyarbakır: Lîs Yayınları, 1. Baskı, 2016.
- Zeraq, Dilawer, *Ferhenga Biwejan A Mezin*, Diyarbakır: Lîs Yayınları, 1. Baskı, 2016.
- Ziyaeddin Paşa, Yusuf, (çev. Mehmet Emin Bozarslan), *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Çira Yayınları, 1978.